

... Akcija NATO saveza u Vijeću sigurnosti uživa potporu od Sjedinjenih Američkih Država, Francuske, Argentine, Slovenije, Malezije, Gambije, Bahreina, Nizozemske i Gabona. Osim Rusije i Kine, samo se Namibija u Vijeću sigurnosti nije složila s vojnom akcijom, a u drugim državama Ujedinjenih naroda poznato je protivljenje Indije i Bjelorusije te same bivše Republike Jugoslavije. Cit. u: M. Dixon, R. McCorquodale, *Cases & Materials on International Law*, fourth edition, Oxford, 2003, p 547.

Od svih država NATO saveza, neki su pisci Ujedinjenog Kraljevstva najviše razvili i promicali doktrinu humanitarne intervencije, tvrdeći:

.....tumačenje čl. 2(4) Povelje s vremenom se promijenilo, međunarodno se pravo na ovome području razvija kako bi se moglo suočiti s novim situacijama, međunarodna zajednica treba intervenirati kada je suočena sa strašnom humanitarnom katastrofom kod koje je vlada pokazala da je ne želi ili ne može spriječiti, ili je pak promiče. - Vidi поближе: M. D. Evans, *International Law*, Oxford, 2003, pp.595-597.

¹⁴ Vidi поближе: **I. Brownlie**, *International Law and the Use of Force by States*, Oxford, 1963, 338-342; *Principles of Public International Law*, sixth edition, Oxford, 2003, pp 710-712; **J. I. Charney**, Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo, *American Journal of International Law*, Vol. 93, 4 (1999) 834-841; **C. M. Chinkin**, Kosovo: A "Good" or "Bad" War, *American Journal of International Law*, Vol. 93, 4 (1999) 841-847; **V. Đ. Degan**, "Intervencija i međunarodno pravo", *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, 4 (1983), 169-200; "Humanitarian intervention (NATO action against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999)", L.C.Vohrah *et al.* (eds), *Man's Inhumanity to Man*, Essays on International Law in Honour of Antonio Cassese, Kluwer Law International 2003, 238-260; **M. Dixon, R. McCorquodale**, *Cases and Materials on International Law*, fourth edition, Oxford, 2003 546-557; **V. Dimitrijević, O. Račić, V. Đerić, T. Papić, V. Petrović, S. Obradović**, *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd, 2005, 274-277; **R. Etinski**, Application of Law in The Case of NATO Military Intervention Against The FR of Yugoslavia, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Vol. 46, 1-3, Beograd, 1999, 44-52; **Malcolm D. Evans**, *International Law*, Oxford, 2003, 595-599; **T. M. Franck**, Legitimacy after Kosovo and Iraq, u: V.Crnić-Grotić, M. Matulović (eds.), *International Law and the use of force at the turn of centuries*, Rijeka, 2005, 69-85; **F. Francioni**, Of War, Humanity and Justice: International Law After Kosovo, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Vol. 93, 4 (2000), 107-126; **M. Geistlinger**, The attack on SRJ-an attack on Public International Law, *Law and Politics*, Vol. 1, N^o4, 2000, 397-408; **R. Higgins**, *Problems and Process - International Law and How We Use it*, Oxford, 2003, 245-253; **J. L Holzgrefe, R.O. Keohane** (eds), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, New York, 2003.; **B. Krivokapić**, Agresija NATO na Jugoslaviju - grubo kršenje normi unutrašnjeg prava država agresora, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Vol. 46, 1-3, Beograd, 1999, 89-109.; NATO Aggression Against Yugoslavia - Wanton Violation of All the Relevant International Documents, *Jugoslav Law* 1/199.; Međunarodno pravo-koreni, razvoj, perspektive, Beograd, 2006, 213-221; **S. Murphy**,

U analizi stajališta o dopustivosti ili nedopustivosti tzv. *humanitarne intervencije* potrebno je najprije odrediti definiciju pojma. Prema Deganu, humanitarna intervencija je:

*oružano djelovanje koje se provodi u iznimnim okolnostima od strane države ili grupe država protiv vlasti strane države koja trajno izvršava masovna kršenja ljudskih prava i međunarodne zločine protiv svog stanovništva. Njena svrha je zaustaviti zločine.*¹⁵

Holzgrefe i Keohane je određuju kao:

*prijetnju ili upotrebu sile izvan državnih granica od strane jedne ili više država, bez suglasnosti države na čijem se teritoriju sila primjenjuje s ciljem da se spriječe ili okončaju masovna kršenja ljudskih prava osoba koje nisu državljani država koji interveniraju.*¹⁶

Paunović drži da je humanitarna intervencija

*kovanica prema kojoj jedna država ili grupa država može intervenirati u stvari druge države, ako se ova ne pridržava opšte usvojenih načela humanitarnog prava, a posebno radi spasavanja života određene grupe ljudi koje država u kojoj se interveniše ugrožava ili nije u stanju da ih zaštiti, bilo da su oni strani ili domaći državljani.*¹⁷

Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order, 1996.; **G. Nolte**, Kosovo und Konstitutionalisierung: Zur humanitären Intervention der NATO-Staaten, 59 *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 4 (1999) pp. 941-960.; **D. Petrova**, Eastern Europe After Kosovo - The War and the Human-Rights Community, *East European Constitutional Review*, Vol. 8. 3 (1999); **F. Rigaux**, Aspects historiques de l'intervention "humanitaire": une leçon qui demeure, u: V.Crnić-Grotić, M. Matulović (eds.), *International Law and the use of force at the turn of centuries*, Rijeka, 2005. 207-219.; **B. Sima**, NATO, the UN and Use of Force, *European Journal of International Law*, Vol. 10. No. 1, 1999; **J. Verhoeven**, L'intervention d'humanité: un "pouvoir"? u: V.Crnić-Grotić, M. Matulović (eds.), *International Law and the use of force at the turn of centuries*, Rijeka, 2005, 221-238.; **R. Wedgwood**, NATO's Campaign in Yugoslavia, *American Journal of International Law*, 4 (1999) , 828-834.;

¹⁵ V. Đ. Degan, *Humanitarian intervention (NATO action against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999)*, o.c., 238.

¹⁶ J. L. Holzgrefe, R.O. Keohane (eds), o.c., 1.

¹⁷ M. Paunović, "Humanitarna intervencija kao zloupotreba načela zabrane upotrebe sile u međunarodnom pravu", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Vol. 46, 1-3, Beograd, 1999, 149.

Konceptu prava na humanitarnu intervenciju pisci su dali mnoga različita tumačenja, argumentacije, mišljenja, stavove. Najiscrpnije istraživanje objavili su Martin Dixon i Robert McCorquodale u naprijed citiranoj studiji *Cases and Materials on International Law* (2003).

U analizi rasprava možda bi ipak trebalo poći od stajališta o negativnoj državnoj praksi, koja su prevladavala u vrijeme kada se operacija NATO-snaga odvijala. I. Brownlie ističe:

Bilo je veoma malo ili nikakvih izvora u međunarodnom pravu, a također ni državne prakse koja bi dala podršku pravu pojedinih država na uporabu sile zbog humanitarnih razloga. Pravna situacija može biti drugačija u slučajevima kada Vijeće sigurnosti ili neka regionalna organizacija pokrene takvu akciju u skladu s odredbama Povelje. Državna je praksa bila neprijateljski okrenuta prema konceptu intervencije na tako selektivnoj i subjektivnoj osnovi.¹⁸

Dakle, u raspravama o humanitarnoj intervenciji prvenstveno se mora odgovoriti na dva pitanja. *Prvo*, ima li intervencija pravno uporište, pravni okvir u Povelji Ujedinjenih naroda i međunarodnom pravu? I *drugo*, ako nema, može li se ipak u krajnjoj nuždi kada su ispunjeni svi uvjeti moralne, etičke i humanitarne prirode prijeći granicu dopustivosti i može li se intervenciju smatrati pravednom, humanom, moralnom i kao takvu, valjanim razlogom za izmjenu sustava Povelje u jedan novi fleksibilniji sustav, a prema nekim piscima i *u sustav više odgovarajući kada su u pitanju golema, sustavna kršenja ljudskih prava?* Odgovarajući na *prvo* pitanje, valja najprije konstatirati da iako je sustav kolektivne sigurnosti neučinkovit¹⁹ i zastario, nema pravnog osnova dopustivosti primjeni sile zbog humanitarnih razloga. Pravo na humanitarnu intervenciju nije u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda. Tako Brownlie i Apperley pojašnjavaju:

...Nema dovoljno dokaza za postojanje pravnog osnova država na uporabu sile u humanitarne svrhe, bilo da se radi o individualnom ili

¹⁸ I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, sixth edition, Oxford, 2003, 711.

¹⁹ Prije devetnaest godina akademik D. Rudolf je upozoravao na novi fenomen u međunarodnim odnosima, *nefunkcioniranje mehanizma kolektivne sigurnosti zbog bizarne političke autarkije država*. – "Intervju, Ključeni su u Washingtonu", *Vjesnik*, 4. srpnja 1993.

*zajedničkom djelovanju. Ovo navodno pravo nije u skladu s Poveljom Ujedinjenih naroda. Stoga nije iznenađujuće da izvori međunarodnog prava koji pokrivaju vremensko razdoblje od 40 godina ne pružaju materijalnih dokaza za zakonitost humanitarne intervencije.*²⁰

A prema Geistlingeru:

*Napad NATO-a na Jugoslaviju nije bio zakonit ni legitiman, niti mu se može naći opravdanja prema sadašnjem međunarodnom javnom pravu. Mora ga se smatrati pokušajem revolucionarne promjene Povelje Ujedinjenih naroda.*²¹

Na ovome mjestu čini se nezaobilazno gledište Francka:

*Bez obzira hoće li se sve ili, inicijalno, tek poneke od stalnih članica formalno složiti s takvom modernizacijom prakse, odredbe se mijenjaju. Nakon Kosova, jasno je da kada je velika većina država uvjerena da je intervencija nužna i hitna, one neće puno cjepidlačiti oko djelovanja koje je poduzela zajednica dobrovoljaca čija je bona fides dokaziva i općenito priznata. Promjena se može dogoditi kroz dogovor postignut pregovorima ili uzorcima ponašanja koji zaobilaze odredbe. Svaka od ovih opcija će vjerojatno, na kraju, dovesti do normativne preinake.*²²

Odgovor na naše drugo pitanje čini se složenijim. Iako kršenje određenih pravila i načela u određenom trenutku može biti jedini mogući izbor u ime pravednijeg reda, ne možemo u praksi biti sigurni da dosljednost u predanostima humanitarnim vrijednostima neće biti dovedena u sumnju. Povezivanje onoga što je pravno nedopustivo s osjećajem humanosti, moralnosti i etičnosti oduvijek je bio, složit ćemo se, samo privilegij moćnih. O tome O. Schachter zaključuje sljedeće:

...Države koje su dovoljno snažne za intervenciju i koje pokazuju dovoljno interesa za ovaj čin, često imaju političkih motiva. Dolaze u iskušenje nametnuti političko rješenje za svoj nacionalni interes.

²⁰ I. Brownlie, C. Apperley, Kosovo Crisis Inquiry: Memorandum on the International Law Aspects, 49 *International and Comparative Law Quarterly*, 878 (2000), 886-894.

²¹ M. Geistlinger, *o. c.*, 397.

²² T. M. Franck, *o. c.*, 79.

Većina vlada pokazuje oštru osjetljivost na ovu opasnost i nisu sklone promjenama članka 2(4) Povelje kojima bi se prihvatila široka iznimka o humanitarnoj intervenciji putem oružane sile.²³

Relevantan iskaz međunarodnog prava o intervenciji kao očitovanju političke sile i moći sadrži presuda Međunarodnog suda pravde o Krfskom tjesnacu. Sud je naime mjere Kraljevske mornarice Velike Britanije poduzete 12. i 13. studenoga 1946. radi čišćenja mina u teritorijalnom moru Albanije ocijenio kao akte kojima je povrijeđen suverenitet Albanije i koji su u suprotnosti s pravilima međunarodnog prava. Oni predstavljaju *novu i posebnu primjenu teorije intervencije*. Sud je neprihvatanje britanskog argumenta da intervencija nije u suprotnosti s pravilima međunarodnog prava, to, *navodno pravo na intervenciju*, osudio:

...Sud može samo smatrati navodno pravo na intervenciju kao očitovanje politike sile koja je u prošlosti bila najozbiljnije zlorabljena i za koju kao takvu, bez obzira na sadašnje nedostatke međunarodne zajednice...ne može biti mjesta u međunarodnom pravu. Intervencija ... bi zbog same prirode stvari bila rezervirana samo za najmoćnije države.²⁴

Da li se možda danas, u 21. stoljeću, ipak nešto promijenilo? Ne. Još manje smo sigurni da uporaba sile (pojedinačna ili kolektivna), u nekim dijelovima ili nekim situacijama u svijetu, neće biti i dalje demonstracija moći i sile, a humanitarni motiv samo isprika za akciju. Uvijek će sigurno ostati *nadmoć politike nad pravom*.

III

Sve rasprave o dopustivosti, odnosno nedopustivosti humanitarne intervencije u okolnostima golemog i sustavnog kršenja temeljnih ljudskih prava s teškim humanitarnim posljedicama, zapravo su rasprave o sukobu međunarodnog prava i međunarodne stvarnosti.²⁵ Jer bez obzira na stupanj

²³ O. Schachter, *Michigan Law Review*, Vol. 82 (1984), 1629.

²⁴ *Corfu Channel Case* (U.K. v. Albania) *ICJ Reports 1949*, 35.

²⁵ Ibler drži da je uobičajeno govoriti o nepoklapanju *normativnog i stvarno postojećeg*, između onoga što norme međunarodnog prava nalažu i zahtijevaju *da bude*, i onoga što *stvarno jest*.

razvijenosti međunarodnoga prava u datom vremenu, tj. na stupanj afirmacije načela međunarodnog prava, ona se u konkretnim međunarodnim odnosima uvijek krše. Međunarodno pravo zabranilo je uporabu sile, ali ono još uvijek nije uspjelo izmijeniti odnose snaga među državama i ukloniti sve druge uzroke koji dovode do primjene i zloupotrebe sile.²⁶

Iščitavajući citirani tekst F. Francionia mogla bi se izdvojiti četiri potpuno različita stajališta o konceptu humanitarne intervencije.

Prema *prvom*, takve su intervencije legalne zbog sve prisutne važnosti ljudskih prava u suvremenom međunarodnom pravu i njihovog masovnog kršenja s jedne strane, a zastarjelog monopola Ujedinjenih naroda nad odobravanjem uporabe sile s blokirajućim vetom stalnih članica Vijeća sigurnosti, s druge strane. Međutim, mali je broj suvremenih pisaca koji priznju humanitarnu intervenciju kao iznimku od načela zabrane uporabe sile u međunarodnim odnosima. Francioni drži da bi ovo gledište otvorilo vrata jednostranoj intervenciji, te bi na taj način dobronamjerni cilj o pravdi i ljudskim pravima učinio ovisnim o stratejskim odlukama mnogih moćnih država.

Prema *drugom* stajalištu, oružana je intervencija u suprotnosti s međunarodnim pravom i dostiže razinu čina agresije. Takva se intervencija procjenjuje temeljem kriterija definicije agresije prema Rezoluciji 3314 (XXIX) Opće skupštine Ujedinjenih naroda od 14. prosinca 1974.²⁷ Zločin je protiv međunarodnog mira i povlači međunarodnu odgovornost. Prema Francioniu, ovo se stajalište, iako tehnički točno, previše zasniva na *status quo* i na tome da je uporaba sile u neobrambene svrhe uvijek nedopustiva bez odobrenja Vijeća sigurnosti.

Treće se stajalište čini dvosmislenim: dakle, iako je oružana intervencija kršenje međunarodnog prava, izuzetni moralni, etički i humanitarni razlozi čine je slučajem *manje uporabe sile* koja onda, jer postoji krajnja

²⁶ V.Đ. Degan, "Intervencija i međunarodno pravo", *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, 4 (1983), 169.

²⁷ Članak 3 (b) predviđa između ostaloga kao čin agresije:

... bombardiranje od strane oružanih snaga neke države područja neke druge države...

Člancima 2. i 3. određuje se oblik uporabe sile i različiti akti i radnje koje će se smatrati agresijom.

humanitarna nužda koja je opravdava, ne predstavlja kršenje *jus cogens*, te naravno, nije i ne može biti čin agresije. Ovo gledište na neki način odvaja *potrebnu* humanitarnu intervenciju od potencijalnog kršenja *jus cogensa*. Zaključak, neprihvatljiv: kada je uporaba sile odgovor na humanitarne razloge *manje* je u suprotnosti s međunarodnim pravom. Francioni stoga postavlja pitanje. Može li itko razumno smatrati da je napad NATO-saveza na Jugoslaviju bilo *manje* kršenje norme o zabrani uporabe sile, te dodaje:

..ako riječi još uvijek imaju ulogu u utvrđivanju pravnih pojmova, ne vidim iskreno, kako možemo koristiti pojam "manji" da bismo opisali takvu masovnu uporabu sile te njen učinak na pravo Povelje i međunarodno običajno pravo.

Prema četvrtom, intervencija je u suprotnosti s tradicionalnim pravilima međunarodnog prava o zabrani uporabe sile, ali ta pravila upravo danas prolaze *progresivnu eroziju* da bi se prilagodila nastajućem stajalištu koje zahtijeva *pozitivnu akciju* radi zaustavljanja golemih kršenja ljudskih prava u svijetu. Znači li to onda da bi se odredbe Povelje mogle primjenjivati na drugačiji način od onoga zamišljenog i kreiranog prije gotovo sedam desetljeća. Ako neke odredbe Povelje danas više nisu primjenjive (na primjer, one o starateljstvu), onda se logika ovoga gledišta čak može i prihvatiti i čini se, u jednom dijelu, sasvim logičnom.

Polazeći od ovoga stajališta Francioni ipak upozorava:

*Moglo bi biti riskantno izumiti ideju međunarodne pravde koja je suprotna Povelji i učvrstiti njen budući razvoj takvom klimavom točkom poput krize na Kosovu. U svakom slučaju još je prerano izvlačiti zaključke po pitanju ex post ozakonjenja intervencije. Još uvijek ne postoje dokazi o rasprostranjenom prihvaćanju njene zakonitosti od strane međunarodne zajednice kao cjeline.*²⁸

IV

Činjenica da je poslije humanitarne katastrofe na Kosovu (1999) i opsade Sarajeva (1992-1995) međunarodno pravo suočeno s novim iza-

²⁸ Vidi pobliže o svim ovim stajalištima, raspravama i piscima koji ih zastupaju: F.Francioni, *o. c.*, 110-112.

zovima i da je to možda doista početak novog vremena koje može dovesti do iznimke od opće zabrane uporabe sile, koja će se temeljiti na moralnim imperativima spašavanja života nevinih žrtava okrutnog nasilja. Ne mogu se prihvatiti gledišta onih prema kojima već sada međunarodno pravo valja jednostavno i uvijek ignorirati kada je ono stvarna zapreka u ostvarivanju ciljeva pravde i čovječnosti. Važnija su mišljenja onih koji raspravljajući o humanitarnoj intervenciji drže da se običajno pravo *počinje oblikovati*:

*....Suvremeno običajno pravo o humanitarnoj intervenciji počinje poprimati oblik koji može dopustiti akciju za zaštitu života, pod uvjetom da traje kratko te da u njenim posljedicama ima manje štete nego bi je uzrokovala neintervencija.*²⁹

V

U iscrpnoj analizi gledišta o konceptu humanitarne intervencije u međunarodnom pravu s nekima se od iznesenih gledišta možemo složiti, više ili manje, s nekima doista ne. Ali logika kritike argumenta zlouporabe prava na humanitarnu intervenciju, koju veoma detaljno pojašnjava R. Higgins, ne može se osporiti:

....Mnogi autori iznose dokaze protiv zakonitosti humanitarne intervencije u današnje vrijeme. Naglašavaju činjenicu da je u prošlosti pravo zloupotrebljavano. Nema sumnje da je tako. Ali također je bilo bezbroj neutemeljenih pozivanja na samoobranu. To nas ne navodi da kažemo da u današnje vrijeme ne bi trebalo biti prava na samoobranu. Moramo se suočiti s realnošću da živimo u decentraliziranom pravnom poretku, gdje prava mogu biti tražena u dobroj vjeri ili zloupotrebjena. Zavaravamo se ako mislimo da je uloga pravnih normi da uklone mogućnost da prava budu zloupotrebjena. Uloga pravnih normi je postizanje vrijednosti općeg dobra.

Nisam zagovornik ni druge, povezane tvrdnje koja ponekad uslijedi - da bi se humanitarna intervencija trebala smatrati nedopustivom, jer, u međunarodnom pravnom sustavu, nema obvezujućeg upućivanja na nepristrane donositelje odluka, a države sude u vlastitu korist. Postoji mnoštvo važnih donositelja odluka, osim sudova, koji se mogu izjasniti

²⁹ M. Dixon, R. McCorquodale, *o. c.*, 549.

*o valjanosti traženih prava; a prava koja se u vrlo ograničenim iznimnim okolnostima mogu smatrati zakonitima ne smiju se a priori zabraniti jer bi ponekad mogla biti nepravedno prizivana.*³⁰

U raspravama o humanitarnoj intervenciji, za koju ne postoji izričito pravilo u međunarodnom pravu, Degan prvenstveno polazi od sukoba međunarodnog prava i međunarodne stvarnosti, odnosno, sukoba između normativnog i stvarnog, citirajući Rousseaua:

*...Oduvijek je postojao izvjestan nesklad između iskaza načela koja trebaju uređivati međunarodne odnose (načelo uzdržavanja ili neintervencije) i stanja prakse koja se, naprotiv, očituje u učestalosti intervencija. Svako izučavanje te materije mora kao svoj oslonac uzeti tu dvostrukost nesavršenosti međunarodnih odnosa.*³¹

Degan ide dalje i formulira, *de lege ferenda*, okolnosti koje bi mogle dopustiti iznimke od potpunog poštivanja načela neintervencije i načela zabrane uporabe sile u međunarodnim odnosima. Uvjeti koji isključuju *pogrešnost intervencije* mogli bi biti:

a) mora se raditi o sustavnim, ponavljanim i u širokim razmjerima provođenim međunarodnim zločinima od državne vlasti ili u dosluhu s njome, protiv vlastitih građana,

b) takvo je stanje samo po sebi prijetnja miru,

c) u tim iznimnim okolnostima, organizacija država koja bez ovlaštenja Vijeća sigurnosti poduzima humanitarnu intervenciju to čini u općem interesu,

d) niti jedna država sudionik ne smije od intervencije imati koristi,

e) prednost se daje kolektivnoj intervenciji više država pred intervencijom jedne države koja bi djelovala u ime više drugih država ili u ime neke organizacije,

f) u oružanoj akciji ne smiju se činiti međunarodni zločini, a napose ne protiv tzv. zaštićenih osoba, uključivši civilno stanovništvo.³²

³⁰ Vidi: R. Higgins, *o. c.*, 247-248.

³¹ Cit. u: V.Đ. Degan, "Intervencija i međunarodno pravo", *Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci*, 4 (1983), 170.

³² V. Đ. Degan, *Humanitarian intervention (NATO action against the Federal Republic of Yugoslavia in 1999)*, *o. c.*, 248-250.

A prema Evansu moraju postojati uvjerljivi dokazi o:

a) ekstremnoj, sveobuhvatnoj humanitarnoj opasnosti koja traži hitnu intervenciju,

b) mora biti objektivno jasno da ne postoji alternativa uporabi sile radi spašavanja života,

c) svaka uporaba sile treba odgovarati postizanju humanitarnog cilja te se izvesti u skladu s međunarodnim pravom,

d) vojna bi akcija trebala postići svoje ciljeve,

e) svaka uporaba sile mora biti kolektivna.³³

A kada se i ispune svi ti uvjeti, Degan s opravdanim razlogom postavlja novo, važno pitanje: je li intervencija obveza, pravo ili možda samo mogućnost intervenata?

VI

I na kraju valja zaključiti: pravo na humanitarnu intervenciju, zbog sveprisutne važnosti ljudskih prava u suvremenom međunarodnom pravu, te zbog zastarjelog monopola Vijeća sigurnosti nad odobravanjem uporabe sile s blokirajućom moći veta pet stalnih članica, i u 21. stoljeću, ostaje jedno od najsenzibilnijih pravno političkih pitanja međunarodne zajednice u kojoj, o tome, konsenzusa nema. Stoga je svaka rasprava i napor u oblikovanju odgovora veliki izazov.

Da li će posvećenost humanitarnoj svrsi biti dovoljna da u međunarodno pravo uvede institut humanitarne intervencije? Da li načelu humanosti, odnosno zaštite ljudskih prava dati prednost u odnosu na načelo zabrane svake prijetnje silom ili uporabe sile? Odgovor je veoma složen, jer je cjelokupna dosadašnja struktura humanitarne intervencije okaljana dvostrukim standardima u nekim najgorim humanitarnim katastrofama u svijetu. Pozivanje na humanitarne motive nije bilo uvijek iskreno. Često su poslužili samo kao izgovor za geopolitičke i vojno strateške interese. U tim se situacijama međunarodno pravo doista može vratiti u vrijeme prije zabrane uporabe sile i prijetnje silom. To je i razlog zbog čega se svaka rasprava o ovom važnom pitanju čini neophodnom i korisnom.

³³ Malcolm D. Evans, *International Law*, Oxford, 2003, 597.

A dok te naše duge rasprave traju moram sve nas podsjetiti na jednu snažnu poruku mira, pa možda i na odgovor na sva ova naša teška pitanja, poruku jasno ispisanu na stranicama predgovora i uvoda staroga Statuta grada Splita prije punih sedamsto godina (1312):

...Neka se Božije veličanstvo...milosrdno udostoji prosvijetliti razum i dušu ljudima rečenoga grada da pošteno žive, da drugoga ne povređuju i da svakome stvarno priznaju pravo koje mu pripada, te da se dužna pravica kojom se svijetom općenito upravlja po pravom redu, podjednako primjenjuje...

....I doista slobodnom voljom samih ljudi neobuzdana pohlepa, neprijateljica mira, koja uopće ne priznaje Božija dobročinstva, svakodnevno rađa sporovima, sukobima i neslogama među narodima tako da se svijetom ne bi moglo upravljati kako valja, kada njezin nasrtaj pravедnost ne bi krotila...³⁴.

³⁴ Statut grada Splita 1312. godine, II (dotjerano) izdanje, Književni krug, Split, 1987.

SPORAZUM O PONOVNOM OTVARANJU SARAJEVSKOG AERODROMA OD 5. JUNA 1992. GODINE - PROPUŠTENA ŠANSI VIJEĆA SIGURNOSTI DA SE AGRESIJA SUZBIJE

Sažetak

Rezolucija Vijeća sigurnosti 752 od 15. maja 1992. godine stavila je u zadatak generalnom sekretaru UN da aktivno razmotri provodljivost zaštite međunarodnih programa humanitarne pomoći, uključujući opciju zaključenja sporazuma između zainteresiranih strana kojim se dopušta da humanitarne isporuke budu bez sprečavanja ili zloupotrebe.

U radu su korišteni metodi društvenih nauka: historijski i komparativni, te je izvršena analiza međunarodnih dokumenata i ponašanja saglasno tim dokumentima.

U radu su istraženi i analizirani dokumenti i postupci koji se odnose na ovu materiju. Radi ispunjavanja postavljenih obaveza, 5. juna 1992. godine potpisan je Sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma za humanitarne ciljeve. Srpska strana nije poštivala potpisani prekid vatre. To je uzrokovalo ultimatum koji je Vijeće sigurnosti postavilo srpskim snagama u formi Izjave u ime generalnog sekretara objavljene 26. juna. U toku trajanja roka ultimatum, 28. juna 1992. godine francuski predsjednik F. Mitteran nenajavljeno je stigao u opkoljeno Sarajevo. Nakon toga srpske snage se nisu osjećale obaveznim da ispune postavljene zahtjeve, te nisu stavile teško oružje pod nadzor UNPROFOR-a niti su za to kažnjene. To je ujedno značilo odustajanje Vijeća sigurnosti od upotrebe sile radi suzbijanja agresije.

Ključne riječi: rezolucija, humanitarna pomoć, Sarajevski sporazum, ultimatum, dolazak, odustajanje.

1. Uvod

Organizacija Ujedinjenih nacija zasnovana je na sistemu kolektivne sigurnosti. Centralno mjesto u sistemu kolektivne sigurnosti pripada Vijeću sigurnosti čija je odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti

primarna, ali ne i isključiva. Pored Vijeća sigurnosti, za očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti odgovorni su i neki drugi organi Ujedinjenih nacija, regionalni sporazumi i ustanove kao i same države. Ono što izdvaja Vijeće sigurnosti i čini ga primarno odgovornim jeste njegova mogućnost da primijeni legalnu prinudu, odnosno da je naredi ili odobri.

Vijeće sigurnosti je politički a ne sudski organ, pa su shodno tome njegove odluke politički motivirane, ne zahtijevaju pravno obrazloženje, niti pristanak odnosno odobrenje onog subjekta međunarodnog prava na koga se odnose. Porijeklo njegove snage treba tražiti u članu 24 (1) Povelje UN-a, kojim su mu članovi UN povjerali odgovornost za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti.

Vijeće sigurnosti je u jednom trenutku tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu nametnuo obaveze "stranama u sukobu" da ne ometaju dostavu humanitarne pomoći preko Sarajevskog aerodroma nakon što su one 5. juna 1992. godine potpisale Sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma za humanitarne ciljeve. Kako se srpska strana nije pridržavala odredaba sporazuma o prekidu vatre, postojala je spremnost da se ona upotrebom oružane sile prinudi da poštuje sporazum. Do oružane akcije Vijeća sigurnosti nije došlo zbog izravnog negativnog utjecaja nekih osoba i država na rasplet situacije.

Ovo pitanje skoro je promaklo domaćoj naučnoj javnosti i nije mu posvećena dužna pažnja. Stoga je bilo nužno vratiti se na ove događaje i utvrditi njihov tok i rasplet kao i posljedice.

Prilikom istraživanja ovog pitanja korišteni su metodi društvenih nauka i to prije svih historijski i komparativni kao i analiza sadržaja relevantnih dokumenata.

1.1. Mjere Vijeća sigurnosti prije otpočinjanja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu

Problem Jugoslavije prvi put je stavljen na dnevni red Vijeća sigurnosti 25. septembra 1991. godine na zahtjev *Budimira Lončara*, tadašnjeg ministra vanjskih poslova SFRJ. U svom izlaganju na ovom zasjedanju Lončar je iznio stav da se Jugoslavija nalazi u agoniji koja se teško može predstaviti u izvještaju koji je prezentiran. Nijedan od faktora na jugoslavenskoj sceni se ne može u cijelosti osloboditi krivnje.

“Nametanje pojedinog rješenja čak i upotrebom sile kao isključivi odgovor na krizu, izazvao je tragični sukob, gubitak ljudskih života i destrukciju. Nacionalizam je reducirao sva egzistencijalna pitanja na nacionalno jedinstvo.”¹

Dalje je naveo da jugoslavenska kriza ugrožava mir i sigurnost u Evropi i predstavlja ozbiljnu prijetnju novoj svjetskoj arhitekturi koja se pojavila prestankom hladnog rata. Jugoslavija više ne može biti jednostavno prepravljena. Ona mora biti redefinjirana.

Jugoslavija ne može sama riješiti krizu. Zbog toga su dobrodošle akcije koje preduzima Evropska zajednica pod pokroviteljstvom KESS-a. Postoji dug spisak mjera i sporazuma koji su prihvaćeni od evropskih predstavnika i svih jugoslavenskih faktora u cilju rješenja problema u duhu Povelje UN-a i Pariske povelje za novu Evropu.

Od početka krize osnovni principi su bili: neprihvatanje bilo kojeg unilateralnog rješenja ili prisilne promjene granica, zaštita svih i poštivanje prava svih u Jugoslaviji i puno priznanje svih legitimnih interesa i aspiracija.²

Jugoslavensku krizu kao i agresiju na Bosnu i Hercegovinu karakteriziraju nastojanja da se sporovi riješe unutar regionalnih organizacija i institucija, a spomenuto izlaganje odražava taj stav.

Uloga Vijeća sigurnosti u ovoj ranoj fazi jugoslavenske krize svodila se na nadzor. Na prijedlog Austrije, Belgije, Francuske, SSSR-a i Velike Britanije usvojena je Rezolucija broj 713 od 25. septembra 1991. godine.³ U ovoj rezoluciji Vijeće sigurnosti konstatuje da nastavak situacije, kako ju je opisao jugoslavenski ministar vanjskih poslova Lončar, predstavlja prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti.

¹ Security Council Provisional Verbatim Record, 25. septembar 1991. (S/PV 3009), 25. septembar 1991, U: D. Bethlehem, , M. Weller, (ed.). (1997). *The Yugoslav Crisis in International Law: General Issues, part I*, Cambridge: University Press, str. 63.

² “Doista, primjer Jugoslavije može označiti novi koncept Ujedinjenih nacija. To također potvrđuje izvorne principe Povelje i potrebu da se sačuva međunarodni mir i sigurnost i da se krize rješavaju primarno putem regionalnih sporazuma i mehanizama i potvrde principi Završnog helsinškog akta i Pariske povelje za novu Evropu. Drugim riječima, radi Jugoslavije, Evrope i svijeta sada je bitno za jugoslavenski spor da se riješi unutar Haške konferencije...” D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), *Ibid.*, 1997, 64.

³ Isto, 1.

Pozivajući se na svoju primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, koja proizlazi iz odredaba Povelje kao i na poglavlje VIII Povelje koje se odnosi na regionalne sporazume, Rezolucija pohvaljuje napore koje je uložila Evropska zajednica i njezine države članice kao i Deklaraciju od 3. septembra 1991. godine usvojenu od KESS-a koja je naglasila da su neprihvatljiva teritorijalna osvajanja ili izmjene granica unutar Jugoslavije koje su ostvarene silom.

Vijeće sigurnosti je, također, dalo punu podršku zajedničkim naporima za postizanje mira i dijaloga u Jugoslaviji poduzetim pod pokroviteljstvom Evropske zajednice, uz podršku država članica KESS-a. Pozdravljeni su svi sporazumi i mjere koje proizađu iz ovih zajedničkih napora. Vijeće sigurnosti je pozvalo generalnog sekretara da bez odlaganja stavi na raspolaganje svoju pomoć u konsultaciji s vladom Jugoslavije.

Na ovaj način postavljena je scena unutar koje će se dešavati rasplet krize. Tu su: Vijeće sigurnosti, Evropska zajednica, KESS i generalni sekretar UN.

Vijeće sigurnosti “odlučuje, po poglavlju VII Povelje Ujedinjenih naroda, da sve države, u svrhu uspostavljanja mira i stabilnosti u Jugoslaviji, trebaju odmah uspostaviti opću i potpunu obustavu i zabranu (embargo) na svaku isporuku oružja i vojne opreme Jugoslaviji sve dok Vijeće sigurnosti ne odredi drukčije, a nakon konsultacija između generalnog sekretara i vlade Jugoslavije.”⁴

Također “poziva sve države da se uzdrže od svake akcije koja bi mogla doprinijeti povećanju napetosti i ugroziti ili odložiti miran i pregovorima postignut ishod sukoba u Jugoslaviji, koji će dopustiti svim Jugoslavenima da o svojoj budućnosti odlučuju i da je izgrađuju u miru”.⁵

Prva rezolucija Vijeća sigurnosti o jugoslavenskoj krizi temeljna je za razumijevanje odnosa Vijeća prema načinu njenog raspleta. U njoj treba tražiti odgovore na pitanja koja se odnose na postupanja Vijeća sigurnosti povodom agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Ovom rezolucijom Vijeće sigurnosti je povjerilo, odnosno prenijelo odgovornost za rasplet jugoslavenske krize u skladu s poglavljem VIII Povelje UN-a na Evropsku zajednicu i njene države članice. Također, ovom

⁴ Vidi: Security Council Resolution 713 (1991) 25 September 1991, 6.

⁵ Ibid., 7.

rezolucijom generalni sekretar UN dobio je obavezu da tijesno saraduje s vladom Jugoslavije, a saradnja je nastavljena i s vladom SR Jugoslavije, na rješavanju jugoslavenske krize. Ustrajavanje na embargu na oružju ustanovljenom ovom rezolucijom i u situaciji kada se Jugoslavija, o kojoj je ovdje riječ, raspala bitno se odrazilo na mogućnost ostvarenja prava na samoodbranu Republike Bosne i Hercegovine nakon otpočinjanja agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Svi diskutanti u raspravi koja je prethodila usvajanju ove rezolucije podržali su principe za rješavanje jugoslavenske krize koje je utvrdila Evropska zajednica a koje je u svom izlaganju spomenuo B. Lončar. Predstavnik Austrije A. Mock je u svom izlaganju anticipirao razvoj događaja zahtijevajući da se spriječi prenošenje rata u Bosnu i Hercegovinu.⁶

Izlaganje američkog predstavnika *Bakera* (Bejkera)⁷ razlikovalo se od ostalih po tome što je prodrlo u srž problema dijagnosticirajući uzroke jugoslavenske krize i tadašnjeg rata u Hrvatskoj i predviđajući dalji razvoj događaja koji su svi skupa dio jednog scenarija - stvaranja "velike Srbije". Baker je izrazio stav SAD-a da se treba baviti uzrocima a ne posljedicama krize. Govoreći o uzrocima jugoslavenske krize, on je iznio stav SAD-a da vlada Srbije i jugoslavenska vojska snose naročitu i najveću odgovornost. Jugoslavenska vojska ne ponaša se kao neutralan faktor i garant prekida vatre, nego, suprotno tome, pomaže lokalne srpske snage u kršenju prekida vatre i uzrokuje smrt građana. Potpuno je jasno da srbijansko rukovodstvo podržava i ohrabruje upotrebu sile u Hrvatskoj od srpskih militanata i jugoslavenske vojske. Jasno je da srpsko rukovodstvo i jugoslavenska vojska "rade u tandemu" u kreiranju "male Jugoslavije ili velike Srbije" koja isključuje Sloveniju i dio Hrvatske. Ovaj novi entitet bio bi zasnovan na istoj onoj vrsti represije koju je Srbija realizirala na Kosovu zadnjih godina. To bi bilo zasnovano na upotrebi sile na isti način u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini radi uspostave kontrole nad teritorijom izvan granica Srbije. "Agresija unutar Jugoslavije, ... predstavlja direktnu prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti."⁸

⁶ D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), *Ibid, Chapter 2: Provisional Verbatim Records and Draft Resolutions of the UN Sacirity Council*, 65.

⁷ *Ibid.*, 71-73.

⁸ *Ibid.*, Baker, str. 72.

Na ovaj način se po njegovom mišljenju ugrožava ono što je uradio KESS zadnjih šesnaest godina. Zatim je *Baker* zatražio da se spriječi širenje srbijanske agresije.⁹

Nakon ovog preciznog i tačnog dijagnostičiranja uzroka ratova na području bivše Jugoslavije pada u oči da su zemlje članice Vijeća sigurnosti već u ovoj "predfazi" agresije na Bosnu i Hercegovinu bile svjesne da slijedi agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. "Slučaj Bosne i Hercegovine, naime, bio je prilika da se jednostavno dođe do uvjerenja da Ujedinjene nacije nisu u stanju da djeluju u smislu svoje funkcije uvijek kad se agresija dogodi."¹⁰

Rasplet događaja doveo je do usvajanja *Rezolucije Vijeća sigurnosti 743 od 21. februara 1991. godine*¹¹ koja, pozivajući se na član 25. i poglavlje VIII Povelje, traži od strana u Jugoslaviji da u potpunosti sarađuju s Konferencijom o Jugoslaviji u njezinim naporima za postizanje političkog rješenja u skladu s principima Konferencije o evropskoj sigurnosti i saradnji.

1.2. Mjere Vijeća sigurnosti nakon otpočinjanja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu

Bivša Jugoslavija se našla prvi put na dnevnom redu Vijeća sigurnosti UN-a 25. septembra 1991. godine kada je usvojena Rezolucija broj 713 koja je odredila pravce rješavanja jugoslavenske krize. Povod za stavljanje Jugoslavije na dnevni red bio je srbijanska agresija na Hrvatsku. Vijeće sigurnosti je u spomenutoj Rezoluciji podsjetilo na vlastitu primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, ali je, pozivajući se na glavu VIII Povelje, prepustio rješavanje jugoslavenske krize Konferenciji o Jugoslaviji koju je pod pokroviteljstvom KESS-a ustanovila Evropska zajednica. Ovaj stav potvrđen je i u kasnijim rezolucijama Vijeća sigurnosti koje su se odnosile na isti problem. Također je ova rezolucija potvrdila stavove

⁹ Ibid., Baker, str. 72. "Mi moramo kolektivno zaštititi također, ja mislim, krug povreda prema drugim jugoslavenskim republikama. Ne može biti greška da sudbina Bosne i Hercegovine zavisi od balansa. Srpsko rukovodstvo i jugoslavenska federalna vojska imaju u svojoj moći da spriječe provokacije i neopravdanu vojnu okupaciju ove republike ovdje i sada."

¹⁰ Ć. Sadiković, *Sumrak Ujedinjenih nacija*, Sarajevo, 1995, 41.

¹¹ D. Bethlehem, M. Weller, (ed.). (1997). Ibid., 5.

KESS-a o neprihvatljivosti teritorijalnih osvajanja i promjeni granica učinjenih silom.

Evropska zajednica je 6. aprila 1992. godine priznala suverenitet, teritorijalnu cjelovitost i nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine, što su sutradan, 7. aprila, učinile i neke druge zemlje, među kojima su SAD i Hrvatska. Republika Bosna i Hercegovina je 22. maja 1992. godine po preporuci Vijeća sigurnosti postala članica Ujedinjenih nacija.

Pošto je Republika Bosna i Hercegovina suverena, nezavisna i međunarodno priznata država, a od 22. maja 1992. godine i članica Ujedinjenih nacija sa svim pravima i obavezama koje proizlaze iz članstva u Ujedinjenim nacijama, napad na Bosnu i Hercegovinu u međunarodnopravnom smislu predstavlja agresiju sa svim relevantnim posljedicama koje iz toga proizlaze.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu započela je prvih dana aprila 1992. godine.

Usljediła je *Rezolucija Vijeća sigurnosti 749 od 7. aprila 1992. godine* koja je posvećena razmještanju snaga UNPROFOR-a na područje bivše Jugoslavije, povodom izvještaja generalnog sekretara UN-a od 2. aprila 1992. godine. Zadnji stav ove rezolucije odnosio se na Bosnu i Hercegovinu. Vijeće sigurnosti "*poziva sve strane u Bosni i Hercegovini da sarađuju sa naporima Evropske zajednice koji imaju dovesti do prekida borbi i pregovorima postignutog rješenja.*"

U trenutku donošenja ove rezolucije, Bosna i Hercegovina je stjecala međunarodno priznanje, ali još nije bila članica UN-a. Međutim, član 35, stav 2, Povelje pruža mogućnost i državama koje nisu članice UN-a da skrenu pažnju Vijeću sigurnosti na svaki spor ako je ona jedna od stranaka u sporu i ako unaprijed prihvati, u vezi s tim sporom, obavezu mirnog rješenja predviđenog u Povelji. Bosna i Hercegovina je uputila zahtjev generalnom sekretaru UN-a 10. aprila 1992. godine koji generalni sekretar opisuje na sljedeći način:

"10. aprila 1992. godine susreo sam se u Ženevi s ministrom vanjskih poslova Bosne i Hercegovine g. Harisom Silajdžićem koji je tražio raspoređivanje snaga za održavanje mira Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini. Još jednom sam naglasio podjelu posla između Ujedinjenih nacija čiji je mandat na održavanju mira bio ograničen na Republiku Hrvatsku, u saglasnosti s Rezolucijom Vijeća sigurnosti i s ulogom održavanja mira Evropske zajednice (EZ) za Jugoslaviju u cjelini. Razmatrajući njegov specifičan

zahtjev, smatrao sam da bi bilo puno prikladnije za EZ da proširi njeno prisustvo i aktivnosti u Bosni i Hercegovini.”¹²

Generalni sekretar je u ovom izvještaju iznio svoj stav na koji način i kroz koje institucije treba rješavati pitanje agresije na Bosnu i Hercegovinu.

SFR Jugoslavija nije bila članica Evropske zajednice niti su to bile njene države sukcesori. Ipak, one su dale svoj pristanak za miran rasplet jugoslavenske krize kroz Konferenciju o Jugoslaviji. Predmet rasprave na toj konferenciji bilo je preoblikovanje federativne Jugoslavije. Stvaranjem nezavisnih država rad spomenute Konferencije vezan za preoblikovanje federativne Jugoslavije izgubio je smisao.

Izjava Predsjednika Vijeća sigurnosti od 10. aprila 1992. godine izrečena na zasjedanju 13. aprila sadrži slične tonove.¹³ Ona pokazuje da Vijeće sigurnosti prati razvoj događaja u Bosni i Hercegovini i da je alarmiran nepovoljnim razvojem događaja. Vijeće sigurnosti ponavlja poziv, sadržan u Rezoluciji 749 (1992), svim stranama ali i drugim kojih se to tiče u Bosni i Hercegovini, da odmah prestanu s borbama.¹⁴ Također se poziva generalni sekretar da hitno pošalje svog ličnog izaslanika za Jugoslaviju da, djelujući u bliskoj saradnji s predstavnicima Evropske zajednice, zaustavi borbe i pronade mirno rješenje krize.¹⁵

Pošto je agresija na Bosnu i Hercegovinu nastavljena, 24. aprila 1992. godine Vijeće sigurnosti usvaja Predsjedničko saopćenje, a generalni sekretar UN-a podnosi Vijeću sigurnosti Izvještaj vezan za Rezoluciju 749. Interesantno je da se već pojavljuju razlike u pogledima na rat u Bosni i Hercegovini sadržane u Predsjedničkom saopćenju Vijeća sigurnosti i Izvještaju Generalnog sekretara UN.

Predsjedničko saopćenje od 24. aprila sadrži sljedeće navode i zahtjeve: “Vijeće zahtijeva da svi oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine hitno prestanu. U tom pogledu, to se posebno odnosi na susjede

¹² D. Bethlehem, M. Weller, (ed.). (1997). *Ibid.*, Report of the Secretary - General pursuant to Security Council Resolution 749 (1992), 502 - 503.

¹³ Statemanet by the President of the Security Council, 10. april 1992 (S/23802, 13. april 1992) Reisuedd U: Bethlehem, D., Weller, M. (ed.). (1997). *The Yugoslav Crissis in International Law: General Issus, part I*, Cambridge: University Press., str. 6.

¹⁴ *Ibid.* U: D. Bethlehem, M. Weller. (ed.), *The Yugoslav Crissis in International Law: General Issus, part I*, Cambridge: University Press, 1997, 6.

¹⁵ *Ibid.*, 6.

Bosne i Hercegovine da ostvare sav svoj utjecaj da prestane takvo miješanje. Vijeće osuđuje javnu i otvorenu upotrebu sile i poziva sve regularne i neregularne vojne snage da djeluju u skladu s ovim principima. Ovo naglašava vrijednost bliske i kontinuirane saradnje između generalnog sekretara i Evropske zajednice da bi se prihvatile obaveze od svih strana i drugih na koje se odnose.”¹⁶

Pored pozivanja svih strana na hitan prekid vatre, ovim saopćenjem se izražava podrška naporima koje preduzima Evropska zajednica u okviru diskusija o ustavnim aranžmanima za Bosnu i Hercegovinu u okviru Konferencije o Jugoslaviji. Također se pozivaju sve strane da učestvuju u ovim razgovorima kao i da implementiraju uspostavljene aranžmane.

Značaj ovog predsjedničkog saopćenja je u tome da evidentira da postoji miješanje izvana, od susjeda Bosne i Hercegovine, i da zahtijeva da ona prestanu. Da bi se Vijeće sigurnosti uopće bavilo pitanjem miješanja, odnosno intervencije u odnose unutar Bosne i Hercegovine, ona moraju biti takvog intenziteta da opravdavaju angažiranje Savjeta sigurnosti. Oblik intervencije Vijeća sigurnosti je nižeg nivoa, pošto su predsjednička saopćenja po pravnoj snazi ispod rezolucija Vijeća sigurnosti.

Spomenuto saopćenje evidentira postojanje i djelovanje regularnih i neregularnih stranih formacija unutar Bosne i Hercegovine.

*Izveštaj generalnog sekretara UN-a od 24. aprila*¹⁷ u dijelu: “Situacija u Bosni i Hercegovini, A. Vojnopolitički aspekt” situaciju u Bosni i Hercegovini naziva građanskim ratom. Ovakva kvalifikacija rata, odnosno agresije na Bosnu i Hercegovinu stavljena je u kontekst razgovora *Cyrusa R. Vensa*, ličnog izaslanika generalnog sekretara sa njegovim sagovornicima u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, gdje su zaključili da je “građanski rat u Bosni i Hercegovini tragičan i da neće donijeti pobjednika”. Iako je svima od samog početka bilo jasno gdje su uzroci sukoba i ko njima upravlja, generalni sekretar UN-a je pokazao sklonost da prihvati tezu o građanskom ratu koji se treba okončati bez pobjednika.

¹⁶ Statement by the President of the Security Council, 24. april 1992 (S/23842, 24. april 1992)

Reissued at the 3070th Meeting of the Council, Ibid., str. 6-7.

¹⁷ Report of the Secretary - General pursuant to Security Council Resolution 749 (1992) (S/23836, 24. april 1992), U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), Ibid., 502-506.

U ovom izvještaju generalni sekretar izlaže vojni i politički aspekt događaja u Bosni i Hercegovini, dajući prostor svim učesnicima da izlože svoje stavove, navodeći u uvodu da ne postoji konsenzus o uzrocima borbi. Kasnije ćemo vidjeti da će razvoj događaja poprimiti onaj tok koji, prema navodima generalnog sekretara, Milošević smatra poželjnim.

“Predsjednik Milošević iz Srbije je zauzeo stav da osnov odgovornosti za borbe leži na predsjedniku Bosne i Hercegovine, a da neprijateljstva nisu potekla od snaga pod njegovim rukovodstvom, nego prije od jedinica iz Hrvatske. On je također ustvrdio da je najbolje rješenje kantonizacija Bosne i Hercegovine unutar postojećih granica duž etničkih linija, sa dogovorenim pravnim nadležnostima i novim ustavnim sporazumom tri glavne zajednice.”¹⁸

Kasnije ćemo vidjeti da su navodi Miloševića u odnosu na započinjanje i vođenje neprijateljstava protiv Bosne i Hercegovine neistiniti, ali će ipak njegova vizija budućeg izgleda Bosne i Hercegovine biti preuzeta od zvaničnika UN-a i Evropske zajednice, tako da će se međunarodni faktori čija je dužnost bila da suzbiju agresije na Bosnu i Hercegovinu pretežno baviti prisiljavanjem Bošnjaka i ustavnih organa Bosne i Hercegovine da prihvate Miloševićevu viziju uređenja Bosne i Hercegovine. Ali sa genocidom i etničkim čišćenjem izmijenjenom etničkom strukturom stanovništva.

Tuđman je prema Izvještaju poricao uključenost jedinica hrvatske vojske u borbama u Bosni i Hercegovini. Već smo vidjeli da to nije istina i da su trupe Hrvatske vojske, mada kamuflirane, već učestvovala u ratu u Bosni i Hercegovini. Oba predsjednika su priznala učešće svojih neregularnih formacija u borbama u Bosni i Hercegovini. Predsjednik Tuđman je priznao prisustvo hrvatskih neregularnih formacija u Bosni i Hercegovini iako će se kasnije pokazati da takvih hrvatskih formacija nije bilo.¹⁹ “Srpski predsjednik u svom dijelu je priznao prisustvo srpskih iregularaca u borbama,

¹⁸ Ibid., str. 503.

¹⁹ “U isto vrijeme, on je priznao da su se hrvatski neregularci koji su formalno bili angažovani u konfliktu u Hrvatskoj borili u Bosni i Hercegovini, posebno u hrvatskom većinskom području zapadnoj Hercegovini.” D. Bethlehem, D., M. Weller, (ed.), 503. par. 9; Prisetimo se samo zapovijesti generala Hrvatske vojske J. Bobetka od 12. aprila kojom je naredio ulazak Hrvatske vojske u Bosnu i Hercegovinu uz prethodno skidanje oznaka HV kako se ne bi znalo o čemu se stvarno radi. Ovo je jasan indikator iskrenosti hrvatskog državnog vrha.¹⁹ Zapovijed OZ-e Split, iz M-Ploče od 12.4.1992. godine, faksimil dokumenta objavljen u nedjeljniku *Liljan* 6-13. juli 1998, 6.

naročito duž zapadne obale rijeke Drine, držeći istovremeno da Republika Srbija ne bi sebi dopustila da bude sama uvučena u sukob.”²⁰

Govoreći o humanitarnoj situaciji, u Izvještaju se konstatuje da je konflikt u Bosni i Hercegovini uzrok novog talasa izbjeglica. Prema procjeni UNHCR-a, 20/21. aprila u Bosni i Hercegovini bilo je 230.000 izbjeglica, s tim da se broj povećavao svakim danom za novih 30.000.²¹ Umjesto bavljenja uzrocima takve situacije, generalni sekretar i administracija UN-a koja mu je potčinjena bavili su se njenim posljedicama. “UNHCR je odgovorio na novu krizu hitnom isporukom pomoći u hrani, kao dodatak njihovom ranijem programu.”²²

Generalni sekretar je nastojao da ravnomjerno raspodijeli krivnju:

“Moj lični izaslanik (gosp. Vance p.a.) došao je do čvrstog zaključka na osnovu opširnih diskusija sa svim stranama, a također i na osnovu konsultacija u Lisabonu, da nijedna strana u konfliktu nije bez krivnje za dosadašnju situaciju i za eskalaciju. Ja dijelim procjenu gosp. Vancea da sve strane moraju snositi neku odgovornost za otpočinjanje konflikta i za njegov nastavak.”²³

Odgovornost bošnjačke strane i Vlade Republike Bosne i Hercegovine sastoji se, prema navodu srpske strane, u želji da stvori unitarnu islamsku fundamentalističku državu. “Oni su tvrdili da predsjednik Izetbegović želi da stvori unitarnu, fundamentalističku, islamsku državu. Oni drže da on još odbija da ustanovi geografski definisane etničke zajednice unutar Bosne i Hercegovine. Po njihovom mišljenju, problem mapa bio je najurgentniji.”²⁴

²⁰ D. Bethlehem, D., M. Weller, (ed.), 503. par. 9; Također, “Predsjednik Izetbegović je ponovo zahtijevao hitno raspoređivanje snaga UN-a za održavanje mira u Bosni i Hercegovini. Po njegovom gledištu srpsko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini, podržano od elemenata JNA, traži prisilnu promjenu demografske strukture Bosne i Hercegovine, da bi prejudicirala posljedice buduće etničke diobe republike. On je naveo da JNA drži stranu srpskim teritorijalcima pod kontrolom lidera srpske zajednice dr. Radovana Karadžića. Predsjednik je sugerisao restrukturiranje JNA rukovodstva u Bosni i Hercegovini tako da Muslimani i Hrvati budu uključeni u više armijske komandne strukture.” Report of the Secretary - General pursuant to Security Council Resolution 749 (1992) (S/23836, 24. april 1992), D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 503 - 504.

²¹ Ibid., 503-504, 15-18.

²² Ibid.

²³ Ibid., str. 504. par. 23.

²⁴ Ibid., str. 503. par. 14.

Vijeće sigurnosti je jednoglasno bez raspravljanja prihvatilo Izvještaj generalnog sekretara. Dva dana kasnije Vijeću sigurnosti pismeno se obratila *Mađarska* navodeći da “agresija protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta Republike Bosne i Hercegovine, povreda fundamentalnih ljudskih prava, uključujući i prava etničkih i nacionalnih manjina, u područjima koja kontroliše ‘jugoslavenska armija’ i srpske neregularne formacije, predstavljaju ozbiljnu prijetnju miru i sigurnosti u cijeloj centralnoj i jugoistočnoj Evropi”.²⁵

Generalni sekretar UN-a podnio je sljedeći Izvještaj Vijeću sigurnosti 12. maja. U međuvremenu se nastojao realizirati evropski plan koji je u tom periodu sprovodio ambasador Cutiljero a koji se odnosio na kantonizaciju Bosne i Hercegovine.

*Izvještaj generalnog sekretara od 12. maja*²⁶ sastavljen je iz dva dijela. Prvi se odnosio na situaciju u Bosni i Hercegovini a drugi na raspoređivanja UNPROFOR-a.

Opisujući situaciju u Bosni i Hercegovini, generalni sekretar u Izvještaju navodi da je obaviješten da je Sarajevo podvrgnuto teškom bombardovanju od “srpskih iregularaca” s okolnih brda koji koriste artiljeriju koju im je JNA stavila na raspolaganje. “Svi međunarodni posmatrači se slažu da sve što se dešava je zajedničko nastojanje bosanskih Srba i Jugoslavenske narodne armije da stvore etnički čisto područje u kontekstu pregovora o ‘kantonizaciji’ republike unutar Konferencije EZ o Bosni i Hercegovini, pod predsjedavanjem ambasadora Cutiljera. Korištene tehnike su zauzimanje teritorije vojnom silom i zastrašivanje nesrpskog stanovništva.”²⁷ U vezi s povlačenjem JNA iz Bosne i Hercegovine, koje je bilo u toku, generalni sekretar izražava zabrinutost što će u Bosni i Hercegovini ostati “bez efektivne političke kontrole oko 50.000 srpskih vojnika s oružjem koje će najvjero- vatnije preuzeti srpska strana.”²⁸

Izvještaj također sadrži zapažanja u pogledu prisustva Hrvatske vojske i srpsko-hrvatske nagodbe. Prvo zapažanje sadrži sljedeće: “Intenzivna

²⁵ (S/23845, 26. april 1992).

²⁶ Further report of the Secretary - General Pursant to Security Council Resolution 749 (1992),

(S/23900 12. maj 1992),²⁶ Vidi: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 509 – 511.

²⁷ Ibid., 509, par. 5.

²⁸ Ibid., 509, par. 5.

neprijateljstva se dešavaju na drugim mjestima u Republici, posebno u Mostaru u dolini Neretve...²⁹ Drugo zapažanje odnosi se na srpsko-hrvatski sporazum o prekidu vatre od 6. maja 1992. godine koji je izazvao sumnju o podjeli Bosne i Hercegovine uz ostavljanje minimuma teritorije muslimanskoj zajednici koja se računa najbrojnijom.³⁰ "U međuvremenu je ambasador Cutiljero nastavio poticati lidere hrvatske, muslimanske i srpske zajednice da se slože oko budućeg ustavnog sporazuma za Republiku."³¹ "Što se tiče Ujedinjenih nacija, ja sam već odlučio da unaprijedim raspoređivanje UNPROFOR-ovih vojnih posmatrača."³²

Ovaj Izvještaj sadrži zahtjev predsjednika Izetbegovića za intervencijom UN-a. "Predsjednik Izetbegović zagovara operaciju nametanja mira sa 10.000 do 15.000 vojnika, podržanih zračnim snagama, da ponovo 'uspostave poredak' u Bosni i Hercegovini."³³ Stav UN-ovog establišmenta po ovom zahtjevu bio je negativan. Postojale su procjene da bi takva akcija zahtijevala znatno veće angažiranje što Vijeće sigurnosti ne bi odobrilo.³⁴ A da bi se rasporedile UN-ove pješadijske snage, što je u skladu s običajnom UN praksom održavanja mira, potrebno je prethodno zaključiti sporazum među osnovnim stranama u sukobu.³⁵

U zaključnim primjedbama generalni sekretar iznosi stav da situacija nije takva da bi se mogla tretirati operacijom održavanja mira snagama UN-a.³⁶ Bez zaključenja prethodnog sporazuma svih strana u sukobu takva akcija ne bi bila djelotvorna. Pošto Evropska zajednica preduzima aktivnosti na terenu kao i u razgovorima o budućem ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine, ako uspiju, bilo bi prikladnije da Evropska zajednica prije nego UN preduzme akcije pravljenja kao i održavanja mira.³⁷

²⁹ Ibid., 509, par. 4.

³⁰ Ibid., vidi: par. 5.

³¹ Ibid., 510, par. 8.

³² Ibid., 510, par 9.

³³ Ibid., 510, par. 12.

³⁴ Ibid., 510, par 12.

³⁵ Ibid., 510, par. 12.

³⁶ Ibid., 512, par. 25.

³⁷ Ibid., 512, par. 25.

Vijeće sigurnosti je odgovorilo na nastavak učešća SR Jugoslavije u neprijateljstvima usvajanjem *Rezolucije broj 752 od 15.maja 1992. godine*,³⁸ koja potvrđuje, s jedne strane, prisustvo stranih snaga u Bosni i Hercegovini, a s druge određuje smjer akcije Vijeća sigurnosti u okončanju rata i agresije. Ova rezolucija značajna je po tome što je to prva rezolucija posvećena prvenstveno situaciji u Bosni i Hercegovini.

Pozivajući se na svoju osnovnu odgovornost iz Povelje UN-a za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, Vijeće sigurnosti UN-a izrazilo je zabrinutost zbog ozbiljne situacije u nekim dijelovima bivše SFRJ, posebno zbog ubrzanog pogoršanja situacije u Bosni i Hercegovini. Zbog toga zahtijeva od svih strana i drugih na koje se to odnosi da odmah prekinu borbe.

Vijeće sigurnosti ovom rezolucijom *“zahtijeva da svi oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine, uključujući jedinice Jugoslavenske narodne armije kao i elemente Hrvatske vojske, odmah prestanu i da bosanskohercegovački susjedi poduzmu hitnu akciju da okončaju takvo miješanje i poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.”*

Pored toga se zahtijeva *“da one jedinice Jugoslavenske narodne armije i elementi Hrvatske vojske sada u Bosni i Hercegovini moraju biti ili povučene, ili biti podvrgnute vlastima Vlade Bosne i Hercegovine, ili biti raspuštene ili razoružane i sa svojim oružjem stavljene pod efektivan međunarodni monitoring i traži od generalnog sekretara da bez odlaganja razmotri kakva međunarodna pomoć može biti osigurana u vezi s ovim.”*

Također se zahtijeva *“da sve neregularne snage u Bosni i Hercegovini budu raspuštene i razoružane”*.

Ovom rezolucijom Vijeće sigurnosti utvrđuje strane u sukobu. To su ustavni organi Bosne i Hercegovine s jedne, susjedne države SR Jugoslavija i Hrvatska (susjedi Bosne i Hercegovine) i neregularne snage u Bosni i Hercegovini s druge strane.

Što se tiče Vlade Republike Bosne i Hercegovine, Vijeće sigurnosti joj priznaje isključivi legitimitet raspolaganja oružanom silom na teritoriji Bosne i Hercegovine, zahtijevajući da se one jedinice JNA i elementi Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini odmah povuku ili potčine nadležnosti Vlade

³⁸ Security Council Resolution 752 (1992) (S/RES/752, 15 May 1992), Adopted unanimously at the 3075th meeting of the Council. U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 7.

Republike Bosne i Hercegovine ili da se raspuste ili razoružaju, a njihovo oružje stavi pod djelotvorno promatranje.³⁹

U pogledu susjeda Bosne i Hercegovine, SR Jugoslavije i Hrvatske, Vijeće sigurnosti je postavilo zahtjev da se svi oblici miješanja koji dolaze izvan Bosne i Hercegovine odmah obustave i da susjedi Bosne i Hercegovine preduzmu hitnu akciju radi okončanja ovakvog miješanja i da poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

Što se tiče neregularnih snaga u Bosni i Hercegovini, a pod njima su se mogle podrazumijevati samo različite oružane jedinice Vojske Republike Srpske i HVO, Vijeće sigurnosti zahtijeva da budu raspuštene i razoružane.

Vijeće sigurnosti UN-a, Rezolucijom 752 od 15. maja 1992. godine, čak eksplicitnije nego što mu je to praksa utvrđuje prirodu rata u Bosni i Hercegovini, suprotstavljajući s jedne strane Vladu Republike Bosne i Hercegovine, kojoj priznaje legitimitet i pravo da na teritoriji Bosne i Hercegovine posjeduje oružanu silu, i s druge njene susjede SR Jugoslaviju i Hrvatsku, kojim osporava takvo pravo.

Ova rezolucija osvrće se i na ciljeve miješanja susjeda, odnosno posljedice borbi pozivajući "sve strane i ostale kojih se to tiče da osiguraju da se nasilni izgon osoba iz područja gdje žive i da se svi pokušaji promjene etničkog sastava stanovništva... odmah obustave".⁴⁰

Rezolucija jasno kvalificira prirodu rata u Bosni i Hercegovini kao i njegove ciljeve. Radi se o međunarodnom oružanom sukobom gdje nema dvojbe o stranama u tom sukobu. Cilj je promjena etničke strukture stanovništva. Ali ona se kreće unutar ranije utvrđenog načina njenog rješavanja. U tom smislu se navodi da Vijeće sigurnosti "s oduševljenjem prihvata napore poduzete od Evropske zajednice u okviru rasprave o ustavnim sporazumima za Bosnu i Hercegovinu pod pokroviteljstvom Konferencije o Jugoslaviji." To je tripartitni razgovor o ustavnom aranžmanu za Bosnu i Hercegovinu

³⁹ Predsjedništvo Bosne i Hercegovine donijelo je 27. aprila 1992. godine Odluku o povlačenju JNA sa teritorije Republike Bosne i Hercegovine. "Dinamiku i pravac povlačenja JNA utvrdit će nadležni organi JNA u dogovoru s državnim organima Republike BiH." *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 15.753, 28.4.1992, 1. Kao rok za povlačenje određen je 19. maj 1992. godine. SR Jugoslavija je 4. maja 1992. godine obavijestila generalnog sekretara o svojoj namjeri da iz BiH do 19. maja povuče pripadnike JNA, građane Jugoslavije. U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), Xxxv.

⁴⁰ Rezolucija 752 (1992), par. 6.

pod pokroviteljstvom Konferencije o Jugoslaviji.⁴¹ Rezultati ovih pregovora su prejudicirani kroz nastojanja ambasadora Kutiljera da Bosnu i Hercegovinu uredi kao državu kantona unutar "konfederativne, nezavisne i suverene Bosne i Hercegovine".⁴²

Ni ova rezolucija nije zanemarila humanitarni aspekt agresije, izražavajući potrebu za hitnom humanitarnom pomoći, s obzirom na to da se raspolagalo podatkom da svaki dan donosi novih 30.000 prognanih.

Rezolucija Vijeća sigurnosti 752 od 15. maja 1992. godine postavila je određene zadatke generalnom sekretaru koji su se sastojali u tome da "...aktivno razmotri provodljivost zaštite međunarodnih programa humanitarne pomoći, uključujući opciju spomenutu u paragrafu 29. njegovog Izvještaja od 12. maja 1992. godine,⁴³ ... i izvodljivost sigurnog pristupa Sarajevskom aerodromu i o tome izvijesti Vijeće sigurnosti do 26. maja 1992. godine".⁴⁴ Dalje se traži da generalni sekretar, razmatrajući razvoj situacije i rezultate napora preduzetih od strane Evropske zajednice, nastavi aktivno razmatrati mogućnost raspoređivanja misije Ujedinjenih nacija za održavanje mira u Bosni i Hercegovini pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija.⁴⁵

Bosna i Hercegovina je postala članica Ujedinjenih nacija 22. maja⁴⁶ nakon čega se formalno mijenja njen status, jer je sada kao članica Ujedinjenih nacija na koju je izvršena agresija koja je bila u toku imala pravo tražiti zaštitu od Organizacije ujedinjenih nacija.

⁴¹ Ibid., par. 2.

⁴² Further report of the Secretary - General Pursant to Security Council Resolution 749 (1992),

(S/23900 12. maj 1992), D. Bethlehem, D., M. Weller, (ed.), 510. par. 8.

⁴³ "29. Što se tiče zaštite međunarodnog humanitarnog programa, iskustvo je ponovo pokazalo da puko prisustvo Ujedinjenih nacija nije dovoljno da odvрати neprijateljske akcije protiv njih. Komandanti oružanih snaga su mišljenja, koje ja dijelim, da je najbolji način zaštite poštivanje sporazuma, obavezujućih za sve naoružane strane, da dopuste da humanitarne isporuke budu bez sprečavanja ili zloupotrebe. Implementacija takvih sporazuma mogla bi biti nadzirana od vojnih posmatrača Ujedinjenih nacija." Further report of the Secretary - General Pursant to Security Council Resolution 749 (1992. D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 513, par. 29.

(S/23900 12. maj 1992)

⁴⁴ Rezolucija 752 (1992), par. 9.

⁴⁵ Rezolucija 752 (1992), par. 10.

⁴⁶ General Assembly Resolution 46/237 on Admission of Bosnia and Herzegovina to United Nations Membership. S. Trifunovska, Ibid., 580.

U skladu s postavljenim rokom, generalni sekretar podnosi 26. maja 1992. godine *Izveštaj Vijeću sigurnosti*.⁴⁷

Govoreći o humanitarnoj situaciji u Bosni i Hercegovini, u Izveštaju se navodi:

“Tu se desilo teško pogoršanje položaja civila zarobljenih u gradovima, opkoljenih različitim neregularnim snagama i u nekim slučajevima također od Jugoslavenske narodne armije (JNA).”⁴⁸

Ovaj izvještaj registruje prisustvo Jugoslavenske narodne armije i njeno učešće u opkoljavanju gradova.

Prisustvo vojske SR Jugoslavije na teritoriji Bosne i Hercegovine nakon 19. maja, kao dana do kojeg je ona bila dužna povući se, predstavlja čin produženja agresije. Ovaj izvještaj to potvrđuje.

Razmatrajući raspoložive opcije iz ranijeg izvještaja (S/23900, par. 29) “da je najbolji način zaštite poštivanje sporazuma obavezujućih za sve naoružane strane”, pokazalo se efikasnim u drugim konfliktnim situacijama širom svijeta. Prilikom isporuke humanitarne pomoći treba poštivati određene principe: “(a) Pomoć mora biti data svima koji je trebaju; (b) isporuka pomoći mora biti viđena od svih strana kao neutralan i humanitaran akt; (c) moraju prevladati adekvatni sigurnosni uslovi; i (d) mora postojati međunarodni monitoring programa pomoći.”⁴⁹

Ako bi takav sporazum mogao biti postignut u Jugoslaviji, njegova implementacija mogla bi biti nadgledana od vojnih posmatrača Ujedinjenih nacija koji bi mogli pratiti konvoje i biti prisutni na tačkama isporuke i distribucije. Pitanje da li bi prisustvo međunarodnog vojnog osoblja bilo poželjno i da li bi dovelo u pitanje isključivo humanitarnu prirodu odnosnih aktivnosti riješilo bi se u to vrijeme.⁵⁰

Razmatrana je i isporuka humanitarne pomoći vazdušnim putem, gdje bi bilo nužno postići sporazum svih zainteresovanih strana za otvaranje aerodroma potrebnih za tu namjenu.⁵¹

⁴⁷ Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 752 (1992) (S/24000, 26 May 1992). D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 514-516.

⁴⁸ Ibid., 514, par. 6.

⁴⁹ Ibid., 515, par. 11.

⁵⁰ Ibid., 515, par. 12.

⁵¹ Ibid., 515, par. 13.

Pošto je JNA sve druge aerodrome onesposobila, ostala je samo mogućnost dostave putem Sarajevskog aerodroma. Srpska strana bi to prihvatila pod uslovom da se provjere sve isporuke kako ne bi sadržavale oružje. Generalni sekretar navodi: "Ja sam instruirao UNPROFOR da nastavi pritisak za najraniji mogući sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma."⁵²

U izvještaju se razmatra i moguća oružana zaštita isporuke humanitarne pomoći i procjenjuje se da neće biti dovoljno prosto prisustvo trupa UN. S obzirom na iskustva u Bosni i Hercegovini, "...to bi zahtijevalo raspoređivanje trupa određene snage u svakoj prilici da raščiste put ispred konvoja i zaštite ga kad prolazi."⁵³

Po pitanju Sarajevskog aerodroma navodi se sljedeće:

"19. Što se tiče garancija za sigurnost Sarajevskog aerodroma za isporuke humanitarne pomoći, to bi, kao što sam primijetio u mome posljednjem izvještaju, zahtijevalo od trupa Ujedinjenih nacija da osiguraju okolna brda sa kojih aerodrom i njegovi prilazi mogu biti lako granatirani. Ovo bi također bila potencijalna borberna operacija za koju bi značajna količina trupa bila zahtijevana, sa prikladnim naoružanjem."

Na kraju generalni sekretar zaključuje da je na Vijeću sigurnosti da li će rasporediti trupe UN-a "dovoljne jačine" da "poduzmu oružanu zaštitu međunarodne humanitarne pomoći". Vojne akcije takve vrste bile bi "krajnje teške i skupe". Pri tome treba uzeti u obzir da ukoliko Ujedinjene nacije preduzmu prinudnu akciju protiv jedne od strana u sukobu, to bi moglo otežati saradnju s UNPROFOR-om u ostvarivanju njegovog mandata u zaštićenom području Ujedinjenih nacija u Hrvatskoj.⁵⁴

Korištenje prisustva UNPROFOR-a kao razloga za neispunjavanje obaveza iz Povelje započelo je znatno prije njegovog raspoređivanja u Bosni i Hercegovini. Čitavo vrijeme trajanja agresije na Bosnu i Hercegovinu UNPROFOR je služio kao sredstvo za odvracanje onih članica Vijeća sigurnosti koje su bile voljne da ispune svoju obavezu iz Povelje. Jer navodno, ukoliko Vijeće sigurnosti upotrijebi silu protiv agresora, zaštitne snage Ujedinjenih nacija bit će ugrožene.

⁵² Ibid., 515, par. 14.

⁵³ Ibid., 516, par. 18.

⁵⁴ Ibid., 516, par. 21.

1.3. Rezolucija 757 od 30. maja 1992. godine – mjere Vijeća sigurnosti prema Poglavlju VII Povelje

*Rezolucija 757 od 30. maja 1992. godine*⁵⁵ preduhitrla je izvještaj generalnog sekretara,⁵⁶ koji je bio usmjeren na razvodnjavanje eventualne akcije Vijeća sigurnosti usmjerene protiv agresora.

Rezolucija 757 kojom su uvedene ekonomske i diplomatske sankcije protiv SR Jugoslavije zbog agresije na Bosnu i Hercegovinu usvojena je sa trinaest glasova za i dva uzdržana (Kina i Zimbabve).⁵⁷

U ovoj rezoluciji Vijeće sigurnosti podsjeća na svoju primarnu odgovornost za očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti.

Rezolucija je donesena po poglavlju VII Povelje, što implicira postojanje situacije iz člana 39. Povelje.⁵⁸ U prvom dijelu Rezolucije izražava se žaljenje zbog činjenice da zahtjevi iz Rezolucije 752 od 15. maja 1992. godine nisu ispunjeni, uključujući:

- “da sve strane i drugi kojih se to tiče u Bosni i Hercegovini odmah zaustave borbe;
- da svi oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine odmah prestanu;
- da susjedi Bosne i Hercegovine preduzmu hitnu akciju da okončaju sva miješanja i poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine;

⁵⁵ Security Council Resolution 757 (1992) (S/RES/757, 30. May 1992).

⁵⁶ “Jedan sat pošto je 30-og svibnja izglasalo uvedene sankcije Jugoslaviji, Vijeće sigurnosti je dobilo Izvještaj generalnog sekretara koji bilježi da srpske milicije pod komandom generala jugoslavenske armije Ratka Mladića ‘djeluju nezavisno’. Izvještaj bilježi da te snage nisu ‘potčinjene niti vlasti vlade Bosne i Hercegovine.’ Zapadni diplomati su kritizirali izvještaj, rekavši da je neprecizan i da se njegovi zaključci zasnivaju na posebnim slučajevima koje ne treba tumačiti općenito.” Ratni zločini u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Amnesty internationala i Helsinki Watch od početka rata u BiH do rujna 1993, Zagreb, Biblioteka, Dokumenti, 120, 121.

⁵⁷ Security Council Resolution 757 (1992) (S/RES/757, 30. May 1992), The “Yugoslav” Crisis..., str. 9; ali prije nego je pristupio izricanju ekonomskih i diplomatskih sankcija, Savjet sigurnosti je više puta pozvao na prekid vatre što u suštini znači primjenu privremenih mjera saglasno članu 40. Povelje UN-a.

⁵⁸ Član 39. Povelje UN glasi: “Savjet sigurnosti će utvrditi postojanja bilo koje prijetnje miru, povrede mira ili akta agresije i učinit će preporuke ili odlučiti koje mjere će biti preduzete u saglasnosti sa članovima 41. i 42. radi očuvanja ili ponovne uspostave međunarodnog mira i sigurnosti.”

- da se preduzmu akcije koje se tiču Jugoslavenske narodne armije (JNA) u Bosni i Hercegovini, uključujući raspuštanje i razoružanje, sa stavljanjem oružja pod efektivan međunarodni nadzor, svih jedinica koje se ili nisu povukle ili se nisu stavile pod nadležnost Vlade Bosne i Hercegovine;

- da se raspuste i razoružaju sve neregularne snage u Bosni i Hercegovini;

Također žaleći zbog neodazivanja na njegov poziv da se odmah prekinu nasilna istjerivanja i pokušaji mijenjanja nacionalne strukture stanovništva...”

Ovi navodi predstavljaju od Vijeća sigurnosti utvrđeni činjenični opis povreda koje predstavljaju osnov za izricanje međunarodnih sankcija počiniocima povreda. Iz ovako stiliziranog opisa razloga za uvođenje sankcija i drugih mjera proizlazi:

- da su se između strana i drugih kojih se to tiče u Bosni i Hercegovini vodile borbe;

- da postoje različiti oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine;

- da se u borbe miješaju susjedi Bosne i Hercegovine koji ne poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine;

- da u borbama učestvuje Jugoslavenska narodna armija koja je naoružana a koja se nije povukla niti stavila pod nadzor Vlade Bosne i Hercegovine;

- da postoje neregularne snage u Bosni i Hercegovini, kao i

- da postoje nasilna istjerivanja i pokušaji mijenjanja nacionalne strukture stanovništva.

Opis povreda koje je utvrdilo Vijeće sigurnosti, da bi utvrdilo osnov vlastitog postupanja u ovoj situaciji, sadržan je u definiciji agresije utvrđenoj u Rezoluciji 3 314 Generalne skupštine UN od 14.12.1974. godine.⁵⁹ Kao što je već navedeno, član 1, stav 1, koji definira agresiju glasi:

“Agresija je upotreba oružane sile od strane neke države protiv suvereniteta, teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti neke druge države ili upotreba oružane sile koja je na bilo koji drugi način nespojiva s Poveljom Ujedinjenih nacija, kao što to proizlazi iz ove definicije.”

⁵⁹ Vidi: Rezolucija 3.314 od 14.12.1974. godine. United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX). Definition of Aggression. Dostupno na: <http://jurist.law.pitt.edu/3314.htm>, 10.12.2010.

Član 3. navodi da je svaki od sljedećih čina, bez obzira na objavu rata, uz rezervu odredaba člana 2. i u skladu s tim odredbama čin agresije:

a) Invazija ili napad oružanim snagama neke države na područje neke druge države, ili svaka vojna okupacija, čak i privremena, koja proizlazi iz takve invazije ili napada, ili svako pripojenje područja ili dijela područja neke druge države, izvršeno upotrebom sile;

b) Bombardovanje od oružanih snaga neke države, područja neke druge države ili upotreba bilo koje vrste oružja od neke države protiv područja neke druge države;...

e) Upotreba oružanih snaga neke države koje su stacionirane na području neke druge države uz pristanak države prijema, protivno uvjetima koji su predviđeni sporazumom, ili svako produženje njihove prisutnosti na tom području nakon prestanka sporazuma;...i

g) Upućivanje od strane ili u ime neke države oružanih odreda ili skupina dobrovoljaca ili plaćenika koji poduzimaju protiv neke druge države oružane čine takve ozbiljnosti da se izjednačavaju s gore navedenim činima, ili se sadržajno mogu njima obuhvatiti.

Vođenje borbi i drugi oblici miješanja susjeda Bosne i Hercegovine usmjereni protiv teritorijalnog integriteta, upotrebom jedinica JNA i drugih neregularnih formacija radi nasilnog istjerivanja i pokušaja mijenjanja nacionalne strukture stanovništva, kako je to utvrdilo Vijeće sigurnosti, predstavlja akt agresije prema navedenoj definiciji agresije sadržanoj u članu 1. i 3. Rezolucije UN.

Kako oni na koje su se obaveze iz Rezolucije odnosile nisu udovoljili postavljenim zahtjevima, a situacija u Bosni i Hercegovini i drugim dijelovima bivše Jugoslavije predstavljala je prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti, Vijeće sigurnosti je odlučilo sljedeće:

1. *Osuđuje* propuste vlasti Savezne republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), uključujući Jugoslavensku narodnu armiju, da preduzme efektivne mjere da ispuni zahtjeve iz Rezolucije 752 (1992);

2. *Zahitjeva* da svi elementi Hrvatske vojske, još prisutni u Bosni i Hercegovini, djeluju u saglasnosti sa članom 4. Rezolucije 752 (1992), bez daljeg zadržavanja;

3. *Odlučuje* da sve države trebaju prihvatiti izloženo (ispod), koje će primjenjivati dok Savjet ne odluči da su vlasti u Saveznoj republici Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), uključujući i Jugoslavensku narodnu armiju, preduzele efektivne mjere da ispune zahtjeve iz Rezolucije 752 (1992);

4. *Odlučuje* također da sve (države) trebaju spriječiti:

(a) uvoz na svoje teritorije robe i proizvoda porijeklom iz Savezne republike Jugoslavije...,

(b) bilo koje aktivnosti njenih državljana ili na svojim teritorijama koje bi unaprijedile ili su sračunate da unaprijede izvoz ili pretovar robe ili proizvoda porijeklom iz Savezne republike Jugoslavije...,

(c) prodaju ili isporučuju njenim državljanima ili s njihove teritorije upotrebom brodova ili zrakoplova bilo koju robu ili proizvode...

5. Da se odlučuje da nijedna država neće učiniti dostupnim vlastima Savezne republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) bilo koje komercijalne, industrijske ili javne koristi... bilo koji fond ili drugi finansijski ili ekonomski resurs...

7. Odlučuje također da će sve države:

(a) raskinuti dozvole bilo kojem zrakoplovu da poleti, sleti ili preleti njihovu teritoriju...

8. Odlučuje također da će sve države:

(a) reducirati stepen osoblja diplomatskih misija i konzularnih službi;

(b) preduzeti neophodne korake da spriječe učešće u sportskim događajima osoba ili reprezentativnih grupa...

(c) suspendirati naučnu i tehničku saradnju.

Rezolucija 757, donesena na osnovu poglavlja VII Povelje UN-a, sadrži čitav kompleks mjera iz člana 41. Povelje koje ne povlače upotrebu oružane sile. Radi se o vrlo oštroj setu ekonomskih i diplomatskih sankcija.⁶⁰

Sankcije su primijenjene prema SR Jugoslaviji dok se od Hrvatske zahtijeva povlačenje pripadnika njenih oružanih snaga i poštivanje teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine.

Rezolucija predstavlja dokaz da su na Bosnu i Hercegovinu njeni susjedi izvršili agresiju.

U vrijeme donošenja ove rezolucije, 30. maja 1992. godine, Bosna i Hercegovina je već bila članica Ujedinjenih nacija i kao takva je imala

⁶⁰ "Sjedinjene Države inzistirale su na tome da se odmah uvedu sveobuhvatne sankcije – uključujući naftni embargo. Belgija, Francuska i Britanija davale su prednost postepenijem pristupu 'koji bi tvrde mjere, kao što je embargo na naftu, držao u rezervi, dok bi beogradskoj vladi bila pružena prilika da zaustavi nasilje u Bosni i Hercegovini.'" "Ratni zločini u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Amnesty International i Helsinki Watch od početka rata u BIH do rujna 1993, Zagreb, 119. (fus nota izostavljena).

pravo koristiti blagodeti koje proizlaze iz članstva. Vijeće sigurnosti je kvalificiralo sukob kao sukob po poglavlju VII Povelje i preduzeo mjere radi realizacije njegove primarne odgovornosti za očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti. Mjere utvrđene Rezolucijom 757 usmjerene su na ponovnu uspostavu međunarodnog mira i sigurnosti koji je povrijeđen aktima prijetnje miru, povrede mira ili aktima agresije. Samo akt agresije opravdava primjenu ovako strogih mjera u vidu ekonomskih i diplomatskih sankcija iz člana 41. Povelje.

Iako su se ove mjere koje za sobom ne povlače primjenu oružane prisile pokazale nedovoljnim da zaustave agresiju na Bosnu i Hercegovinu, ne može se poreći da je Vijeće sigurnosti u ovoj fazi agresije reagiralo na način koji proizlazi iz Povelje UN, kao i iz njegove primarne odgovornosti za očuvanje međunarodnog mira i sigurnosti.

Ako usporedimo reagovanje Vijeća sigurnosti povodom agresije na Bosnu i Hercegovinu i Kuvajt, vidjet ćemo da Vijeće sigurnosti u oba slučaja djeluje postupno, namećući prvo ekonomske i diplomatske sankcije državi agresoru.⁶¹ U oba slučaja one su se pokazale nedovoljnim da bi suzbile agresiju. U oba slučaja Vijeće sigurnosti je, prvo Rezolucijom 660 (1990), odnosno 752 (1992), osudilo invaziju i zahtijevalo hitno povlačenje (660), odnosno zahtijevalo da hitno prestanu svi oblici miješanja izvan Bosne i Hercegovine, da susjedi preduzmu hitnu akciju radi okončanja ovakvog miješanja i da poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine (752). Pošto agresori ni u jednom ni u drugom slučaju nisu udovoljili postavljenim zahtjevima, Vijeće sigurnosti je, postupajući po poglavlju VII a na osnovu člana 41. Povelje, odlučilo da prema agresorima primijeni ekonomske i diplomatske sankcije.

S obzirom na praksu Vijeća sigurnosti, može se sa sigurnošću utvrditi da agresija na Bosnu i Hercegovinu predstavlja situaciju kada je Vijeće sigurnosti primijenilo mjere prema agresoru, za razliku od većine drugih slučajeva, gdje to nije učinio zbog veta neke od stalnih članica.

Pošto su se ove sankcije pokazale nedovoljnim - nisu dovele do prestanka agresije, Povelja UN-a nalaže prelazak na sljedeću fazu: primjenu oružane sile shodno članu 42. Povelje.

⁶¹ Rezolucijom 661 (1990) na osnovu glave VII Povelje UN-a, Iraku su nametnute mandatorne ekonomske sankcije slične prirode kao sankcije nametnute SR Jugoslaviji Rezolucijom 757.

1.4. Izostanak druge faze (oružane) akcije Vijeća sigurnosti

Za razliku od primjera Iraka, Vijeće sigurnosti u slučaju SR Jugoslavije nije prešlo prag ekonomskih i diplomatskih sankcija. Razlozi zbog kojih su sankcije nametnute nisu prestali, a mjere iz člana 42. Povelje nisu primijenjene. Oružana sila upotrijebljena 1995. godine protiv dijela Bosne i Hercegovine sasvim je druge prirode.

Uzroci tome su mnogostruki. Jedan od uzroka treba potražiti u odnosu generalnog sekretara UN-a spram agresije na Bosnu i Hercegovinu. Također, odnos snaga u Vijeću sigurnosti bio je jako nepovoljan za Bosnu i Hercegovinu. U fazi eskalacije agresije na Bosnu i Hercegovinu samo su se SAD među stalnim članicama Vijeća sigurnosti zalagale na prelazak u fazu primjene oružanih mjera prema agresoru SR Jugoslaviji.

Tome su se izričito protivila tri stalna člana Vijeća sigurnosti: Francuska, Velika Britanija i Rusija, za koje je nametanje ekonomskih i diplomatskih sankcija bio prag u sankcionisanju agresora preko kojeg nisu željeli prijeći. Kina se cijelo vrijeme trajanja krize držala neutralno. Stoga se u takvom odnosu snaga, za razliku od Kuvajtske krize koja je ugrozila ekonomske interese ne samo SAD-a već i drugih moćnih sila, nije moglo očekivati da Vijeće sigurnosti do kraja ispuni svoju ulogu čuvara međunarodnog mira i sigurnosti.

Za odnos generalnog sekretara UN-a spram agresije na Bosnu i Hercegovinu indikativan je njegov *Izveštaj* upućen Vijeću sigurnosti *30. maja 1992. godine* koji⁶² relativizira krivicu za agresiju na Bosnu i Hercegovinu i razvodnjava akcije Vijeća sigurnosti. Kao što smo vidjeli zapadnoevropske diplomate negativno su ocijenile ovaj izvještaj kao neprecizan i zasnovan na izuzecima.

Vijeće sigurnosti ga nije ni spomenulo u rezolucijama koje su uslijedile nakon njegovog prijema, što je neuobičajeno i što govori da je *Izveštaj* bio suprotan informacijama koje su dolazile iz drugih izvora. On je pristigao u Vijeće sigurnosti jedan sat po izglasavanju Rezolucije o uvođenju sankcija. Po mišljenjima iz SR Jugoslavije ovaj izvještaj je "zadržan u fioci" i objavljen tek po izglasavanju Rezolucije 2. juna 1992. godine. "Da je to učinjeno blagovremeno, verovatno bi sankcije obuhvatile

⁶² Ratni zločini u Bosni i Hercegovini, *Izveštaj Amnesty internationala...*, 120, 121.

i Hrvatsku, a možda bi se unekoliko ublažile ili bi se od njih odustalo”.⁶³ Najznakovitiji dijelovi ovog izvještaja su oni u kojim Generalni sekretar pod tačkom 5, govoreći o Odluci beogradskih vlasti od 4. maja da povuku JNA iz Bosne i Hercegovine, navodi: “Izgleda da se većina njih pridružila Armiji tzv. ‘Srpske republike Bosne i Hercegovine’. Drugi su se pridružili Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine, koja je pod političkom kontrolom Predsjedništva Republike.”⁶⁴ Izvještaj je koordiniran sa nastojanjima srbijanskih vlasti da izbjegnju sankcije.⁶⁵

Sljedeći sporan navod sadržan je u tački 9 Izvještaja u kojoj generalni sekretar nastoji dokazati da se general JNA Ratko Mladić oteo političkoj kontroli Beograda i da djeluje kao nezavisan faktor, što implicira zaključak da beogradski režim nije umiješan u agresiju na Bosnu i Hercegovinu.⁶⁶ To se čini na sljedeći način: “Dok se može nagađati da bombardovanje gradova neće biti ponovljeno, jasno je da pojava generala Mladića i snaga pod njihovom komandom kao nezavisnog faktora koji je izgleda izvan kontrole JNA dodatno komplikuje problem istaknut u paragrafu IV Rezolucije Vijeća sigurnosti 752 (1992).”⁶⁷ Ukoliko bi se prihvatio ovaj Zaključak generalnog sekretara, onda bi sankcije prema SR Jugoslaviji bile neopravdane.

Ovako intoniran Izvještaj mogao je imati samo jedan cilj, a to je opstruiranje izglasavanja sankcija SR Jugoslaviji za agresiju. Zaključak

⁶³ S. B. Šušić, 136.

⁶⁴ D. Bethlehem, M. Weller, 517, par. 5.

⁶⁵ “Srbijanski predsjednik Slobodan Milošević je poslao pismo predsjedniku SAD-a Georgeu Bushu i ruskom predsjedniku Borisu Jeljcinu, apelirajući i na SAD i na Rusiju da stave pod kontrolu ‘sve umiješane snage’ u bosanskom ratu. Također je pozvao Ujedinjene nacije da odgode glasanje o sankcijama i da umjesto toga sazovu međunarodnu konferenciju o Jugoslaviji. (Vidi: John M. Goshko, *The Washington Post*, 31. svibnja 1992). cit. Prema: *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Izvještaj Amnesty internacionala..., 119.

⁶⁶ Ova tvrdnja korenspondira pismu Predsjedništva Jugoslavije od 30. maja, upućenom generalnom sekretaru. U pismu se, između ostalog, navodi da Jugoslavija “nema ni jednog vojnika ni oružane formacije izvan svoje teritorije; da nije izvršila niti vrši bilo kakvu mobilizaciju oružanih snaga, da se na njenoj teritoriji nalazi 400.000 izbjeglica uključujući i nekoliko desetina hiljada Muslimana koji su potražili spas od surovosti građanskog rata i koji su svi na odgovarajući način zabrinuti, da stalno upućuje veliku humanitarnu pomoć ugroženom stanovništvu u Bosni i Hercegovini i preduzima druge brojne aktivnosti za miroljubivo rješenje krize.” S. B. Šušić, 136.

⁶⁷ D. Bethlehem, M. Weller, 518, para 9.

sadržan u tački 10. spomenutog Izvještaja se odnosi na prisustvo hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini. "Što se tiče povlačenja elemenata Hrvatske vojske..., informacije trenutno dostupne u New Yorku, sugeriraju da se takvo povlačenje nije desilo."⁶⁸

Pažnju zavređuje i stav generalnog sekretara sadržan u *Izvještaju od 12. maja 1992. godine* u kojem zahtijeva povlačenje snaga UN-a iz Sarajeva "zbog okrutnosti bombardovanja i odbijanja frakcija da se sporazume o trajnom primirju". Tu je i uvjerenje generalnog sekretara "koje je on više puta izrazio, da Vijeće pridaje nesrazmjerno veliku pozornost ratu i patnjama u Bosni, i da je moralna osuda svijeta pretjerana. On je kao suprotnost naveo razmjerno nedovoljnu pozornost koju međunarodna zajednica pokazuje prema zločinima počinjenim protiv žrtava izvan Evrope - pri čemu je genocid u Ruandi bio najužasniji primjer".⁶⁹

*Velika Britanija*⁷⁰ kao članica Evropske zajednice i Vijeća sigurnosti od samog početka agresije na Bosnu i Hercegovinu protivila se upotrebi oružane sile protiv srbijanske strane.⁷¹ I nije ostala samo na tome. Ona je nastojala obeshrabriti i sve druge države koje su navodile potrebu upotrebe oružane sile u cilju suzbijanja agresije. Stav Velike Britanije sastojao se

⁶⁸ D. Bethlehem, M. Weller, 518, par. 10.

⁶⁹ Izvještaj Međunarodne komisije za Blakan..., str. 68; U istu grupu spada i sljedeća situacija: "Kao odgovor na sporazum o prekidu vatre koji je 17. srpnja postigla EZ, Vijeće sigurnosti je ovlastilo snage Ujedinjenih nacija da stave pod kontrolu svo teško oružje na tom području, čime je naljutilo generalnog sekretara Boutrosa Galija. U privatnom pismu od 20. jula generalni sekretar je prekorio članove Vijeća sigurnosti što su ignorisali njegove prigovore i proširili ulogu snaga UN-a u Bosni i Hercegovini. U Izvještaju koji je objavio 22. srpnja generalni sekretar je odbacio saglasnost Vijeća sigurnosti s planom EZ-a da se od triju zaraćenih strana u Bosni i Hercegovini prikupi teško naoružanje. Naveo je teškoće što ih predstavljaju neprestane borbe, ali najveće zamjerke je iznio na proceduralnoj osnovi. Najviše ga je uznemirila činjenica da je Londonski sporazum sačinjen i u Vijeću sigurnosti odobren bez njegovog znanja. Kao posljedica tog spora između generalnog sekretara i Vijeća sigurnosti, očito su suspendovana nastojanja da se zaraćene strane u Bosni i Hercegovini razoružaju"; *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Izvještaj Amnesty internationala..., 128.

⁷⁰ Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, *Nedovršeni mir*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava: Pravni centar FOD BIH, 1997, 60-61.

⁷¹ Vidi: M. Almond, *A Faraway Country... British Polici*. U: *Cohen, B. Stamkoski, United Nations Peacekeeping and the war in the former Yugoslavia, With no Peace to Keep*, 125-133.

u tome da "strane u sukobu" moraju pregovorima postići rješenje.⁷² To je značilo da ustavni organi Bosne i Hercegovine moraju priznati rezultate etničkog čišćenja i promijenjene nacionalne strukture stanovništva.

S druge strane, Velika Britanija je zagovarala poštivanje Završnog helsinškog akta iz 1975. godine koji je zabranjivao promjenu granica silom. Stoga stav Velike Britanije u tom pogledu nije sporan za državu Bosnu i Hercegovinu, nego za Bošnjake kao narod. Prihvatanjem rezultata agresije i genocida Bosna i Hercegovina bi formalno opstala kao država, ali bez Bošnjaka kao njenog najbrojnijeg naroda.

Upravo takvo stajalište podržavala je Velika Britanija. Britanski ministar vanjskih poslova Douglas Hurd je na Londonskoj konferenciji u augustu 1992. godine izjavio da su "patnje u bivšoj Jugoslaviji izravna posljedica očite agresije".⁷³ Ali krajnja granica do koje je Velika Britanija bila spremna ići u kažnjavanju agresora bile su ekonomske i diplomatske sankcije sadržane u Rezoluciji 757, neovisno o tome da li će one postići cilj - prestanak agresije.

Pošto u dosadašnjoj međunarodnoj praksi ekonomske sankcije nikad nisu odvratile agresora od nastavka agresije, nije bilo realno očekivati da će oni odvratiti SR Jugoslaviju. U diskusiji koja je uslijedila po usvajanju spomenutih sankcija britanski predstavnik David Hannay se izvinjavao: "Moja vlada se ne svađa s narodom Srbije. Oni su bili naši saveznici u ratu i mi smo saradivali s njima u miru i mi nemamo ništa osim poštovanja prema njima."⁷⁴ Nakon navedene izjave teško je bilo očekivati spremnost Velike Britanije da preduzme vojne mjere radi sprečavanja agresije.

Velika Britanija je, protivno željama Vlade Bosne i Hercegovine koja je od UN-a tražila ukidanje embarga na oružje i zračnu pomoć a ne strane vojnike, uz pomoć Francuske i Rusije presudno utjecala na izglasavanje odluke o slanju UNPROFOR-a u Bosnu i Hercegovinu.⁷⁵ Prisustvo UNPROFOR-a je kasnije korišteno kao alibi za nečinjenje i sprečavanje ukidanja embarga na isporuke oružja.

⁷² Ibid.; Vidi također: B. Simms, *Unfinest Hour, Britain and the Destruction of Bosnia*, London: the Penguin Press.

⁷³ Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, Ibid., str. 61.

⁷⁴ Debate S/PV 3082 30. May 1992, U: D. Bethlehem, M. Weller, 91.

⁷⁵ *Independent*, 10. 8. 1992.

Srbija je ušla u rasplet jugoslavenske krize sa ciljem stvaranja “velike Srbije”, što je uključivalo i agresiju na Bosnu i Hercegovinu. Već je ranije osigurana naklonost Francuske.⁷⁶ Prisustvo Francuske u Vijeću sigurnosti kao stalne članice predstavljalo je branu bilo kakvoj odluci o upotrebi oružane sile protiv SR Jugoslavije (Srbije).⁷⁷ Francuska se, kao i Velika Britanija, zalagala za postizanje rješenja pregovorima “triju zaraćenih strana” u uvjetima kada su SR Jugoslavija i njeni surogati držali pod svojom kontrolom “etnički očišćene” od Bošnjaka 70% teritorije Bosne i Hercegovine.

*Francuska*⁷⁸ predsjednika Miterana držala je stranu agresorima u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Zajedno s Velikom Britanijom koristila je prisustvo UNPROFOR-a na terenu kao sredstvo za sprečavanje upotrebe oružane sile protiv agresorske strane.

Indikativan je i Miteranov dolazak u opkoljeno Sarajevo 28. juna 1992. godine i njegov susret na aerodromu s Radovanom Karadžićem. “Njegova misija bila je uspješna utoliko što se činilo da je svijetu pokazao da nije potrebna vojna intervencija da se u bosanski kaos unese sav razum i napredak.”⁷⁹ Dolaskom *Žaka Širaka* na čelo Francuske francuski stav je postao uravnoteženiji.

Zbog dugih historijskih veza i vjerske bliskosti *Rusija*⁸⁰ je bila snažan srbijanski adut u Vijeću sigurnosti da do oružanog odgovora na agresiju neće doći. Indikativne su izjave ruskih vojnih funkcionera da bi u slučaju upotrebe oružane sile protiv Srbije, Rusija Srbiji pritekla u pomoć.

I pored jasnog stava *SAD-a*⁸¹ da se radi o planiranoj agresiji srbijanskog vođstva i vrhova JNA, ovakav nepovoljan odnos snaga u Vijeću sigurnosti predstavljao je osnovni razlog što je Vijeće sigurnosti stalo na pola puta. Nakon što ekonomske sankcije nisu dale rezultate, jer je agresija nastavljena, nisu primijenjene oružane sankcije.

⁷⁶ Francuska podrška Srbiji direktna je posljedica susreta Miloševića i Miterana u septembru 1991. godine. B. Jović, *Posljednji dani SFRJ*, Autor, Beograd, 1996, 384-385.

⁷⁷ J. Laughland, *To Believe and to Dare*. U: B. Cohen, G. Stankoski, *United Nations Peacekeeping and the war in the former Yugoslavia, With no Peace to Keep*, 134-141.

⁷⁸ Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, *Nedovršeni mir*, Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava: Pravni centar FOD BIH, 1997, 61-62.

⁷⁹ L. Silber, A. Litl, *Ibid.*, 283.

⁸⁰ Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, *Nedovršeni mir*, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava: Pravni centar FOD BIH, 1997, 65-67.

⁸¹ *Ibid.*, 62-65.

SAD su prilikom usvajanja Rezolucije 713 od 25. septembra 1991. godine najavile agresiju Srbije i JNA na Bosnu i Hercegovinu. Prilikom usvajanja Rezolucije 757, od 30. maja 1992. godine, američki predstavnik u Vijeću sigurnosti *gosp. Perkins* naveo je da agresija srbijanskog režima i oružanih snaga protiv Bosne i Hercegovine predstavlja jasnu prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti i kršenje vrijednosti i principa sadržanih u Helsinškom finalnom aktu, Pariskoj povelji i Povelji UN-a. On ocjenjuje nametnute sankcije očigledno pozitivnim i izražava očekivanje da će one odvratiti srbijanski režim od dalje agresije i potaći ga da promijeni kurs. "On mora obustaviti brutalnu agresiju. On mora prestati i odustati od kampanje terora koju vodi protiv civilnog stanovništva u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj... Srbijanski režim i njegovi oružani surogati moraju prestati nanositi patnje civilnom stanovništvu ovih dviju država koje stvaraju humanitarnu krizu užasnih razmjera i primjenjivati silu da se spriječi međunarodna humanitarna pomoć žrtvama."⁸²

Odmah se može uočiti razlika u pristupu agresiji na Bosnu i Hercegovinu između SAD-a i njenih evropskih partnera. SAD su uočile postojanje humanitarne krize velikih razmjera, kao i da SR Jugoslavija primjenjuje silu da bi spriječila dostavu međunarodne humanitarne pomoći *žrtvama agresije*. Ali u isto vrijeme, za razliku od ostalih, SAD su se bavile uzrocima humanitarne krize koji su prema njima u "srbijanskom režimu i njegovim oružanim surogatima". Zemljama Evropske zajednice su također bile poznate ne samo posljedice nego i uzroci ove humanitarne katastrofe, ali su zauzele stav da će se baviti samo posljedicama ali ne i uzrocima.⁸³

Aktivnosti Vijeća sigurnosti u zaustavljanju agresije na Bosnu i Hercegovinu nastavljene su nakon donošenja Rezolucije Vijeća sigurnosti broj 757 od 30. maja 1992. godine. Ova Rezolucija je u tački 17 sadržavala

⁸² Security Council Provisional Verbatim Record, Debate, S/PV 3082, 30. May 1992., *The "Yugoslav" Crisis...*, 89. U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 89.

⁸³ Poziciju Zapadne Evrope spram agresije u Bosni i Hercegovini najbolje odlikava sljedeći stav: "Skoro od samog početka prema njemu (ratu p.a) odnosile su se kao prema humanitarnoj krizi. Zapadne vlade reagovala su na rat kao da je poplava ili zemljotres, zdušno se pozabavivši simptomima konflikta, bez ikakvog stvarnog napora da se uhvate u koštac sa njihovim uzrocima. Miteranova posjeta i njegov komični susret sa zahvalnim i umilnim Radovanom Karadžićem predstavljala je opredjeljujući momenat." L. Silber, A. Litl, *Ibid.*, 283. i 284.

zahtjev "svim stranama i drugim na koje se to odnosi da hitno stvore neophodne uvjete za neometanu isporuku humanitarne pomoći Sarajevu i drugim destinacijama u Bosni i Hercegovini, uključujući ustanovljenje sigurnosne zone koja se proteže na Sarajevo i njegov aerodrom kao i poštivanje sporazuma potpisanog u Ženevi 22. maja 1992. godine."

Sporazum iz Ženeve od 22. maja 1992. godine, potpisan pod pokroviteljstvom Međunarodnog komiteta crvenog krsta "od svih strana u konfliktu", sadržavao je obavezu na primjenu osnovnih principa humanitarnog prava.

Radi ispunjavanja spomenute obaveze, 5. juna 1992. godine potpisan je Sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma za humanitarne ciljeve.⁸⁴ Nepoštivanje ovog Sporazuma mogao je biti razlog za upotrebu oružane sile protiv agresorske strane i ni u jednoj drugoj situaciji Vijeće sigurnosti nije bilo bliže ispunjavanju svojih obaveza iz Povelje, nego kad je ovaj Sporazum prekršen.

Sporazum od 5. juna predstavljao je prvi korak u implementaciji tačke 17. Rezolucije 757. Potpisnici sporazuma su se obavezali:

1. Prestanak vatre za 1800 sati proglašen 1. juna u i oko Sarajeva se potvrđuje. Prekid vatre nadgledat će UNPROFOR.

2. Da osiguraju fizičke garancije da vatra neće uzrokovati smetnje na aerodromu, zrakoplovima u zraku ili na zemlji, složile su se da:

(a) svi protuvazdušni oružani sistemi bit će povučeni s pozicija s kojih se može napasti aerodrom...

(b) sva artiljerija, minobacači, raketni sistemi koncentrirat će se na područja dogovorena s UNPROFOR-om i podvrgnuti njegovom promatranju...

Ovim sporazumom strane su se dogovorile da ni na koji način neće ometati UNPROFOR u slobodnom kretanju i nadgledanju zračnog saobraćaja na Sarajevski aerodrom i izvan njega. Ovaj saobraćaj odnosio se na humanitarne misije, misije UN-a, misije Evropske zajednice kao i na zvanične misije.

Vijeće sigurnosti je Rezolucijom 758 od 8. juna 1992. godine primilo k znanju Sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma za humanitarne ciljeve pod isključivom nadležnošću UN i uz pomoć UNPROFORA, ističući da to smatra prvim korakom u ustanovljavanju zaštićenog područja

⁸⁴ Agreement on the Reopening of Sarajevo Airport for Humanitarian Purposes, 5 June 1992, UN Doc. S/24075, Annex. U: Trifunovska, S. Ibid., str. 600 – 601; Report of the Secretary - General pursuant to Security Council Resolution 757 (1992), (S/24075, 6. jun 1992). U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 519.

koje obuhvata Sarajevo i njegov aerodrom.⁸⁵ Paragraf 10. obavezuje generalnog sekretara da ga izvijesti o preduzetim mjerama u tom pravcu.

Pitanjem ponovnog otvaranja Sarajevskog aerodroma generalni sekretar se bavio u Izvještaju od 15. juna 1992. godine.⁸⁶

U paragrafima 27. do 31. opisuju se preduzete aktivnosti u implementaciji Rezolucije 758. Komandant UNPROFOR-a general *Nambiar* imenovao je svoga "komandanta osoblja" generala *Luisa MacKenzija* za novog komandanta sektora u Sarajevu te ga s prethodnicom uputio na lice mjesta "da ustanovi prekid vatre, započne s procjenom uslova na aerodromu i provjeri povlačenje protuvazdušnog i teškog oružja, kako je to propisano sporazumom od 5. juna". Ovaj je do 14. juna obavio postavljene zadatke i o tome poslao izvještaj.

Srpska strana nije poštivala potpisani prekid vatre tako da UNPROFOR nije uspio preuzeti kontrolu nad aerodromom i osigurati humanitarnu opskrbu grada. To je uzrokovalo ultimatum koji je Vijeće sigurnosti postavilo srpskim snagama u formi *Izjave u ime generalnog sekretara* objavljene 26. juna. Izjava je sadržavala zahtjev da srpske trupe obustave borbe u Sarajevu i stave teško naoružanje pod kontrolu UN-a. Izjava je također sadržavala prijetnju da ukoliko srpske trupe ne udovolje zahtjevu u roku od 48 sati, Vijeće sigurnosti će se ponovo sastati "kako bi odredio koje bi druge mjere bile potrebne da donesu pomoć napaćenom stanovništvu Sarajeva".⁸⁷

Međutim, nije se desilo ni jedno ni drugo. U toku trajanja roka ultimatum, 28. juna 1992. godine francuski predsjednik *F. Miteran* stigao je nenajavljeno u opkoljeno Sarajevo. Ova jednostrana akcija pripremana u tajnosti poduzeta bez konsultacija s ostalim članicama Evropske zajednice mogla je imati samo jedan cilj - "predupređenje" vojne akcije zbog neispunjenja zahtjeva iz ultimatum.⁸⁸ Nakon susreta s Miteranom, srpske snage se nisu osjećale obaveznim da ispune postavljene zahtjeve, te nisu stavile teško

⁸⁵ Resolution 758 (1992). (S/RES/758, 8 June 1992).

⁸⁶ Report of the Secretary – General Pursuant to Paragraph 15 of Security Council Resolution 757 (1992) and Paragraph 10 of Security Council Resolution 758 (1992), (S/24100, 15 June 1992). U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 521-526.

⁸⁷ Lewis, P. "Serbs told to end Siege of Sarajevo or risk UN force", *The New York Times*, 27. Jun 1992, *Ratni zločini u Bosni i Hercegovini*, Izvještaj..., 126.

⁸⁸ J. Laughland, *To Believe and to Dare*. U: B. Cohen, G. Stankoski, *United Nations Peacekeeping and the War in the former Yugoslavia, With no Peace to Keep*, 138.

oružje pod nadzor UNPROFOR-a niti su za to kažnjene.⁸⁹ To je ujedno značilo odustajanje od dijela tačke 17. Rezolucije 757 kojom je predviđena uspostava zaštićene zone oko Sarajeva i Sarajevskog aerodroma.

Sutradan nakon spomenute posjete uslijedila je *Rezolucija Vijeća sigurnosti broj 761 od 29. juna 1992. godine*,⁹⁰ kojoj je prethodila *Izjava generalnog sekretara od 29. juna 1992. godine*,⁹¹ kao i *Izveštaj Vijeću sigurnosti od 29. juna 1992. godine*.⁹² Ova rezolucija predstavlja prekretnicu u djelovanju Vijeća sigurnosti prema agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Rezolucija već u uvodu govori o ostvarenom napretku koga u stvarnosti nije bilo.

Ovaj dio Rezolucije glasi: "*Uzimajući u obzir značajan napredak o kojem je izvijestio generalni sekretar, u pravcu ispražnjenja Sarajevskog aerodroma i njegovog ponovnog otvaranja od UNPROFOR-a i u skladu s potrebom da se održi ovako povoljan razvoj događaja...*" Također se poziva generalni sekretar da hitno rasporedi dodatne snage UNPROFOR-a radi osiguranja funkcionisanja Sarajevskog aerodroma radi isporuke humanitarne pomoći i pozivaju druge strane da poštuju sporazum od 5. juna 1992. godine.

U *pismu generalnog sekretara predsjedniku Vijeća sigurnosti od 1. jula 1992. godine* navodi se da su borbe nastavljene u području koje okružuje Sarajevski aerodrom i obližnjem naselju Dobrinja i da *u tim okolnostima UNPROFOR ne može smatrati da je aerodrom siguran i da mora biti navedeno da ustrajavanje na borbama blizu aerodroma nastavlja ugrožavati sigurnost i personala i aviona*.⁹³ Generalni sekretar u svome Izveštaju samo nakon tri dana demantuje vjerodostojnost prethodnog.⁹⁴

⁸⁹ "Pet mjeseci kasnije, general Momir Talić, komandant Prvog korpusa Vojske Republike Srpske u Banjoj Luci, pohvalio je Miterana u *Le Monde* držeći da je njegovo putovanje u Sarajevo spriječilo međunarodnu vojnu akciju protiv Srba." Ibid., 138.

⁹⁰ Security Council Resolution 760 (1992) (S/RES/760 18. Yuni 1992). U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.),

⁹¹ Vidi u: Letter from the Secretary - General to the President of the Security Council, 1. juli 1992.

(S/24222, 2. juli 1992). U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 529.

⁹² Vidi u: Further report of the Secretary-General Pursant to Security Council Resolution 757 (1992), 758 (1992) and 761 (1992), (S/24263, 10 July 1992). U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 531, par. 3.

⁹³ Letter from the Secretary - General to the President of the Security Council, 1. juli 1992 (S/24222, 2. juli 1992), U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 529.

⁹⁴ Da se jedini napredak, za koji je generalni sekretar rekao da je "značajan napredak" sastoji u slijetanju F. Miterana u Sarajevo, vidi se iz sljedećeg: "Slijedeći intenzivan rad

Također, i sljedeći Izvještaj generalnog sekretara od 10. jula 1992. godine potvrđuje da odredbe Sporazuma nisu ispunjene. “*Uprkos nastojanju zapovjednika sektora UNPROFOR-a, Maj. gen. Lewisa Mckenzija, prekid vatre u i oko Sarajeva nije bio potpuno uspostavljen cijelo vrijeme. Artiljerija, topovska, tenkovska, razmjena vatre iz ručnog oružja dešavaju se svaki dan otako je zastava UN-a istaknuta 29. juna na aerodromu i aerodrom bio otvoren prvim letom koji je nosio humanitarnu pomoć.*”⁹⁵ Međutim, nijedan od ovih izvještaja ne sadrži jasnu konstataciju da je Sarajevski aerodrom ponovno zatvoren 30. juna, te da je bio otvoren samo za let kojim je demonstrirano njegovo otvaranje. Nakon toga “aerodrom je bio zatvoren 30. juna pošto su artiljerijski napadi intenzivirani”⁹⁶

Srpske snage nisu učinile nijedan značajan korak u pravcu ispunjavanja sporazuma. Dopustile su slijetanje aviona s francuskim predsjednikom radi razgovora čiji je rezultat bio faktičko odustajanje Vijeća sigurnosti od ultimatumu u zamjenu za raspoređivanje kanadskih vojnika iz sastava UNPROFOR-a. Ali dok je kanadski bataljon putovao iz Sektora zapad u Hrvatskoj radi preuzimanja kontrole na aerodromu, bio je presretnut i zadržan što je omogućilo francuskoj jedinici da stigne prije i preuzme kontrolu nad aerodromom u skladu s ponudom francuske vlade.⁹⁷

Na ovaj način okončana je drama oko otvaranja Sarajevskog aerodroma i ultimatumu Vijeća sigurnosti srpskoj agresorskoj strani. Svima je bilo jasno da sporazum nije ispoštovan i da ultimatumu nije udovoljeno, ali niko više nije tražio njegovo ispunjenje. Srpska strana dopustila je samo

UNPROFOR-a da ustanovi modalitete implementacije sporazuma, i posjete Sarajevu predsjednika Francuske Miterana 28.juna, ja sam dalje izvijestio Savjet, koji je prihvatio Rezoluciju 761 (1992) od tog datuma.”Further report of the Secretary-General pursuant to Security Council Resolution 757 (1992), 758 (1992) and 761 (1992) (S/24263 10. juli 1992), Ibid., str. 531. O stvaranju iskrivljene slike o stanju na terenu brinuo se kanadski general Lewis McKenzie (p.a.).

⁹⁵ Further report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 757 (1992), 758 (1992) and 761 (1992), (S/24263, 10 July 1992). U: Bethlehem, D., Weller, M. (ed.). (1997) Ibid. str 631. para. 6.

⁹⁶ U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), XXXVII.

⁹⁷ Letter from the Secretary - General to the President of the Security Council, 1. juli 1992.

(S/24222, 2. juli 1992), U: D. Bethlehem, M. Weller, (ed.), 529-530.

let kojim je aerodrom formalno otvoren nakon čega je obnovila vatru oko aerodroma, što je uzrokovalo ponovno trenutno zatvaranje aerodroma. Ostali zahtjevi navedeni u ultimatumu nisu ni spomenuti. Vijeće sigurnosti nije više insistiralo na tački 17. Rezolucije 757 koja predviđa uspostavu zaštićene zone koja bi obuhvatala Sarajevo i aerodrom.

Iz ultimatumima i događajima koji su uslijedili vidljivo je postojanje dva pristupa rješavanju pitanja agresije na Bosnu i Hercegovinu. Jedan čiji je eksponent SAD⁹⁸ koje su se zalagale za suzbijanje agresije i drugog čiji su eksponenti Francuska i administracija UN-a na čelu s generalnim sekretarom koji su bili protiv, kao i da je ovaj drugi pristup prevladao.

Agresija je nastavljena a sa njom i sankcije SR Jugoslaviji.⁹⁹ Vijeće sigurnosti je od ovog trenutka odustalo od dotadašnjih nastojanja na suzbijanju agresije upotrebom sile, a agresoru i žrtvi preporučivalo rješavanje "konflikta" putem pregovora.

Zaključak

Rezolucija Vijeća sigurnosti 752 od 15. maja 1992. godine postavila je zadatak generalnom sekretaru UN da aktivno razmotri provodljivost zaštite međunarodnih programa humanitarne pomoći, uključujući opciju zaključenja sporazuma između zainteresiranih strana da dopuste da isporuke

⁹⁸ "Nakon uvođenja sankcija srpske snage su nastavile granatirati Bosnu i Hercegovinu, a humanitarna pomoć se nije mogla dostaviti. Diskutiralo se i o prijedlozima o upotrebi sile - bilo kao ofanzivne vojne operacije protiv srpskih snaga ili kao oružane zaštite humanitarnih konvoja. Vlasti SAD-a bile su podijeljene u vezi s upotrebom sile u Bosni i Hercegovini. S jedne strane Defence Department se snažno protivio bilo kakvoj direktnoj vojnoj ulozi snaga SAD-a, a State Department je bio voljan upotrijebiti oružje samo u odbrani misija pomoći. S druge strane, članovi Kongresa SAD-a posebno oni u Senatu, vršili su pritisak na Bushovu administraciju da razmotri vojnu intervenciju, radi zaustavljanja srpske ofanzive na Sarajevo. Na kraju je Bushova administracija prihvatila stav da je spremna poslati trupe u Bosnu i Hercegovinu, ali samo da pomogne snabdijevanje i praćenje humanitarne pomoći i pošto se pregovorima postigne trajni prekid vatre." Ratni zločini u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Amnesty internationala..., 147.

⁹⁹ Sankcije nametnute SR Jugoslaviji Rezolucijom 757 od 30. maja 1992. godine, ukinute su Rezolucijom Savjeta sigurnosti broj 1022 (1995) od 22. novembra 1995. godine nakon parafiranja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Bosnia and Herzegovina, Essential text, 2th Revised and Updated Edition, OHR, Januar 1998, 285.

humanitarne pomoći budu bez sprečavanja ili zloupotrebe. Poštivanje sporazuma bilo bi obavezno za sve naoružane strane. Implementaciju sporazuma mogli bi nadzirati vojni posmatrači Ujedinjenih nacija.

U skladu s postavljenim rokom, generalni sekretar podnosi 26. maja 1992. godine Izvještaj Vijeću sigurnosti u kojem se navodi da se tu desilo teško pogoršanje položaja civila zarobljenih u gradovima, opkoljenih različitim neregularnim snagama i u nekim slučajevima također od Jugoslavenske narodne armije (JNA).

Razmatrana je i isporuka humanitarne pomoći vazдушnim putem, a za to bi bilo nužno postići sporazum svih zainteresiranih strana za otvaranje aerodroma potrebnih za tu namjenu. Pošto je JNA onesposobila sve druge aerodrome, ostala je samo mogućnost dostave putem Sarajevskog aerodroma.

Po pitanju garancija za sigurnost Sarajevskog aerodroma za isporuke humanitarne pomoći, navodi se da bi to zahtijevalo od trupa Ujedinjenih nacija da osiguraju okolna brda s kojih aerodrom i njegovi prilazi mogu biti granatirani.

Ova rezolucija je u tački 17 sadržavala zahtjev svim stranama i drugim na koje se to odnosi da hitno stvore neophodne uvjete za neometanu isporuku humanitarne pomoći Sarajevu i drugim destinacijama u Bosni i Hercegovini, uključujući ustanovljenje sigurnosne zone koja se proteže na Sarajevo i njegov aerodrom.

Radi ispunjavanja ove obaveze, 5. juna 1992. godine potpisan je Sporazum o ponovnom otvaranju Sarajevskog aerodroma za humanitarne ciljeve. Ovim su se sporazumom strane dogovorile da ni na koji način neće ometati UNPROFOR u slobodnom kretanju i nadgledanju zračnog saobraćaja na Sarajevski aerodrom i izvan njega. Ovaj saobraćaj odnosio se na humanitarne misije, misije UN-a, misije Evropske zajednice kao i na zvanične misije. Nepoštivanje ovog sporazuma mogao je biti razlog za upotrebu oružane sile protiv agresorske strane i ni u jednoj drugoj situaciji Vijeće sigurnosti nije bilo bliže ispunjavanju svojih obaveza iz Povelje, nego kad je ovaj sporazum prekršen.

Pitanjem ponovnog otvaranja Sarajevskog aerodroma generalni sekretar se bavio u Izvještaju od 15. juna 1992. godine. Srpska strana nije poštivala potpisani prekid vatre tako da UNPROFOR nije uspio preuzeti kontrolu nad aerodromom i osigurati humanitarnu opskrbu grada. To je uzrokovalo ultimatum koji je Vijeće sigurnosti postavilo srpskim snagama

u formi Izjave u ime generalnog sekretara objavljene 26. juna. Izjava je sadržavala zahtjev da srpske trupe obustave borbe u Sarajevu i stave teško naoružanje pod kontrolu UN-a. Izjava je također sadržavala prijetnju da ukoliko srpske trupe ne udovolje zahtjevu u roku od 48 sati, Vijeće sigurnosti će se ponovo sastati kako bi odredilo koje bi druge mjere donijele pomoć napaćenom stanovništvu Sarajeva.

U toku trajanja roka ultimatum, 28. juna 1992. godine francuski predsjednik Miteran stigao je nenajavljeno u opkoljeno Sarajevo. Ova jednostrana akcija pripremana u tajnosti poduzeta bez konsultacija s ostalim članicama Evropske zajednice mogla je imati samo jedan cilj - "predupređenje" vojne akcije zbog neispunjenja zahtjeva iz ultimatum. Nakon susreta s Miteranom, srpske snage se nisu osjećale obaveznim da ispune postavljene zahtjeve, te nisu stavile teško oružje pod nadzor UNPROFOR-a niti su za to kažnjene. To je ujedno značilo odustajanje od dijela tačke 17. Rezolucije 757 kojom je predviđena uspostava zaštićene zone oko Sarajeva i Sarajevskog aerodroma.

LITERATURA

1. Almond, M. A Faraway Country... British Polici. U: Cohen, B. Stamkoski, G. (1995).
2. United Nations Peacekeepin g and the war in the former Yugoslavia, With no Peace to Keep
3. Bethlehem, D., Weller, M. (ed.), The Yugoslav Crissis in International Law: General Issus, part I, University Press, Cambridge, 1997.
4. Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, Nedovršeni mir, Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Pravni centar FOD BIH, 1997.
5. B. Jović, Posljednji dani SFRJ, Beograd, 1996.
6. Ratni zločini u Bosni i Hercegovini, Izvještaj Amnesty International i Helsinki Watch od početka rata u BiH do rujna 1993, Zagreb, 1993.
7. Ć. Sadiković, Sumrak Ujedinjenih nacija, Sarajevo, 1995.
8. B. Simms, Unfinest Hour, Britain and the Destruction of Bosnia, The Penguin Press, London, 2001.
9. L. Silber, A. Litl, Smrt Jugoslavije, Beograd, 1996.
10. B. S. Šušić, Balkanski geopolitički košmar, Beograd, 1995.

11. S. Trifunovska, ed., *Yugoslavia through Documents from its creation to its dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers, 1994.

Ostali izvori

Nedjeljnik *Liljan*, 6-13. juli 1998,

Dnevni list, *Oslobođenje*, Sarajevo, broj 15.753, 28.4.1992

United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX),

Definition of Aggression.

POLITIČKI I VOJNI ASPEKTI ODBRANE SARAJEVA

Sažetak

Obrana Bosne i Hercegovine, pa i obrana Sarajeva temeljila se na političkoj i patriotskoj svijesti njenih građana koji su bili istinski opredijeljeni da se očuva bosanskohercegovačko specifično političko i državotvorno biće kao zajednice ravnopravnih građana i naroda.

Prema procjeni o velikom značaju Sarajeva za opstanak Bosne i Hercegovine, agresor je temeljito planirao, pripremio i upotrijebio jake vojne snage s ciljem da ga osvoji i u njemu uspostavi svoju okupacijsku vlast. Željeli su da Sarajevo bude samo srpski glavni grad takozvane Republike srpske Bosne i Hercegovine. Borbene aktivnosti 1. korpusa Armije RBiH pripremale su se i izvodile u vrlo složenim strategijskim, operativnim i taktičkim uslovima općeg okruženja svih slobodnih teritorija na kojima su bile jedinice i komande Armije RBiH, kao i u uslovima specifične vojne opsade, odnosno okruženja značajnog dijela 1. korpusa u gradu Sarajevu.

Strategijska i operativno-taktička pozicija agresorskih snaga bila je vrlo povoljna, s obzirom na kontrolu glavnih komunikacija koje su povezivale bosanskohercegovačko ratište s izvorima popune agresorske vojske ljudstvom i materijalnim sredstvima u takozvanoj SR Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), kao i s državama agresorskim saveznicima.

Obim ljudskih žrtava u toku i poslije svakog rata postaje krupno političko, historijsko i moralno-etičko pitanje. Prema karakteru odgovora zaraćenih strana i njihovih saveznika na pitanje obima ljudskih žrtava može se identificirati karakter politike koja je služila kao osnov ratnog angažiranja i savezničkog pomaganja nekoj od zaraćenih strana. Uglavnom, oni faktori koji su bili na strani koja je vodila pravedan rat teže da se istinito predstavi broj ljudskih žrtava, a oni faktori koji su bili na strani koja je vodila nepravedni rat teže da propagandu o broju ljudskih žrtava prilagode karakteru svojih nepravednih političkih stavova u vezi s uzrocima i posljedicama rata. Samim tim što je zavedenim embargom međunarodna zajednica nanosila štetu snagama odbrane RBiH koje su djelovale na osnovama pravedne politike i vodile pravedan odbrambeni rat, proizlazi zaključak da je embargo bio nepravedan, u korist nepravedne agresorske politike, zločinačke i genocidne ratne prakse. Embargo je mogao biti nužan samo ako se željelo pomagati agresoru koji je vodio nepravedan rat.

1. Politički značaj odbrane Sarajeva

Odbrana Bosne i Hercegovine, pa i odbrana Sarajeva, temeljila se na političkoj i patriotskoj svijesti njenih građana koji su bili istinski opredijeljeni da se očuva bosanskohercegovačko specifično političko i državotvorno biće kao zajednice ravnopravnih građana i naroda. Takva svijest bila je osnova da se izgradi snažan sistem odbrane koji je od početnih oblika pružanja otpora agresoru 1992. godine progresivno povećavao svoju organiziranost i ukupnu snagu, tako da je u drugoj polovini rata sistem odbrane BiH, čija je okosnica i glavna snaga bila Armija RBiH, postao respektivna visoko organizirana i moćna sila koju su morali respektirati i najveći neprijatelji države BiH. Agresorska strana očekivala je da se država BiH neće moći odbraniti i da će njena odbrambena organiziranost biti slaba, bez nužne povezanosti i koordiniranosti u djelovanju njenih činilaca, te da će kao takva vremenski slabiti i konačno prestati biti prepreka za ostvarivanje agresorskih planova.

U početku, 1992. godine, odbrana BiH je imala elementa spontanosti i samoorganiziranosti na lokalnim nivoima, ali su vremenom spontanost i lokalna samoorganiziranost iskorišteni kao pogodno tlo za plansko, politički utemeljeno i patriotski usmjereno uspostavljanje i uvezano djelovanje raznih političkih, policijskih, vojnih, kulturnih, privrednih i drugih faktora sistema odbrane. U sagledavanju procesa izgradnje sistema odbrane BiH od agresije u periodu 1992–1995. spontanost se ponekad, pa čak i često suprotstavlja organiziranim utjecajima političkih, državnih i drugih faktora, tako što se ide u krajnost bilo da se apsolutizira samoorganiziranost, spontanost, a negira organiziranost pod utjecajem političkih, državnih i drugih faktora u društvu ili obratno da se apsolutiziraju utjecaji političkih i državnih faktora, a negira samoorganiziranost i spontanost. Uzroci takvih krajnosti su različiti. Kod nekih koji preferiraju spontanost i samoorganiziranost to je osjećaj potrebe da se iz političkih i ideoloških razloga negiraju zasluge konkretnih političkih, državnih i drugih institucija i autoriteta u pogledu organiziranja odbrane, a kod nekih je to izraz nerazumijevanja društvene i političke prirode uspostave i djelovanja sistema odbrane. Nikada i nigdje se nije mogao uspostaviti sistem odbrane, pogotovo ne efikasan sistem odbrane protiv visokoorganiziranog agresora, a da nije postojao snažan politički faktor, pa i lider, sposoban da artikulira opći interes naroda u pogledu odbrane i afirmacije države i drugih ugroženih vrijednosti.

U konkretnim bosanskohercegovačkim prilikama, kakve su bile u procesu raspada bivše SFRJ, ispoljena je spontanost u pogledu reagiranja na nepravednu i zlu politiku i praksu kojom je ugrožavana država BiH, ali je odmah ispoljena i organiziranost raznih faktora spremnih da se spontanost u pogledu otpora očitim i grubim prijetnjama državi BiH usmjeri putem organiziranih utjecaja, iz čega je slijedio nov kvalitet patriotske i odbrambene moći. Bez pozitivnog patriotskog raspoloženja širokih slojeva društva nije bila moguća pojava samoorganiziranosti, a bez patriotskog raspoloženja i raznih oblika spontanog pružanja otpora zlu nije bilo moguće graditi odbrambene aspekte političke, državne, kulturološke, privredne i druge oblike društvenog djelovanja uvezane u jedinstven sistem odbrane.

Krupno je pitanje mogućnosti da se izbjegne rat u BiH. Istinski demokrati u okviru legalnih organa vlasti RBiH poduzimali su mjere da se rat izbjegne postizanjem adekvatnog političkog rješenja, kojim bi se osigurala demokratija, sloboda građana, naroda i država te ravnopravnost prema univerzalnim standardima. Međutim, zbog upornosti velikosrpskog vodstva, na čelu s Miloševićem, da BiH nakon izdvajanja Slovenije i Hrvatske ostane u krnjoj Jugoslaviji, rat je bio neizbježan, o čemu je predsjednik Alija Izetbegović napisao: *“I danas mislim da nisam imao izbora. Oдавде posmatrajući, čini se da se rat mogao izbjeći jedino da sam pristao da Bosna uđe u sastav krnje Jugoslavije, ustvari velike Srbije. Bosnom bi u tom slučaju danas vladali Milošević i Karadžić. Niko ne zna šta bi se tada događalo. Možemo samo nagađati na osnovu onoga što smo vidjeli na Kosovu i sada u Crnoj Gori. Zato mislim da izbora nije bilo i da je nezavisnost Bosne bila jedini dostojanstveni izlaz.”*¹ O pitanju izlaska iz sastava Jugoslavije najistaknutiji velikosrpski nacionalista Dobrica Ćosić je rekao: *“Izlazak iz Jugoslavije mora da se plati.”* Miloševićev režim, pod ideološkim i političkim utjecajem Ćosića, bio je faktor s ulogom da naplati izlazak BiH iz Jugoslavije, i to u obliku ogromnih žrtava i razaranja ljudi u BiH, posebno bošnjačkog naroda izloženog genocidnim ciljevima tog istog Ćosića, Miloševića, ...²

¹ Alija Izetbegović, *Sjećanja*, TKD, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, 99.

² Vidosav Stevanović, *Milošević, jedan epitaf*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001, 116.

2. Snage odbrane Sarajeva

Prema procjeni o velikom značaju Sarajeva za opstanak Bosne i Hercegovine, agresor je temeljito planirao, pripremio i upotrijebio jake vojne snage s ciljem da ga osvoji i u njemu uspostavi svoju okupacijsku vlast. Željeli su da Sarajevo bude samo srpski glavni grad takozvane "Republike srpske Bosne i Hercegovine".

Nasuprot takvim agresorskim namjerama, branioци BiH i grada Sarajeva željeli su da Sarajevo i cijela BiH očuvaju svoj tradicijski multietnički i multikulturni karakter. S obzirom na ugroženost, odbrana cijele BiH, pa i njenog glavnog grada Sarajeva, bila je veliki izazov. Za realizaciju tog izazova, izgrađena je jaka Armije RBiH, a u okviru nje za sarajevsku regiju organiziran je jak 1. korpus. Političke osnove za nastanak i razvoj 1. korpusa su historijske odluke koje je donijela Vrhovna komanda, odnosno Predsjedništvo RBiH, aprila 1992. godine: Odluka o proglašavanju neposredne ratne opasnosti, Odluka o ukidanju dotadašnjeg Republičkog štaba i formiranju Štaba TO RBiH, Odluka o objedinjavanju svih naoružanih grupa i pojedinaca i njihovog stavljanja pod komandu Štaba TO RBiH i Odluka o organizaciji Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine od 4. 7. 1992. godine. Odluku o formiranju 1. korpusa donijelo je Predsjedništvo RBiH 18. 8. 1992. godine.

Prvi korpus Armije RBiH, od 1992. do 1995. godine, u prosjeku je imao 78.253 borca, i to: 1992. godine 60.442; 1993. godine 80.644; 1994. godine 84.914; 1995. godine 87.009 boraca. Od toga, u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bio 34.931 borac, i to: 1992. godine 26.980; 1993. godine 36.000; 1994. godine 37.904; 1995. godine 38.840 boraca.

Prema teritoriji popune u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva i od prognanog stanovništva, uglavnom iz istočne Bosne, ali i s drugih okupiranih teritorija. Ukupno u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo 60.098 ili 76% domicilnog stanovništva i 18.155 ili 23,2% prognanog stanovništva. Od toga, u okruženom Sarajevu je u prosjeku bilo 28.515 ili 81,6% domicilnog stanovništva i 6.417 ili 18,4% prognanog stanovništva.

Prema nacionalnoj strukturi u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: Bošnjaka 73.488 ili 94,0%; Srba 934 ili 1,2%; Hrvata 3.402 ili 4,3% i Ostalih 429 ili 0,5%. Nacionalna struktura u okruženom

Sarajevu u prosjeku od 1992. do 1995. bila je: Bošnjaka 32.803 ili 93,9%; Srba 413 ili 1,2%; Hrvata 1.510 ili 4,3%; Ostalih 205 ili 0,6%.

Prema obrazovnoj strukturi u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: visoka stručna sprema 1.954 ili 2,5%; viša stručna sprema 1.348 ili 1,7%; srednja stručna sprema 54.793 ili 70,0%; niža stručna sprema 16.796 ili 21,5%; bez sprema 3.362 ili 4,3%. Obrazovna struktura boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bila: visoka stručna sprema 1.143 ili 3,2%; viša stručna sprema 446 ili 1,3%; srednja stručna sprema 26.746 ili 76,6%; niža stručna sprema 5.167 ili 14,8%; bez sprema 1.429 ili 4,1%.

Prema socijalnoj strukturi u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bilo: radnika 63.117 ili 80,6%; službenika 9.818 ili 12,6%; zemljoradnika 5.318 ili 6,8%. Socijalna struktura boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine u prosjeku je bila: radnika 27.444 ili 78,5%; službenika 5.818 ili 16,7%; zemljoradnika 1.669 ili 4,8%.

U toku 1992. godine 1. korpus Armije RBiH imao je 60.442 borca. Jedinice su bile raspoređene unutar Sarajeva u neprijateljskom okruženju (34.931) i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Olova, Igmana, Hrasnice i Goražda (25.511). U toku 1992. godine brojno stanje 1. korpusa je kontinuirano raslo od 38.357 u aprilu do 73.141. u decembru. Mjesečni rast je bio od 2.000 do 7.000 boraca, tako da je prosječno brojno stanje 1. korpusa tokom 1992. bilo 60.442. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Aprila 1992. jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva imale su 17.384 borca, a decembra iste godine su imale 33.151. To znači da se udvostručio broj boraca koji su iznutra branili glavni grad. Prosječno, tokom 1992. u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra bilo je 26.980 boraca, što znači da je, unutar iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 33.462 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa.

Prema izvorima, odnosno prema teritoriji popune, boraca 1. korpusa koji su bili domicilno stanovništvo regije Sarajeva bilo je 47.972, dok je iz prognanog stanovništva drugih regija, posebno iz istočne Bosne, bilo 12.470 boraca. To znači da je iz domicilnog stanovništva bilo četiri puta više boraca nego iz izbjegličkog. Grad Sarajevo, iznutra, u okruženju branilo je 21.892 borca iz domicilnog i 5.088 iz prognanog stanovništva. Tokom

1992. četvrtina branilaca iz prognanog stanovništva, iznutra u okruženju, branila je Sarajevo, a tri četvrtine boraca unutar grada bili su iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (12.470), 1992. njih 40,8% (5.088) bili su angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 59,2% su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa tokom 1992. i narednih godina bila je slijedeća: Bošnjaka je 1992. bilo 55.473 ili 91,8%; Srba 1.566 ili 2,6%; Hrvata 2.330 ili 3,8% i Ostalih 1.073 ili 1,8%. Ovim pokazateljima demantiraju se propagandne teze da je u Armiji RBiH početkom rata bilo preko 30% Srba i Hrvata, a da su oni, u drugoj polovini rata, usljed procesa takozvane "islamizacije" napuštali redove branilaca BiH. Takva propaganda u osnovi je istovjetna agresorskoj. U okruženom Sarajevu 1992. bilo je 24.810 Bošnjaka, 700 Srba, 1.010 Hrvata i 460 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1992. godine (55.473), njih 44,7% (24.810) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1992. godine (1.566), njih 44,7% (700) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1992. godine (2.330), njih 43,3% (1.010) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji Ostali (1.073) u 1. korpusu 1992. godine, njih 42,9% (460) je bilo u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 613 ili 57,1%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa je bila povoljna, s obzirom na to da je u sarajevskoj regiji i širom BiH u značajnom broju bilo obrazovanih kadrova. Sa završenom visokom školom u 1. korpusu 1992. godine je bilo 1.690 boraca ili 2,8%, sa višom 1.290 ili 2,1%, srednjom 41.715 ili 69,0%, nižom školskom spremom 12.934 ili 21,4% i bez spremne 2.813 ili 4,6%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što je namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo ... što su također, djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine sa završenom visokom školom (1.690) njih 61,5% (1.040) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog

broja boraca u 1. korpusu 1992. godine sa završenom višom školom (1.290), njih 34,8% (449) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine sa završenom srednjom školom (41.715), njih 47,9% (19.991) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine sa nižom stručnom spremom (12.934) njih 35,1% (4.537) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1992. godine bez školske spreme (2.813), njih 34,2% (963) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa je uglavnom bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 50.296 ili 83,2%, službenika 6.989 ili 11,4% i zemljoradnika 3.157 ili 5,4%. U pogledu socijalnog statusa među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1992. je bilo 21.856 radnika, 4.413 službenika i 6.028 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1992. godine (50.296), njih 43,5% bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1992. godine (6.989), njih 63,1% (4.413) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1992. godine (3.157), njih 22,5% (711) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

U toku 1993. godine 1. korpus Armije RBiH imao je 80.644 pripadnika. Jedinice su bile raspoređene u neprijateljskom okruženju unutar Sarajeva i izvan njega na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Ilijaša, Olova, Igmana, Hrasnice i Goražda. U odnosu na 1992. godinu, organizacijsko-formacijska struktura 1993. godine je izmijenjana, uglavnom samo formalno u pogledu naziva brigada. U toku 1993. godine brojno stanje 1. korpusa je kontinuirano raslo od 73.376 u januaru do 84.667 u decembru. Mjesečni rast je bio od 400 do 1000, tako da je prosječno brojno stanje 1. korpusa, tokom 1993. godine bilo 80.644. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Tokom 1993. jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva su imale od 32.828 boraca u januaru, do 37.874 borca u decembru iste godine, što znači da se, tokom 1993, broj boraca koji su iznutra branili glavni grad povećao za 5.019. Prosječno, tokom 1993, u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra bilo je 36.000 boraca, što znači da je iz okruženja Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1.

korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 44.644 borca ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa.

Prema izvorima, odnosno prema teritoriji popune, borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 61.215 i iz prognanog stanovništva drugih regija, posebno iz istočne Bosne 19.429. To znači da je iz domicilnog stanovništva bilo tri puta više boraca nego iz izbjegličkog. U odnosu na 1992. godinu, u 1993. je došlo do povećanja broja boraca iz redova prognanog stanovništva za 6.959 boraca, što je logično, jer je u međuvremenu rastao broj prognanika. Grad Sarajevo, 1993, iznutra u okruženju je branilo 28.840 borca iz domicilnog i 7.160 iz prognanog stanovništva, što znači da je tokom 1993. četvrtina branilaca iz prognanog stanovništva iz okruženja branila Sarajevo, a da su tri četvrtine boraca, branilaca Sarajeva, iznutra u okruženju bili iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (19.429), 1993, njih 36,9% (7.160) bili su angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 63,1% su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa, tokom 1993, kao i prethodne 1992. i narednih godina, bila je slijedeća: Bošnjaka je bilo 75.894 ili 94,1%, Srba 1.004 ili 1,3%, Hrvata 3.474 ili 4,3% i Ostalih 272 ili 0,3%. U usporedbi sa 1992. godinom, 1993. je došlo: **a**) do nominalnog povećanja broja Bošnjaka za 20.421 ili procentualnog učešća većeg za 2,3% (94,1% - 91,8%); **b**) do nominalnog smanjenja broja Srba za 562 ili procentualnog učešća manjeg za 1,3% (2,6% - 1,3%); **c**) do nominalnog povećanja broja Hrvata za 1.144 ili procentualnog učešća većeg za 0,5% (4,3% - 3,8%); **d**) do nominalnog smanjenja broja Ostalih za 801, dok se procentualno učešće zadržalo na istom nivou, što je susret nominalnog povećanja ukupnog broja boraca i nominalnog smanjenja boraca u kategoriji "Ostali" (0,3 - 0,3).

Višestruki su razlozi smanjenja broja Srba: kao i prethodnih ratnih godina, neprijateljska propaganda, pritisci i prijetnje Srbima da napuštaju redove Armije RBiH, te vrlo teški uslovi života stanovništva i boraca u okruženom Sarajevu, kao i razdvojenost porodica, jer su mnogi pripadnici Armije RBiH svih nacionalnosti težili da odu izvan Sarajeva, a neki i iz BiH radi spajanja sa svojim porodicama, ukoliko su se prije blokade komunikacija našle izvan zone rasporeda jedinice u kojoj su bili. Povećanje broja

Hrvata uslijedilo je kao posljedica identificiranja nekih jedinica HVO-a da su u organizacijsko-formacijskom sastavu Armije RBiH, što se krajem 1993. i početkom 1994. dogodilo s Hrvatskom brigadom Kralj Tvrtko u Sarajevu. U toku 1994. godine uslijedio je Vašingtonski sporazum, po kome su prestali sukobi između Armije RBiH i HVO, što je također otvaralo mogućnosti poboljšavanja nacionalne strukture Armije RBiH. Samnjenje broja pripadnika 1. korpusa u kategoriji "Ostali" je uslijedilo u procesu slobodnijeg izjašnjavanja, jer su se mnogi od njih ranije izjašnjavali kao Jugoslaveni, pa su se zbog konačnog raspada SFRJ odlučili izjašnjavati po svom izvornom nacionalnom identitetu.

U okruženom Sarajevu 1993. je bilo 33.840 Bošnjaka, 450 Srba, 1.550 Hrvata i 160 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1993. godine (75.894), njih 44,6% (33.840) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1993. godine (1.004), njih 44,8% (450) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1993. godine (3.474), njih 44,6% (1.550) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji "Ostali" (272) u 1. korpusu 1993. godine, njih 58,8% (160) je bilo u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 112 ili 41,2%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa je bila povoljna, s obzirom na to da je u sarajevskoj regiji i širom BiH u značajnom broju bilo obrazovanih kadrova. Sa završenom visokom školom u 1. korpusu je 1993. godine bilo 1.991 borac ili 2,5%, sa višom 1.383 ili 1,7%, srednjom 55.931 ili 69,3%, nižom školom 17.492 ili 21,7% i bez završene škole 3.847 ili 4,8%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što je namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo, što su također djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. U odnosu na 1992. godinu, 1993. je uslijedio paralelan rast broja boraca u 1. korpusu iz svih obrazovnih kategorija. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1993. godine sa završenom visokom školom (1.991), njih 58,6% (1.167) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1993. godine sa završenom višom školom (1.383), njih 31,3% (433) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1993.

godine sa završenom srednjom školom (55.931), njih 50,1% (27.994) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1993. godine, sa nižom stručnom spremom (17.492), njih 28,0% (4.899) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1993. godine bez školske spreme (3.847), njih 39,2% (1.507) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1993. uglavnom je bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 65.020 ili 80,1%, službenika 9.921 ili 12,3% i zemljoradnika 5.703 ili 7,1%. U usporedbi sa 1992. godinom, u 1. korpusu je 1993. uslijedilo nominalno povećanje broja radnika za 14.724, povećanje broja službenika za 2.932 i povećanje broja zemljoradnika za 2.546. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1993. je bilo 27.619 radnika, 6.205 službenika i 2.176 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1993. godine (65.020), njih 42,5% bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1993. godine (9.921), njih 62,5% (6.205) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1993. godine (5.703), njih 38,2% (2.176) su bili u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

U toku 1994. godine 1. korpus Armije RBiH je imao 84.914 pripadnika. Jedinice su bile raspoređene unutar Sarajeva u neprijateljskom okruženju i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Vareša, Ilijaša, Olova, Igmana, Hrasnice, Fojnice... U odnosu na 1993, organizacijsko-formacijska struktura 1. korpusa je 1994. bitno izmijenjena. U sastavu 1. korpusa, 1994. godine, više nije bila IBOG na slobodnim teritorijama Goražda, ali je formirana OG – 3 “Vareš”. Padom Igmana, razbijena je OG “Igman”, koja više nije ni postojala. U popuni jedinica 1. korpusa bili su borci s okupiranih teritorija Vogošće, Ilidže, Hadžića, Sokoca, Han-Pijeska, Ilijaša, Kreševa, Kiseljaka... U toku cijele 1994. godine brojno stanje 1. korpusa je iz mjeseca u mjesec zadržavalo isti nivo, s malim oscilacijama 100-200 boraca više ili manje u jednom u odnosu na ostale mjesece. Tako je prosječno brojno stanje 1. korpusa tokom 1994. godine bilo 84.914. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Tokom 1994. jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva imale su od 37.881 borca

u januaru do 37.999 boraca u decembru iste godine. To znači da se broj boraca koji su iznutra branili glavni grad tokom 1994. povećao za 115. Prosječno, tokom 1994. u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra bilo je 37.904 borca, što znači da je, unutar iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 44.644 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa.

Prema izvorima, odnosno teritoriji popune, borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 64.778 i iz prognanog stanovništva s drugih regija, posebno iz istočne Bosne, 20.136, što znači da ih je iz domicilnog stanovništva bilo tri puta više boraca nego iz prognanog. U odnosu na 1993. godinu, u 1994. je došlo do povećanja broja boraca iz redova prognanog stanovništva za 707. Relativno mali nivo povećanja indicira da je u toku 1994. priliv izbjeglica bitno zaustavljen. Grad Sarajevo, 1994, iznutra u okruženju branilo je 30.856 boraca iz domicilnog i 7.048 iz prognanog stanovništva, što znači da je tokom 1994. više od četvrtine branilaca iz prognanog stanovništva, iznutra u okruženju, branilo Sarajevo, a da su nešto manje od tri četvrtine boraca branilaca Sarajeva iznutra u okruženju bili iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (20.136), 1994. njih 35,0% (7.048) bili su angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 65,0% su bili u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa, tokom 1994, kao i 1992. i 1993, pa i narednih godina, bila je slijedeća: Bošnjaka je bilo 80.334 ili 94,6%, Srba 636 ili 0,7%, Hrvata 3.721 ili 4,4% i Ostalih 223 ili 0,3%. Ovim pokazateljima demantiraju se propagandne teze da je u Armiji RBiH početkom rata bilo preko 30% Srba i Hrvata, a da su oni, u drugoj polovini rata, usljed procesa takozvane islamizacije napuštali redove branilaca BiH. Takva propaganda u osnovi je istovjetna agresorskoj. U usporedbi sa 1993. godinom, 1994. je došlo: **a)** do nominalnog povećanja broja Bošnjaka za 4.440; **b)** do nominalnog smanjenja broja Srba za 368; **c)** do nominalnog povećanja broja Hrvata za 247; **d)** do nominalnog smanjenja broja Ostalih za 49 boraca.

Višestruki su razlozi smanjenja broja Srba. Kao i prethodnih ratnih godina, neprijateljska propaganda, pritisci i prijetnje Srbima da napuštaju redove Armije RBiH, te vrlo teški uslovi života stanovništva i boraca u

okruženom Sarajevu, kao i razdvojenost porodica, jer su mnogi pripadnici Armije RBiH svih nacionalnosti težili da odu izvan Sarajeva, a neki i iz BiH radi spajanja sa svojim porodicama, ako su se prije blokade komunikacija našle izvan zone rasporeda jedinice u kojoj su bili. Povećanje broja Hrvata je uslijedilo kao posljedica identificiranja nekih jedinica HVO-a da su u organizacijsko-formacijskom sastavu Armije RBiH, što se krajem 1993. i početkom 1994. dogodilo s hrvatskom brigadom Kralj Tomislav u Sarajevu. U toku 1994. godine uslijedio je Vašingtonski sporazum, po kome su prestali sukobi između Armije RBiH i HVO. To je također otvaralo mogućnosti poboljšavanja nacionalne strukture Armije RBiH.

Smanjenje broja pripadnika 1. korpusa u kategoriji Ostali uslijedilo je u procesu slobodnijeg izjašnjavanja, jer su se mnogi od njih ranije izjašnjavali kao Jugoslaveni, pa su se zbog konačnog raspada SFRJ odlučili izjašnjavati po svom izvornom nacionalnom identitetu. U okruženom Sarajevu 1994. bilo je 35.857 Bošnjaka, 270 Srba, 1.660 Hrvata i 117 Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1994. godine (80.334), njih 44,6% (35.857) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1994. godine (636), njih 42,3% (270) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1994. godine (3.721), njih 44,6% (1.660) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji Ostali (223) u 1. korpusu 1994. godine, njih 52,5% (117) bili su u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 106 ili 47,5%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1994. godine, isto kao i ranijih i narednih godina, bila je povoljna. Sa završenom visokom školom u 1. korpusu je 1994. godine bilo 2.72 borca ili 2,4%, sa višom 1.304 ili 1,5%, srednjom 59.815 ili 70,5%, nižom 18.088 ili 21,3% i bez završene škole 3.635 ili 4,3%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovaniji građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što je namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo... To su djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. U odnosu na 1993. godinu, 1994. je uslijedio paralelan rast broja boraca u 1. korpusu iz svih obrazovnih kategorija. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1994. godine sa završenom visokom školom (2.072), njih 55,6% (1.153) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1.

korpusu 1994. godine sa završenom višom školom (1.304), njih 33,2% (433) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan, dok je završenom srednjom školom od ukupnog broja (59.815), njih 48,8% (29.190) bilo u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1994. godine, sa nižom stručnom spremom (18.088), njih 30,1% (5.449) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1994. godine bez školske spreme (3.635), njih 46,2% (1.679) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1994. je uglavnom bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 67.627 ili 79,7%, službenika 10.903 ili 12,8% i zemljoradnika 6.384 ili 7,5%. U usporedbi sa 1993. godinom, u 1. korpusu je 1994. uslijedilo nominalno povećanje broja radnika za 2.607, povećanje broja službenika za 982 i povećanje broja zemljoradnika za 681. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1994. bilo je 29.622 radnika, 6.205 službenika i 2.077 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1994. godine (67.627), njih 43,8% bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1994. godine (10.903), njih 56,9% (6.205) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

U toku 1995. godine 1. korpus Armije RBiH je imao 87.009 pripadnika. Jedinice su bile raspoređene unutar Sarajeva u neprijateljskom okruženju i izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama Visokog, Breze, Olova, Igmana, Hrasnice, Fojnice, Kaknja... U odnosu na 1994. godinu, organizacijsko-formacijska struktura je 1995. bitno izmijenjena. U sastavu 1. korpusa 1995. godine bile su tri divizije: 12. dKoV, 14. dKoV i 16. dKoV. U toku 1995. godine brojno stanje 1. korpusa je bilo između 84.097 u februaru i 87.414 u maju, tako da je prosječno brojno stanje 1995. bilo 87.009 boraca. Interesantni su pokazatelji za brojno stanje branilaca unutar okruženog Sarajeva. Tokom 1995. jedinice 1. korpusa unutar Sarajeva imale su od 37.864 do 39.356 boraca, što znači da se broj boraca koji su iznutra branili glavni grad tokom 1995. povećavao. Prosječno, tokom 1995, u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad iznutra bilo je 38.840 boraca. To znači da je, unutar iz okruženja, Sarajevo branilo 44,6% od ukupnog brojnog stanja 1. korpusa, a da je izvan Sarajeva bilo angažirano 48.169 ili 55,4% od ukupnog boračkog sastava 1. korpusa

Prema izvorima, odnosno teritoriji popune, borci su bili iz domicilnog stanovništva regije Sarajeva 66.427 i iz prognanog stanovništva sa drugih regija, posebno iz istočne Bosne 20.582. To znači da je, kao i prethodne 1994, iz domicilnog stanovništva bilo tri puta više boraca, nego iz prognanog. U odnosu na 1994. godinu, u 1995. je došlo do povećanja broja boraca iz redova prognanog stanovništva za 446 boraca. Relativno mali nivo povećanja indicira da je u toku 1995, kao i u toku 1994, priliv izbjeglica bitno zaustavljen. Grad Sarajevo 1995. godine iznutra u okruženju branilo je 32.469 boraca iz domicilnog i 6.371 borac iz prognanog stanovništva. To znači da je tokom 1995. godine jedna petina branilaca iz prognanog stanovništva, iznutra u okruženju, branila Sarajevo, a da su četiri petine boraca, branilaca Sarajeva iznutra u okruženju, bile iz domicilnog stanovništva. Od ukupnog broja boraca iz prognanog stanovništva (20.582) njih 31,0% (6.371) bili su angažirani u jedinicama 1. korpusa koje su branile grad Sarajevo iznutra, a 69,0% bili su u jedinicama 1. korpusa koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

U odnosu na nacionalnu strukturu stanovništva u BiH, posebno u sarajevskoj regiji, nacionalna struktura boračkog sastava 1. korpusa tokom 1995. godine bila je slijedeća: Bošnjaka je bilo 82.250 ili 94,5%, Srba 530 ili 0,6%, Hrvata 4.084 ili 4,7% i Ostalih 145 ili 0,2%. U usporedbi sa 1994. godinom, 1994. je došlo: **a)** do nominalnog povećanja broja Bošnjaka za 1916; **b)** do nominalnog smanjenja broja Srba za 106; **c)** do nominalnog povećanja broja Hrvata za 363; **d)** do nominalnog smanjenja broja Ostalih za 78 boraca.

Višestruki su razlozi smanjenja broja Srba. Kao i prethodnih ratnih godina, neprijateljska propaganda, pritisci i prijetnje Srbima da napuštaju redove Armije RBiH, te vrlo teški uslovi života stanovništva i boraca u okruženom Sarajevu, kao i razdvojenost porodica, jer su mnogi pripadnici Armije RBiH svih nacionalnosti težili da odu izvan Sarajeva, a neki i iz BiH radi spajanja sa svojim porodicama, ako su se prije blokade komunikacija našle izvan zone rasporeda jedinice u kojoj su bili. Povećanje broja Hrvata uslijedilo je kao posljedica identificiranja nekih jedinica HVO-a da su u organizacijsko-formacijskom sastavu Armije RBiH, što se krajem 1993. i početkom 1994. dogodilo s hrvatskom brigadom Kralj Tomislav u Sarajevu. U toku 1994. godine uslijedio je Vašingtonski sporazum, po kome su prestali sukobi između Armije RBiH i HVO, što je također otvaralo mogućnosti poboljšavanja nacionalne strukture Armije RBiH. Smanjenje broja pripadnika 1. korpusa u kategoriji Ostali uslijedilo je u procesu slobodnijeg izjaš-

njavanja, jer su se mnogi od njih ranije izjašnjavali kao Jugoslaveni, pa su se zbog konačnog raspada SFRJ odlučili izjašnjavati po svom izvornom nacionalnom identitetu.

U okruženom Sarajevu 1995. je bilo 36.704 Bošnjaka, 233 Srbina, 1.822 Hrvata i 81 iz reda Ostalih. Od ukupnog broja Bošnjaka u 1. korpusu 1995. godine (82.250), njih 44,6% (36.704) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Srba u 1. korpusu 1995. godine (530), njih 44,0% (233) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja Hrvata u 1. korpusu 1995. godine (4.084), njih 44,6% (1.822) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u kategoriji Ostali (145), u 1. korpusu 1995. godine, njih 55,9% (81) bilo je u okruženom Sarajevu, a izvan Sarajeva preostalih 64 ili 44,1%.

Obrazovna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1995. isto kao i ranijih godina bila je povoljna, s obzirom na to da je u sarajevskoj regiji i širom BiH u značajnom broju bilo obrazovanih kadrova. Sa završenom visokom školom u 1. korpusu 1995. godine bilo je 2.062 borca ili 2,4%, sa višom 1.413 ili 1,6%, srednjom 61.712 ili 70,9%, nižom 18.670 ili 21,5% i bez završene škole 3.152 ili 3,6%. Pri tome treba imati u vidu da su obrazovani građani BiH u značajnoj mjeri bili angažirani u drugim, civilnim strukturama odbrambenog sistema BiH, kao što je namjenska proizvodnja, preduzeća od posebnog značaja za život stanovništva i snabdijevanje Armije RBiH, lokalna i državna administracija, obrazovanje, zdravstvo..., što su također, djelatnosti od naročitog društvenog, pa i odbrambenog interesa. U odnosu na 1993. godinu, 1994. je uslijedio paralelan rast broja boraca u 1. korpusu iz svih obrazovnih kategorija. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu 1995. godine sa završenom visokom školom (2.062), njih 58,7% (1.211) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Sa završenom višom školom od ukupnog broja boraca (1.413), njih 33,3% (471) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Sa završenom srednjom školom od ukupnog broja boraca (61.712), njih 48,3% (29.807) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Sa nižom stručnom spremom (18.670), njih 30,1% (5.785) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca u 1. korpusu, 1995. godine bez školske spreme (3.152), njih 49,7% (1.566) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Socijalna struktura boračkog sastava 1. korpusa 1995. je uglavnom bila srazmjerna socijalnoj strukturi stanovništva sarajevske regije odakle se vršila popuna. Radnika je bilo 69.523 ili 79,9%, službenika 11.458 ili

13,2% i zemljoradnika 6.028 ili 6,9%. U usporedbi sa 1994. godinom, u 1. korpusu je 1995. uslijedilo nominalno povećanje broja radnika za 1896, povećanje broja službenika za 555 i smanjenje broja zemljoradnika za 356. U pogledu socijalnog statusa, među borcima 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1995. je bilo 30.677 radnika, 6.451 službenik i 1.712 zemljoradnika. Od ukupnog broja boraca radničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1995. godine (69.523), njih 44,1% bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca službeničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1995. godine (11.458), njih 56,3% (6.451) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan. Od ukupnog broja boraca zemljoradničkog socijalnog statusa, u 1. korpusu 1995. godine (6.028), njih 28,4% (1.712) bili su u okruženom Sarajevu, a ostali su bili izvan.

Brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama (mjesecima) i prosječno za period 1992–1995. godine

a) Brojno stanje cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu

1992.	1993.	1994.	1995.	1992–1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU
60.442	80.644	84.914	87.009	78.253	34.931

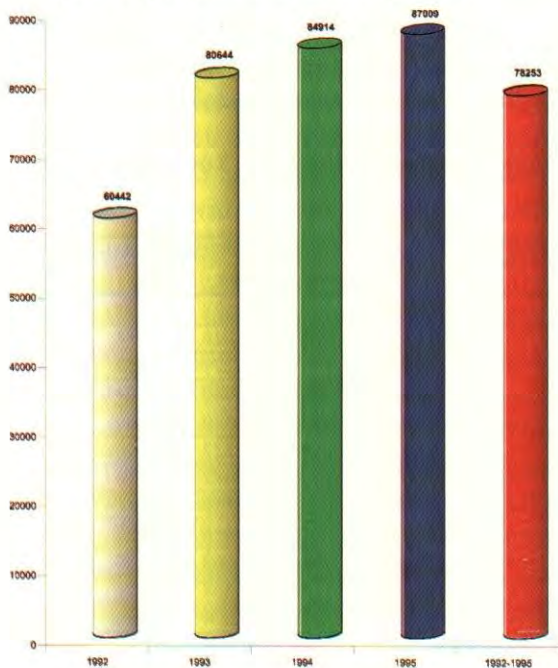
b) Brojno stanje po godinama i mjesecima cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu

MJESEC	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Januar	-	73.376	84.698	84.366	-	32.828	37.881	37.985
Februar	-	73.797	84.817	84.097	-	33.016	37.934	37.864
Mart	-	76.618	84.633	86.900	-	34.277	37.852	39.125
April	38.357	78.437	84.526	87.120	17.384	35.040	37.804	39.224
Maj	45.551	79.511	84.649	87.414	20.645	35.570	37.859	39.356
Juni	54.050	81.192	84.843	87.287	24.498	36.322	37.946	39.299
Juli	59.528	82.355	84.598	87.032	26.981	36.842	37.836	39.184
August	62.223	83.283	84.699	86.436	28.203	37.256	37.881	38.916
Septembar	63.796	83.727	84.752	86.586	28.916	37.455	37.905	38.984
Oktobar	68.199	84.204	84.827	86.684	30.916	37.668	37.939	39.028
Novembar	70.890	84.616	84.997	85.899	32.130	37.852	38.015	38.675
Decembar	73.141	84.667	84.939	85.378	33.151	37.874	37.996	38.440
PROSJEK	60.442	80.644	84.914	87.009	26.980	36.000	37.904	38.840

c) Izvori popune iz domicilnog i prognanog stanovništva, nacionalna, obrazovna i socijalna struktura cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu

STRUKTURA	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Domicilni	47.972	61.215	64.778	66.427	21.892	28.840	30.856	32.469
Prognanici	12.470	19.429	20.136	20.582	5.088	7.160	7.048	6.371
Bošnjaka	55.473	75.894	80.334	82.250	24.810	33.840	35.857	36.704
Srba	1.566	1.004	636	530	700	450	270	233
Hrvata	2.330	3.474	3.721	4.084	1.010	1.550	1.660	1.822
Ostalih	1.073	272	223	145	460	160	117	81
Sa VSS	1.690	1.991	2.072	2.062	1.040	1.167	1.153	1.211
Sa VŠS	1.290	1.383	1.304	1.413	449	433	433	471
Sa SSS	41.715	55.931	59.815	61.712	19.991	27.994	29.190	29.807
Sa NSS	12.934	17.492	18.088	18.670	4.537	4.899	5.449	5.785
Bez spreme	2.813	3.847	3.635	3.152	963	1.507	1.679	1.566
Radnika	50.296	65.020	67.627	69.523	21.856	27.619	29.622	30.677
Službenika	6.989	9.921	10.903	11.458	4.413	6.205	6.205	6.451
Zemljoradnika	3.157	5.703	6.384	6.028	711	2.176	2.077	1.712

Prosječno brojno stanje boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za period 1992-1995. godine

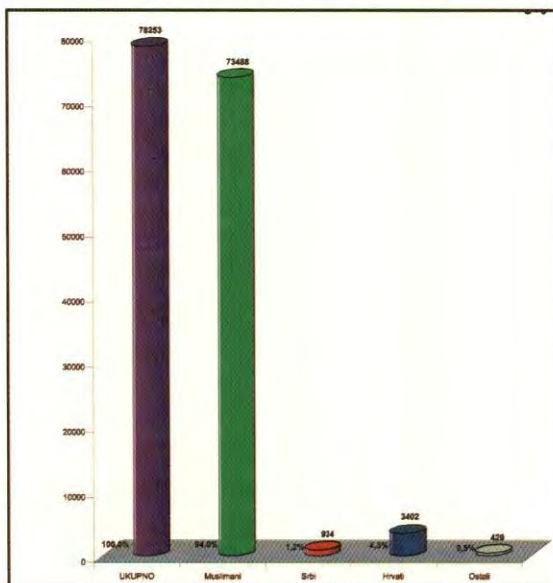
Nacionalna struktura boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992–1995. (prosječni pokazatelji)

a) Brojčani pokazatelji za cijeli 1. korpus

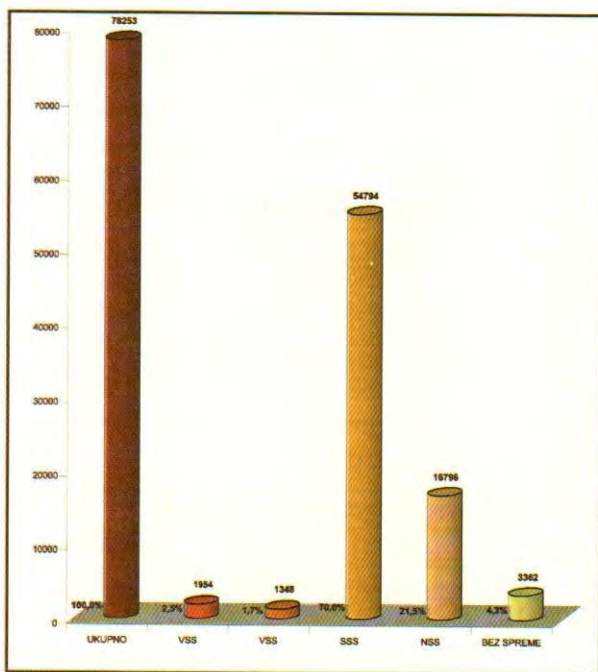
GODINA	BROJ PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	BOŠNJACI	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	55.473	1.566	2.330	1.073	60.442
1993.	75.894	1.004	3.474	272	80.644
1994.	80.334	636	3.721	223	84.914
1995.	82.250	530	4.084	145	87.009
UKUPNO: 1992-1995.	73.488	934	3.402	429	78.253

b) Procentualni pokazatelji za cijeli 1. korpus

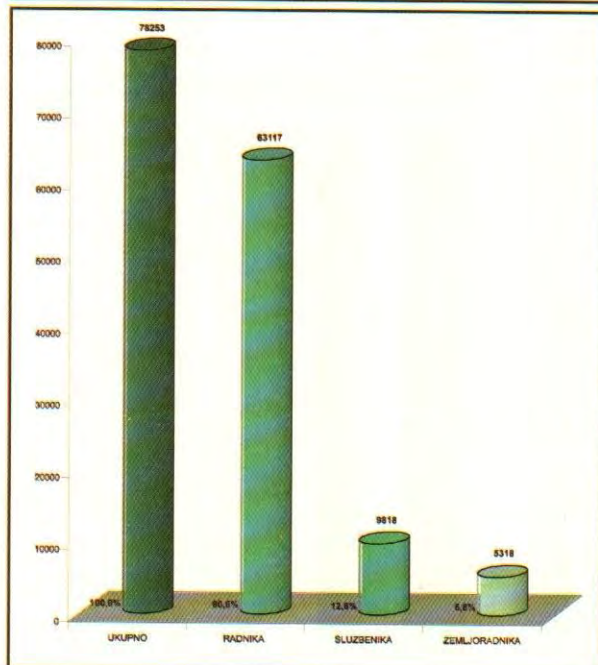
GODINA	PROCENT PO NACIONALNOJ STRUKTURI				
	BOŠNJACI	SRBI	HRVATI	OSTALI	UKUPNO
1992.	91,8	2,6	3,8	1,8	100
1993.	94,1	1,2	4,3	0,4	100
1994.	94,6	0,7	4,4	0,3	100
1995.	94,5	0,6	4,7	0,2	100
UKUPNO: 1992-1995.	94,0	1,2	4,3	0,5	100

Nacionalna struktura boraca cijelog 1. korpusa prema prosjeku ukupnog brojnosti

Obrazovna struktura boraca za cijeli 1. korpus prema prosjeku ukupnog brojnog stanja

Socijalna struktura boraca cijelog 1. korpusa prema prosjeku ukupnog brojnog stanja

3. Borbena djelovanja 1. korpusa

Prvi korpus je imao zonu odgovornosti u središnjem dijelu BiH. Jedinice i komande tog korpusa bile su u borbenom rasporedu, unutar grada, na slobodnim teritorijama općina Stari Grad Sarajevo, Centar Sarajevo, Novi Grad Sarajevo, Ilidža i Vogošća, te izvan Sarajeva na slobodnim teritorijama općina Trnovo, Hadžići, Fojnica, Kreševo, Visoko, Ilijaš, Breza, Vareš i Olovo. Jedinice unutar grada Sarajeva bile su u potpunom agresorskom okruženju. Komandno mjesto 1. korpusa bilo je u Sarajevu, a Istureno komandno mjesto na Igmanu ili na drugim dijelovima bojišta izvan Sarajeva, na težištu borbenog angažiranja, gdje su bila intenzivnija borbena dejstva. Znači, 1. korpus Armije RBiH bio je raspoređen na centralnom dijelu bosanskohercegovačkog ratišta, s ulogom da odbrani i deblokira grad Sarajevo, da uporno brani slobodne teritorije oko Sarajeva i izvodi ofanzivna dejstva radi proširenja slobodnih teritorija, s ciljem boljeg komunikacijskog i operativno-taktičkog povezivanja snaga 1. korpusa, prema bojištima 4, 7, 3. i 2. korpusa, kao i prema IBOG, odnosno 81. diviziji KoV na goraždanskom bojištu.

Zona odgovornosti, odnosno bojište 1. korpusa obuhvatalo je dvije operativne cjeline: (1) bojište s rasporedom jedinica koje su branile grad Sarajevo iznutra, u uslovima potpunog okruženja i (2) bojište s rasporedom jedinica izvan Sarajeva, obuhvatajući (a) više brigada i drugih jedinica na prostoru Igmana i Bjelašnice, te na pravcima koji iz rejona Pazarića i Tarčina izvode prema Fojnici i Kreševu i (b) više brigada i drugih jedinica koje su bile na slobodnim teritorijama Fojnice, Visokog, Ilijaša, Breze, Vareša i Olova. Jedinice izvan Sarajeva objedinjene su u dvije operativne grupe, a krajem rata u dvije divizije.

Komunikacijske i operativno-taktičke veze pojedinih bojišta, unutar cjeline bojišta 1. korpusa, kao i komunikacijske veze između bojišta 1. korpusa s bojištima ostalih korpusa i samostalnih divizija (operativnih grupa) bile su vrlo slabe ili nikakve. To je bitno otežavalo komandovanje, logističko snabdijevanje, pripremu i izvođenje borbenih dejstava.

Krajem 1992. Armija RBiH je imala oko 200.000, a krajem 1995, pred Dejtonski sporazum o miru, imala je blizu 250.000 pripadnika. Znači, 1. korpus s oko 80.000 boraca činio je trećinu brojnog stanja Armije RBiH. Veličina zone odgovornosti, odnosno veličina bojišta 1. korpusa je bila bitno ispod trećine ukupnih slobodnih teritorija, odnosno ukupnog ratišta Armije

RBiH, što znači da je koncentracija jedinica i komandi Armije RBiH na bojištu 1. korpusa bila veća nego na drugim dijelovima bosanskohercegovačkog ratišta, pri čemu se, pored sarajevskog imaju u vidu i specifičnosti nekih manjih dijelova ratišta, s velikom vojnom koncentracijom, kao što je naprimjer bila odbrana gradova Goražda, Srebrenice, Mostara, Maglaja, Tešnja, Gradačca, Bihaća...

Jedinice i komande Armije RBiH bile su popunjene na teritorijalnom principu. Znači da su borci angažirani u njima bili s mjestom stanovanja blizu rejona rasporeda i borbene upotrebe svojih jedinica. Eksteritorijalni princip popune je bio izuzetak, osim u slučajevima vojnog angažiranja iz redova prognanog stanovništva. Tako, naprimjer, u zoni odgovornosti, odnosno na prostoru borbene upotrebe jedinica 1. korpusa, nalazilo se prognano stanovništvo iz općina Podrinja i Hercegovine. Iz redova tog stanovništva u značajnoj mjeri popunjavane su jedinice i komande 1. korpusa.

Borbene aktivnosti 1. korpusa Armije RBiH pripremale su se i izvodile u vrlo složenim strategijskim, operativnim i taktičkim uslovima općeg okruženja svih slobodnih teritorija na kojima su bile jedinice i komande Armije RBiH, kao i u uslovima specifične vojne opsade, odnosno okruženja značajnog dijela 1. korpusa u gradu Sarajevu. Preovladavala su odbrambena, ali i ofanzivna, napadna borbena dejstva. Bobene linije 1. korpusa u uslovima odbrane Sarajeva bile su vrlo blizu neprijateljskih borbenih linija. Negdje je to bilo nekoliko desetina metara, a izvan Sarajeva, na otvorenom planinskom prostoru, linije jedinica 1. korpusa i neprijateljske linije imale su i po nekoliko stotina metara razdaljine (međuprostora). Agresor je imao apsolutnu prednost u borbenoj tehnici, a 1. korpus, kao i ostali sastavi Armije RBiH, imao je apsolutnu prednost u borbenom moralu.

Strategijska i operativno-taktička pozicija agresorskih snaga bila je vrlo povoljna, s obzirom na kontrolu glavnih komunikacija koje su povezivale bosanskohercegovačko ratište s izvorima popune agresorske vojske ljudstvom i materijalnim sredstvima u takozvanoj SR Jugoslaviji (Srbija i Crna Gora), kao i sa državama agresorskim saveznicima.

Neprekidnoj, upornoj i dobro organiziranoj odbrani u dodijeljenim zonama odgovornosti jedinice 1. korpusa poklanjale su glavnu pažnju. Aktivna, ofanzivna, odnosno napadna borbena dejstva bila su limitirana nepovoljnom operativno-taktičkom pozicijom, nedostatkom naoružanja i municije, otežanim komandovanjem i sadejstvom između jedinica, s obzirom na to da su dijelovi bojišta 1. korpusa bili međusobno udaljeni i slabo komunikacijski povezani.

Do sredine 1993. godine grad Sarajevo i jedinice koje su ga branile iznutra bili su u potpunom okruženju, bez mogućnosti izlaska i ulaska u grad, tako da se, uz velike rizike u pogledu pogibije, ranjavanja i zarobljavanja pretrčavala pista Sarajevskog aerodroma, koji je bio pod kontrolom međunarodnih vojnih snaga (UNPROFOR), uz izloženost vatri neprijatelja s položaja iz pravca Lukavice, Vojkovića i Ilidže. Zato je izvedena tajna akcija prokopavanja tunela ispod piste Sarajevskog aerodroma u dužini od 720 metara. Prokopavanje tunela okončano je 30. jula 1993. godine. Od tada do završetka rata bitno su poboljšani uslovi snabdijevanja jedinica 1. korpusa i stanovništva u gradu Sarajevu. Također su poboljšani i uslovi komandovanja i sadejstva jedinica koje su branile grad iznutra, s jedinicama koje su imale borbeni raspored izvan Sarajeva.

Jedinice i komande 1. korpusa pripremale su i izvodile napadne borbe i bojeve u skladu s ulogom u borbenom poretku i zadacima da se aktivnim dejstvima odbace snage agresora s određenih borbenih pozicija, odnosno s određenog prostora i tako poboljša operativno-taktička pozicija. Često su napadna dejstva poduzimana s ciljem da se osiguraju bolji uslovi za odbranu u dodijeljenim zonama odgovornosti. Tako, naprimjer, dejstvima jedinica 1. korpusa u toku 1992. i 1993. godine prema Vogošći, odbacivanjem agresorskih snaga s dominantnih kota na Orliću i Žuči, osigurani su uslovi za uspješniju odbranu Sarajeva, jer su agresorske snage djelovale s ciljem presijecanja Sarajeva na dva dijela od Pofalića prema Grbavici. Neprijatelj nije mogao ostvariti postavljeni cilj nakon što su jedinice 1. korpusa ovladale tim kotama. Sličan smisao imala su napadna dejstva jedinica 1. korpusa na Bjelašničko-treskavičkom bojištu, gdje su krajem 1994. i u toku 1995. godine oslobođene značajne teritorije u pravcu Trnova, Foče i Kalinovika. To je za snage 1. korpusa iznutra imalo veliki značaj za uspješniju odbranu Sarajeva.

Genocidnim vojnim operacijama agresor je okupirao teritorije s kojih je protjerao i na kojima je masovno ubijao nesrpsko stanovništvo. Povratak okupiranih teritorija pod kontrolu legalnih organa vlasti RBiH, da bi se na njih vratilo prognano stanovništvo, bio je legalan i legitiman zadatak Armije RBiH. Taj zadatak se mogao realizirati napadnim borbenim dejstvima. U tom smislu, napadna borbena dejstva su dio ukupnih odbrambeno-oslobodilačkih aktivnosti Armije RBiH. Znači, napadna borbena dejstva jedinica 1. korpusa realizirana su u okviru odbrane i zaštite teritorijalnog integriteta

države BiH, dok su agresorski napadi imali karakter ugrožavanja teritorijalnog integriteta međunarodno priznate suverene države BiH.

U drugoj polovini 1993. otpočinje proces stabiliziranja i organizacijskog usavršavanja Armije RBiH, posebno u pogledu sistema rukovođenja i komandovanja s nivoa komandi brigada, operativnih grupa (divizija), korpusa i s nivoa Generalštaba. U 1994. i 1995. godini porasla je uloga viših komandi u planiranju i izvođenju borbenih dejstava, čime je racionaliziran njihov broj, ali i povećana efikasnost u pogledu rezultata kojima se poboljšavala operativno-taktička pozicija jedinica, odbacivanjem agresorskih snaga s dominantnih objekata, odnosno oslobađanjem teritorija.

Odbrambena borbeno dejstva Armije RBiH imala su smisao da spriječe agresora u proširivanju okupirane teritorije. Nasuprot tome, odbrambena borbeno dejstva agresora su imala smisao da spriječe Armiju RBiH da proširi teritorije pod kontrolom legalnih vlasti RBiH. Protiv oružanih snaga koje ugrožavaju teritorijalni integritet RBiH, naša armija je na teritoriji naše domovine mogla, u taktičkom smislu, odnosno u smislu oblika borbenih djelovanja, izvoditi i odbrambena i napadna dejstva. U političkom smislu, i napadna i odbrambena borbeno dejstva Armije RBiH imala su smisao odbrane države BiH, zaštite i oslobađanja njenih teritorija.

Jedinice i komande 1. korpusa pripremale su i izvodile odbrambene borbe i bojeve u skladu s ulogom u borbenom poretku i zadacima koji su postavljeni da se upornom odbranom, organizacijom sistema vatre, zaprečavanjem, utvrđivanjem i drugim mjerama od značaja za čvrstinu i sigurnost odbrane očuvaju borbene pozicije, spriječi prodor agresorskih snaga u dubinu odbrambenog borbenog poretka i zaštite objekti po dubini teritorije koja se brani, uz nanošenje što većih gubitaka agresorskim snagama u ljudstvu i tehnicima. Jedinice i komande 1. korpusa uspješno su odbranile grad Sarajevo i okolne prostore, i pored toga što je odnos snaga u naoružanju bio višestruko u korist agresora.

S obzirom na to da su jedinice Armije RBiH cijelo vrijeme rata neprekidno izvodile odbrambena borbeno dejstva, a izuzetno, samo za kraće vrijeme, s ograničenim ciljevima, na nekim dijelovima fronta i napadna dejstva, brojčane pokazatelje o napadnim i odbrambenim borbenim dejstvima treba smatrati uslovnim, orijentirnim. Za Armiju RBiH može se reći da je, u svojoj cjelini, neprekidno bila u odbrambenom borbenom poretku. Nikada u toku rata Armija RBiH cjelinom svojih jedinica nije bila u napadnom borbenom

poretku, jer za to nije imala ni materijalno-tehničkih ni operativno-strategijskih uslova. Prema tome, napadna borbena djelovanja nisu mogla imati radikalni cilj oslobađanja svih okupiranih teritorija. U smislu upornosti u odbrani slobodnih teritorija, Armija RBiH je imala *radikalni* cilj - sprečavanje da agresor proširuje okupirane teritorije.

U taktičkom smislu, agresorske snage realizirale su odbrambeni oblik borbenih dejstava radi sprečavanja Armije RBiH da oslobađa teritorije svoje domovine. U političkom smislu, borbena dejstva vojske, pod kontrolom beogradskog režima, koja je ugrožavala teritorijalni integritet RBiH, imala su agresorski karakter, bez obzira da li su u taktičkom smislu to bila odbrambena ili napadna borbena dejstva.

U taktičkom smislu, jedinice Armije RBiH realizirale su odbrambeni oblik borbenih dejstava radi sprečavanja agresora da proširuje okupirane teritorije. U političkom smislu, borbena dejstva Armije RBiH imala su odbrambeni karakter, bez obzira da li su u taktičkom smislu to bila odbrambena ili napadna dejstva.

4. Vojni gubici u ljudstvu

Obim ljudskih žrtava u toku i poslije svakog rata postaje krupno političko, historijsko i moralno-etičko pitanje. Prema karakteru odgovora od strane zaraćenih strana i njihovih saveznika na pitanje obima ljudskih žrtava može se identificirati karakter politike koja je služila kao osnov ratnog angažiranja i savezničkog pomaganja nekoj od zaraćenih strana. Uglavnom, oni faktori koji su bili na strani koja je vodila pravedan rat teže da se istinito predstavi broj ljudskih žrtava, a faktori koji su bili na strani koja je vodila nepravedni rat teže da propagandu o broju ljudskih žrtava prilagode karakteru svojih nepravednih političkih stavova u vezi s uzrocima i posljedicama rata. *“Nastojanja da se utvrdi što približnije stvarni broj žrtava rata i opravdano je i nužno, ne samo radi istorijske istine nego i radi suzbijanja svakog pretvaranja u procenama. Jer ta pretvaranja uvek vode, bilo da se radi o porazima ili poredama u ratovima ili o ratnim žrtvama, stvaranju mitova, kojima se, kako primeri iz novije istorije pokazuju, služe nacionalističke snage kao instrumentom za pripremanje i izazivanje novih ratova i nesreća. Možda bi kao jedan od primera u prilog ove tvrdnje moglo da posluži događanje u prethodnoj Jugoslaviji, a posebno u Bosni*

*i Hercegovini i Hrvatskoj, neposredno pred izbijanje ratova početkom devedesetih godina u tim republikama. Tada su velikosrpski nacionalisti, uz puno sadejstvo nacionalistički orijentiranog vrha Srpske pravoslavne crkve, organizirali spektakularno nošenje mošti kneza Lazara po Bosni i Hercegovini i drugim krajevima, iskopavanje posmrtnih ostataka iz jama postradalih Srba od strane ustaša u Paveličevoj NDH u ratu 1941 –1945., ... proizilazi da je ukupna cena rata u Bosni i Hercegovini užasna. To je cena pustošenja nacionalizma, odnosno nacionalističkih snaga i njihovih vođstava na teritoriji nekadašnje Jugoslavije...*³ Taj primjer potvrđuje kako se žrtve iz ranijih ratova koriste za raspirivanje psihoze pogodne za podsticanje stanovništva da podrži nove ratove. Srpski nacionalisti su, propagandističkim pristupom žrtvama Srba u Drugom svjetskom ratu, širili strah da Srbe i aktuelno ugrožavaju Hrvati i Bošnjaci, što je ustvari bilo izazivanje, širenje i produbljivanje mržnje prema nesrpskom stanovništvu.

Niko ko djeluje u skladu s vrijednostima pravedne i humane odbrane države BiH nikada i nigdje se ne smije koristiti podacima o ljudskim žrtvama i ratnim razaranjima da bi izazivao, širio i produbljivao mržnju prema narodima čiji su lideri pokrenuli agresiju na RBiH. Naprotiv, svi koji djeluju u skladu s vrijednostima odbrane BiH trebaju učiniti što mogu da se utvrde tačni podaci o ljudskim žrtvama i ratnim razaranjima, ali s ciljem da takvi podaci budu opomena da se u Bosni i Hercegovini popravljaju i grade što bolji međunacionalni odnosi, na osnovama međusobnog poštivanja i tolerancije, kako se nikada više u budućnosti na ovim prostorima ne bi dogodila tragedija kakva je zadesila državu BiH, njene građane i narode. S istinom o tome, BiH se može graditi i braniti, a s neistinom može samo napadati i rušiti.

Prvi korpus Armije RBiH, od 1992. do 1995. godine, imao je ukupno 6.585 poginulih boraca, i to: 1992. godine 3.097; 1993. godine 2.011; 1994. godine 783; 1995. godine 694 poginula borca. Od ukupnog broja poginulih u 1. korpusu, u okruženom Sarajevu, od 1992. do 1995. godine bilo je ukupno 3.587 poginulih boraca, i to: 1992. godine 1.983; 1993. godine 1.109; 1994. godine 289; 1995. godine 206 poginulih boraca.

³ Miloš Minić, *Dogovori u Karađorđevu o podeli Bosne i Hercegovine*, Rabic, Sarajevo, 1998, 121-123.

Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po godinama i ukupno za period 1992-1995. godine

1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
				1992.	1993.	1994.	1995.
3.097	2.011	783	694	1.983	1.109	289	206
UKUPNO: 1992-1995: 6.585				UKUPNO: 1992-1995: 3.587			

Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po mjesecima u okviru 1992, 1993, 1994. i 1995. godine

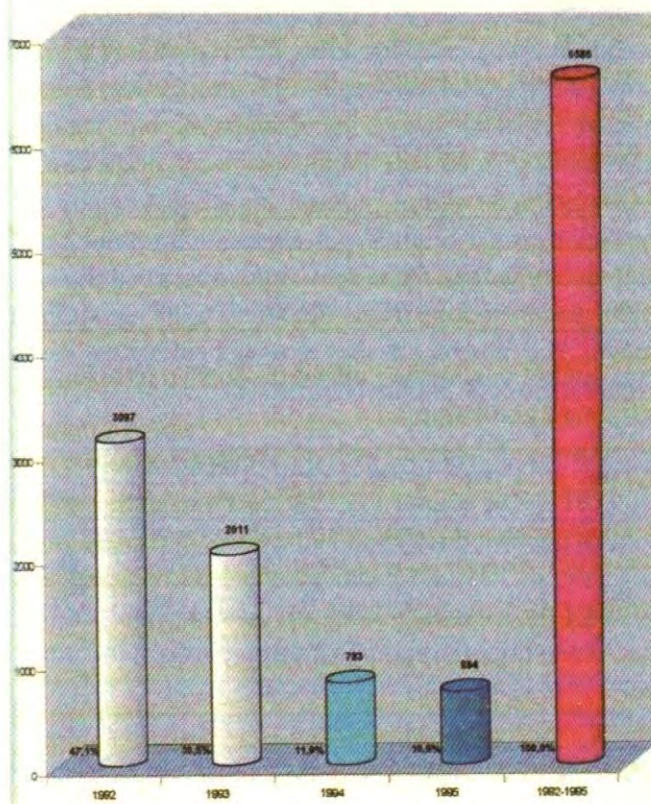
MJESEC	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Januar	-	178	163	19	-	121	91	5
Februar	-	191	91	15	-	146	40	6
Mart	1	189	34	38	1	132	14	17
April	91	135	52	42	42	57	20	10
Maj	343	127	56	59	243	84	14	27
Juni	619	225	24	180	413	105	8	47
Juli	314	398	28	147	180	200	10	42
August	452	124	84	80	274	40	16	35
Septembar	400	72	71	20	254	40	28	6
Oktobar	261	115	85	71	140	53	15	5
Novembar	181	122	65	15	87	35	23	4
Decembar	435	135	30	8	349	96	10	2
UKUPNO	3.097	2.011	783	694	1.983	1.109	289	206

Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa i njegovog dijela u okruženom Sarajevu po kategorijama i godinama

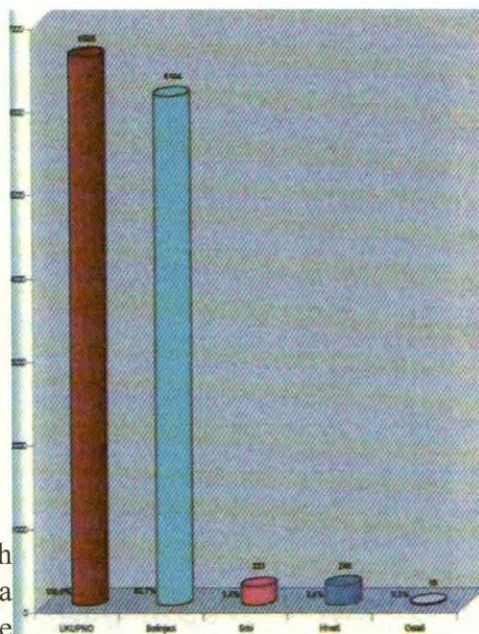
STRUKTURA	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Domicilni	2.092	1.407	563	482	1.449	930	229	171
Izbjeglice	1.005	604	220	212	534	179	60	35
Bošnjaka	2.865	1.841	741	657	1.788	959	260	188
Srba	104	77	21	21	90	70	15	10
Hrvata	121	87	17	15	100	77	11	8
Ostalih	7	6	4	1	5	3	3	-
Sa VSS	48	2	16	13	26	14	9	9
Sa VŠS	48	22	11	9	21	10	2	-

STRUKTURA	1992.	1993.	1994.	1995.	U OKRUŽENOM SARAJEVU			
					1992.	1993.	1994.	1995.
Domicilni	2.092	1.407	563	482	1.449	930	229	171
Izbjegllice	1.005	604	220	212	534	179	60	35
Bošnjaka	2.865	1.841	741	657	1.788	959	260	188
Srba	104	77	21	21	90	70	15	10
Hrvata	121	87	17	15	100	77	11	8
Ostalih	7	6	4	1	5	3	3	-
Sa VSS	48	2	16	13	26	14	9	9
Sa VŠS	48	22	11	9	21	10	2	-

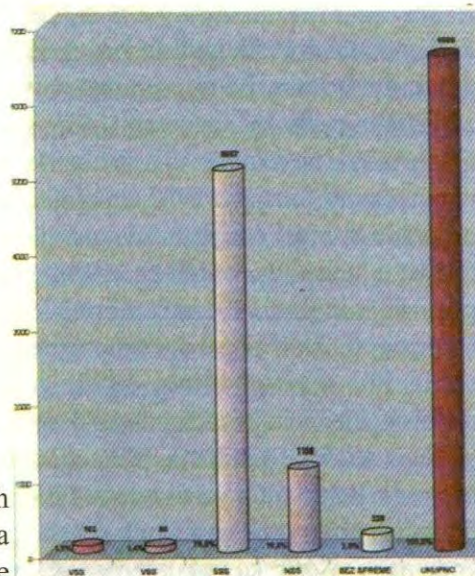
Broj poginulih boraca cijelog 1. korpusa po godinama i ukupno za ratni period 1992-1995. godine

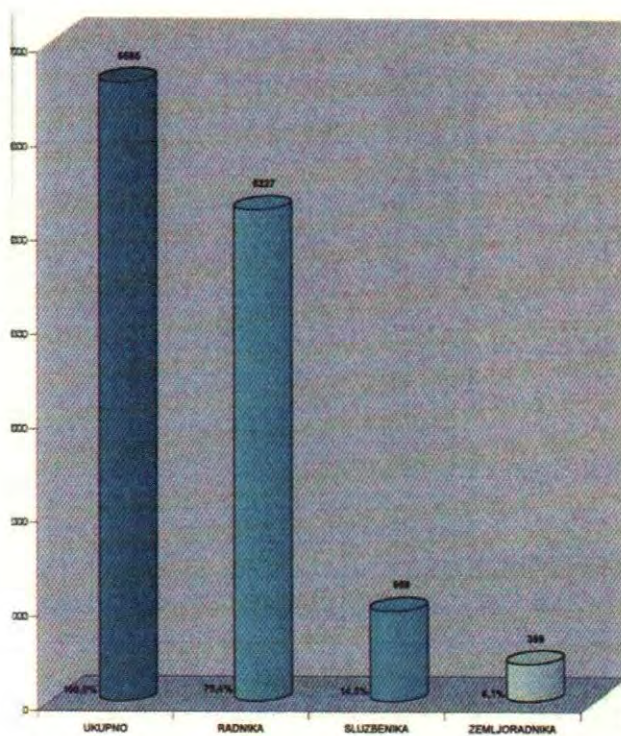

Nacionalna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa za ratni period 1992–1995. godine

Obrazovna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa za ratni period 1992–1995. godine

Socijalna struktura poginulih boraca cijelog 1. korpusa za ratni period 1992–1995. godine

U toku 1992. godine 1. korpus Armije RBiH imao je ukupno 3.097 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih je bilo u junu 619, a zatim u augustu 452, decembru 435, septembru 400, maju 343, julu 314, oktobru 261, novembru 181, aprilu 91 i u martu 1 poginuli borac. Od toga, u okruženom Sarajevu 1992. u jedinicama 1. korpusa bilo je ukupno 1983 poginula borca. Po mjesecima, najviše poginulih u okruženom Sarajevu bilo je: u junu 413, decembru 349, augustu 274, septembru 254, maju 243, julu 180, oktobru 140, novembru 87, aprilu 42 i martu 1 poginuli borac. Broj poginulih odražava intenzitet borbenih djelovanja. Sudeći prema broju poginulih, u prvoj ratnoj 1992. godini najveći intenzitet borbenih djelovanja je bio u junu, augustu i decembru. Uspoređujući s ostalim ratnim godinama, 1992. je bilo najviše poginulih boraca 1. korpusa: 1,5 puta više nego u 1993; 4 puta više nego u 1994; 5 puta više nego u 1995. godini. Postoji mnogo razloga zbog kojih su gubici ljudstva u 1. korpusu 1992. godine bili višestruko veći nego u ostalim godinama: iznenađenje u pogledu

zločinačkih metoda koje je primjenjivao agresor; borci nisu bili adaptirani na ratne uslove; početkom rata nisu bile uspostavljene taktičke mjere zaštite boraca unutar elemenata borbenog rasporeda; kod boraca je vladala odbojnost u pogledu kopanja rovova i poduzimanja drugih mjera zaštite; nedovoljna obučenost u taktičkim i drugim postupcima na bojištu...

U toku 1993. godine, 1. korpus Armije RBiH imao je ukupno 2.011 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih je bilo u julu 398, a zatim u junu 225, februaru 191, martu 189, januaru 178, aprilu i decembru po 135, maju 127, augustu 124, novembru 122, oktobru 115 i septembru 72 poginula borca. Od toga je u okruženom Sarajevu 1993. u jedinicama 1. korpusa bilo ukupno 1.109 poginulih boraca. Po mjesecima, u drugoj ratnoj 1993. godini, najviše poginulih u okruženom Sarajevu bilo je: u julu 200, februaru 146, martu 132, januaru 121, junu 105, decembru 96, maju 84, aprilu 57, oktobru 53, augustu i septembru po 40 i novembru 35 poginulih boraca. Sudeći prema broju poginulih, u drugoj ratnoj, 1993. godini, najveći intenzitet borbenih djelovanja bio je u julu i junu. Uspoređujući s ostalim ratnim godinama, 1993. je bilo za oko 1.000 manje poginulih nego u 1992. godini, trostruko više nego u 1994. i također trostruko više nego u 1995. godini.

U toku 1994. godine, 1. korpus Armije RBiH je imao ukupno 783 poginula borca. Po mjesecima, najviše poginulih je bilo u januaru 163, a zatim u februaru 91, oktobru 85, augustu 84, septembru 71, novembru 65, maju 56, aprilu 52, martu 34, decembru 30, julu 28 i junu 24 poginula borca. Od toga je 1994. u okruženom Sarajevu, u jedinicama 1. korpusa, bilo ukupno 289 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih u okruženom Sarajevu bilo je: u januaru 91, februaru 40, septembru 28, novembru 23, aprilu 20, augustu 16, oktobru 15, maju i martu po 14, decembru i julu po 10 i junu 8 poginulih boraca. Sudeći prema broju poginulih, u trećoj ratnoj godini, najveći intenzitet borbenih djelovanja bio je u januaru i februaru. Uspoređujući s ostalim ratnim godinama, 1994. je bilo za četiri puta manje poginulih nego 1992, za tri puta manje poginulih nego 1993, a 89 boraca je u 1994. godini poginulo više nego u narednoj 1995. godini.

U toku 1995. godine, 1. korpus Armije RBiH imao je ukupno 694 poginula borca. Po mjesecima, tokom 1995. najviše poginulih je bilo u junu 180, a zatim u julu 147, augustu 80, oktobru 71, maju 59, aprilu 42, martu 38, septembru 20, januaru 19, februaru i novembru po 15 i decembru 8 poginulih boraca. Od toga, u okruženom Sarajevu, 1995. u jedinicama

1. korpusa je bilo ukupno 206 poginulih boraca. Po mjesecima, najviše poginulih u okruženom Sarajevu je bilo: u junu 47, julu 42, augustu 35, maju 27, martu 17, aprilu 10, februaru i septembru po 6, novembru 4 i decembru 2 poginula borca. Sudeći prema broju poginulih, najveći intenzitet borbenih djelovanja u četvrtoj ratnoj godini bio je u junu, julu i augustu. Uspoređujući s ostalim ratnim godinama, 1995. je bilo za četiri i po puta manje poginulih nego 1992, za tri puta manje poginulih nego 1993, a 89 boraca je u 1995. godini poginulo manje nego u prethodnoj 1994. godini.

Nacionalna struktura poginulih u 1. korpusu

Prema nacionalnoj strukturi, u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine poginulo je boraca: Bošnjaka 6.104 ili 92,7%; Srba 223 ili 3,4%; Hrvata 240 ili 3,6% i Ostalih 18 ili 0,3%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa od 1992. do 1995. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 3.195 ili 89,0%; Srba 185 ili 5,2%; Hrvata 196 ili 5,5%; Ostalih 11 ili 0,3% poginulih.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 2.865 ili 92,5%; Srba 104 ili 3,4%; Hrvata 121 ili 3,9% i Ostalih 7 ili 0,2%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1992. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 1.788 ili 90,2%; Srba 90 ili 4,5%; Hrvata 100 ili 5%; Ostalih 5 ili 0,3% poginulih.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 1.841 ili 91,6%; Srba 77 ili 3,8%; Hrvata 87 ili 4,3% i Ostalih 6 ili 0,3%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1993. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 959 ili 86,5%; Srba 70 ili 6,3%; Hrvata 77 ili 6,9%; Ostalih 3 ili 0,3% poginulih.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 741 ili 94,6%; Srba 21 ili 2,7%; Hrvata 17 ili 2,2% i Ostalih 4 ili 0,5%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1994. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 260 ili 90,0%; Srba 15 ili 5,2%; Hrvata 11 ili 3,8%; Ostalih 3 ili 1,0% poginulih.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: Bošnjaka 657 ili 94,7%; Srba 21 ili 3,0%; Hrvata 15 ili 2,2% i Ostalih 1 ili 0,1%. Nacionalna struktura poginulih boraca 1. korpusa 1995. u okruženom Sarajevu je slijedeća: poginulih Bošnjaka 188 ili 91,3%; Srba 10 ili 4,8%; Hrvata 8 ili 3,9%; Ostalih 0 ili 0,0% poginulih.

Obrazovna struktura poginulih u 1. korpusu

Prema obrazovnoj strukturi u 1. korpusu, od 1992. do 1995. godine, poginulo je: boraca s visokom stručnom spremom 102 ili 1,5%; boraca s višom stručnom spremom 90 ili 1,4%; boraca sa srednjom stručnom spremom 5.057 ili 76,8%; boraca s nižom stručnom spremom 1.108 ili 16,8%; boraca bez sprema 228 ili 3,5%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine je slijedeća: poginulih s visokom stručnom spremom 58 ili 1,6%; poginulih s višom stručnom spremom 33 ili 0,9%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 2.993 ili 83,5%; poginulih s nižom stručnom spremom 467 ili 13%; poginulih bez sprema 36 ili 1,0%.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca s visokom stručnom spremom 48 ili 1,5%; boraca s višom stručnom spremom 48 ili 1,5%; boraca sa srednjom stručnom spremom 2.371 ili 76,6%; boraca s nižom stručnom spremom 544 ili 17,6%; boraca bez sprema 86 ili 2,8%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1992. godine je slijedeća: poginulih s visokom stručnom spremom 26 ili 1,3%; poginulih s višom stručnom spremom 21 ili 1,1%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 1.570 ili 79,2%; poginulih s nižom stručnom spremom 337 ili 17%; poginulih bez sprema 29 ili 1,4%.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca s visokom stručnom spremom 25 ili 1,2%; boraca s višom stručnom spremom 22 ili 1,1%; boraca sa srednjom stručnom spremom 1.562 ili 77,7%; boraca s nižom stručnom spremom 339 ili 16,9%; boraca bez sprema 63 ili 3,1%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1993. godine je slijedeća: poginulih s visokom stručnom spremom 14 ili 1,2%; poginulih s višom stručnom spremom 10 ili 1,0%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 977 ili 88,0%; poginulih s nižom stručnom spremom 103 ili 9,3%; poginulih bez sprema 5 ili 0,5%.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca s visokom stručnom spremom 16 ili 2,0%; boraca s višom stručnom spremom 11 ili 1,4%; boraca sa srednjom stručnom spremom 593 ili 75,7%; boraca s nižom stručnom spremom 116 ili 14,8%; boraca bez sprema 47 ili 6,1%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu

1994. godine je slijedeća: poginulih s visokom stručnom spremom 9 ili 3,1%; poginulih s višom stručnom spremom 2 ili 0,7%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 260 ili 90,0%; poginulih s nižom stručnom spremom 17 ili 5,9%; poginulih bez sprema 1 ili 0,3%.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo: boraca s visokom stručnom spremom 13 ili 1,9%; boraca s višom stručnom spremom 9 ili 1,3%; boraca sa srednjom stručnom spremom 531 ili 76,5%; boraca s nižom stručnom spremom 109 ili 15,7%; boraca bez sprema 32 ili 4,6%. Obrazovna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1995. godine je slijedeća: poginulih s visokom stručnom spremom 9 ili 4,3%; poginulih s višom stručnom spremom 0 ili 0,0%; poginulih sa srednjom stručnom spremom 186 ili 90,3%; poginulih s nižom stručnom spremom 10 ili 4,9%; poginulih bez sprema 1 ili 0,5%.

Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa

Prema socijalnoj strukturi, u 1. korpusu od 1992. do 1995. godine, poginulo je: radnika 5.227 ili 79,4%; službenika 959 ili 14,5%; zemljoradnika 399 ili 6,1%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu od 1992. do 1995. godine je slijedeća: radnika 2.924 ili 81,5%; službenika 605 ili 16,9%; zemljoradnika 58 ili 1,6%.

Prve ratne, 1992. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 2.460 ili 79,4%; službenika 485 ili 15,7%; zemljoradnika 152 ili 4,9%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1992. godine je slijedeća: radnika 1.589 ili 80,1%; službenika 362 ili 18,3%; zemljoradnika 32 ili 1,6%.

Druge ratne, 1993. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 1.595 ili 79,3%; službenika 276 ili 13,7%; zemljoradnika 140 ili 7,0%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1993. godine je slijedeća: radnika 929 ili 83,8%; službenika 160 ili 14,4%; zemljoradnika 20 ili 1,8%.

Treće ratne, 1994. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 616 ili 78,7%; službenika 117 ili 14,9%; zemljoradnika 50 ili 6,4%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu 1994. godine je slijedeća: radnika 229 ili 79,3%; službenika 55 ili 19,0%; zemljoradnika 5 ili 1,7%.

Četvrte ratne, 1995. godine, u 1. korpusu je poginulo boraca: radnika 556 ili 80,1%; službenika 81 ili 11,7%; zemljoradnika 57 ili 8,2%. Socijalna struktura poginulih boraca 1. korpusa u okruženom Sarajevu, 1995. godine je slijedeća: radnika 177 ili 85,9%; službenika 28 ili 13,6%; zemljoradnika 1 ili 0,5%.

Moralni aspekti stanja u 1. korpusu

Glavni faktori svakog rata su (1) ljudi; (2) naoružanje i druga materijalno-tehnička sredstva; (3) geografski prostor, odnosno teritorija, i; (4) vrijeme, po trajanju, u meteorološkom i klimatskom smislu. Navedenim faktorima treba poklanjati odgovarajuću pažnju, ali ljudski faktor u svim razmatranjima zauzima centralno mjesto. Zato se, često uslovno, naziva glavnim, odlučujućim faktorom rata. Osnovne zakonitosti o značaju i utjecaju pojedinih faktora rata, razmatrajući ih odvojeno i u međusobnoj povezanosti, odnosile su se i na rat koji je uslijedio oružanom agresijom na RBiH od 1992. do 1995. godine. Usporedno analizirajući navedena četiri faktora rata, s jedne strane za agresora, a s druge za snage odbrane BiH, dolazi se do zaključaka o najbitnijim razlikama u pogledu pozicije ratujućih strana i uslova vođenja oružane borbe od strane agresorskih i odbrambenih snaga.

Demografski potencijal iz koga je agresor s istoka mobilizirao vojsku za agresiju na RBiH bio je oko 12 miliona stanovnika. Agresorske vojne snage sa zapada mobilizirane su iz demografskog potencijala od oko 5 miliona stanovnika. Oružane snage za odbranu RBiH, u pogledu svoje popune, oslanjale su se na demografski potencijal od oko maksimalno 3 miliona stanovnika. Prema tome, fizički parametri ljudskog faktora rata bili su apsolutno u funkciji agresorske premoći.

Općepoznato je da su naoružanje i druga materijalno-tehnička sredstva također bili faktor rata. U njemu su agresori imali apsolutnu premoć kako zbog zloupotrebe naoružanja, koga su imali elementi sistema bivše SFRJ, tako i po osnovu teritorijalnog i komunikacijskog spoja agresorskih teritorija sa državama iz kojih su mogli nabavljati oružje, vojnu opremu i druge materijalne resurse potrebne za vođenje rata.

I prostor, odnosno teritorija kao faktor rata, ništa nije bio manje nepovoljan za snage odbrane BiH od nepovoljnosti koja je karakterisala

fizičke parametre demografskog potencijala, naoružanja i drugih materijalno-tehničkih resursa. Snage odbrane BiH bile su na vrlo uskom prostoru, u stoprocentnom agresorskom okruženju, bez ikakvog komunikacijskog spoja s izvorima dodatne popune ljudstvom, naoružanjem, vojnom opremom, hranom i drugim sredstvima od egzistencijalnog značaja za stanovništvo i Armiju RBiH.

U uslovima drastično nepovoljnog odnosa snaga za branitelje BiH, u naprijed navedena tri faktora rata, faktor vremena, kao četvrti faktor rata, također je, u svim njegovim stranama (dužina trajanja, klimatski i meteorološki) bio u korist agresorskih ciljeva. Agresori su željeli da se rat vremenski oduži, te da se postignu efekti iscrpljivanja, sve do mjere da se paraliziraju snage odbrane. Teški klimatski i meteorološki uslovi pogodovali su agresorskoj strategiji iscrpljivanja branilaca BiH.

Ni po jednom od naprijed navedenih fizičkih parametara kojima se kvantificiraju faktori rata, snage odbrane nisu bile u povoljnom položaju, dok su snage agresora u svim naprijed nabrojanim fizičkim paramentrima kvantificiranja faktora rata bili u radikalnoj prednosti.

Ipak, prema sociološkim mjerilima za ocjenu ishoda rata, i pored naprijed navedenih agresorskih prednosti, snage odbrane BiH treba smatrati pobjednikom u proteklom ratu. Ishod rata ocjenjuje se prema ciljevima koje su imale zaraćene strane kad su ulazile u rat i dok su ga vodile. Agresori su imali cilj da ne bude države BiH i da nestane cijeli bošnjački narod. Nasuprot tome, branioci su imali cilj da očuvaju državu BiH i sve njene građane i narode. Ako se u kontekstu tako definiranih agresorskih, odnosno odbrambenih ciljeva, sagleda situacija s kojom je otpočeo mir u BiH krajem 1995. godine, onda se jasno vidi da i dalje postoji država BiH, da i dalje u BiH postoje i zajednički žive tri konstitutivna naroda - Bošnjaci, Hrvati i Srbi - te da je, prema tome, ostvareno ono za šta su se borili branioci, a da nije ostvareno ono za šta su se borili agresori. Ovim se otvaraju pitanja kapaciteta pobjede i kapaciteta poraza, što nije predmet ove analize.

Zato se postavlja važno pitanje: Koje strane faktora rata su snagama odbrane BiH osigurale pobjedu? To je kvalitet ljudskog faktora i u vezi s tim pravednost političkih temelja i ciljeva odbrane BiH. U okviru kvaliteta ljudskog faktora prednosti na strani snaga odbrane su bile u pogledu moralnih parametara. Zato su važne analize borbenog morala. Važno je razjasniti šta je to bilo u moralnim kvalitetima branilaca BiH što je bitno kompenziralo

ogromnu nadmoć agresora u fizičkim, kvantitativnim elementima ljudskog i ostalih faktora rata. Borbena moć branilaca po osnovu njihovog morala bila je višestruko veća od borbene moći agresora po istom tom osnovu. Kvantitativna prednost agresora u demografskom i tehničkom smislu je devalvirana niskim moralnim osobinama njihove vojske.

Sve kategorije ispitanika ujednačeno su, od 57% do 85%, ocijenile da je u redovima 1. korpusa Armije RBiH borbeni moral bio visok. Otprilike jedna petina ispitanika ocijenila je da je borbeni moral, produžavanjem blokade Sarajeva, slabio. Tek svaki dvadeseti ispitanik je ocijenio da je borbeni moral na strani branitelja RBiH na kraju rata bio slab. Prema tome, borci 1. korpusa su bili svjesni svoje prednosti nad snagama agresora u pogledu moralnih osobina koje su se valorizirale kao odlučujući faktor borbene moći, ali se u vezi s tim ističe osjećaj da bi prednost po osnovu kvaliteta morala mogla opadati srazmjerno produžavanju vremena blokade Sarajeva i BiH u cjelini.

Opće patriotske vrijednosti za borce 1. korpusa bile su glavni motiv učešća u oružanoj borbi, odnosno glavni motiv spremnosti za ulaganje maksimalnih napora i na žrtvovanje u odbrani BiH. Zato, 65% do 80% ispitanika ocjenjuju da su odbranom Sarajeva branili demokratsku, cjelovitu, multietničku državu BiH. Taj stav proizlazi iz spoznaje o strateškom značaju Sarajeva, s obzirom na ciljeve agresora da osvoji taj grad i s obzirom na očekivanja na agresorskoj strani da bi zauzimanjem Sarajeva konačno slomili moralnu snagu Armije RBiH, što bi bilo pogubno za odbranu države RBiH. U vezi s tim, značajno je što se od 9% do 19% ispitanika izjasnilo da je odbranom Sarajeva odbranjen glavni grad multikulturne države BiH, te što se njih od 8% do 22% izjasnilo da je odbranom Sarajeva spriječen genocid nad građanima Sarajeva.

Vrijednosti koje su odbranom Sarajeva bile pod zaštitom branilaca, uglavnom ujednačeno, kvalificirane su od strane raznih nacionalnih, obrazovnih, socijalnih, vjerskih i vojnostatusnih kategorija ispitanika. Bez obzira što su se oni individualno izjašnjavali dajući prednost nekoj od vrijednosti (ljudi i njihova imovina; kulturno-historijske vrijednosti i duh zajedničkog života; društveno-kulturni identitet Sarajlija, posebno Bošnjaka muslimana; multietničnost i tolerancija), ipak je izuzetno važno što se 48,24% ispitanika izjasnilo da su sve naprijed navedene vrijednosti zajedno bile sadržaj zaštite u odbrani Sarajeva.

U odbrani Sarajeva ključnu ulogu su imali njegovi građani u cjelini. To je mišljenje 64,58% ispitanika. U tom okviru, posebnu ulogu su imala rubna područja, kako je to ocijenilo 33,51% ispitanika. Pri tome treba imati u vidu da su objekti stambene i druge infrastrukture u rubnim dijelovima Sarajeva bili direktnije izloženi posljedicama neprijateljskih pješadijskih napada, a da su i rubni i središnji dijelovi grada bili jednako izloženi neprijateljskoj artiljerijskoj vatri. Borci na prvim borbenim linijama su bili iz svih dijelova grada, kako rubnih tako i središnjih.

Očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH s multietničkom strukturom, bilo je motiv učešća u oružanoj borbi za 89,01% ispitanika vjernika i za 89,49% ateista. To znači da su opće patriotske vrijednost na osnovu kojih je definiran cilj odbrane BiH od agresije bile jednako prihvaćene i od vjernika i od ateista.

U pogledu motiva za očuvanje građanske, demokratske, cjelovite i suverene BiH sa multietničkom strukturom, bitne razlike nema ni među ispitanicima raznih obrazovnih nivoa, jer su se u vezi s tim ispitanici bez završenih škola, s osnovnom, srednjom, višom i visokom školom ujednačeno izjašnjavali u procentu od 82,88% sa nižom, do 91,94% sa visokom školskom spremom.

Isti zaključak se odnosi i na ispitanike s obzirom na njihov socijalni status, jer su se u ispitanici radnici (88,92%), zemljoradnici (89,84%), službenici (88,83%) ujednačeno izjašnjavali da im je motiv učešća u oružanoj borbi za odbranu Sarajeva bila građanska, cjelovita, demokratska i suverena BiH multietničke strukture.

Embargo na uvoz oružja za potrebe branilaca BiH, koga je zavela međunarodna zajednica, ispitanici su ujednačeno ocijenili kao razlog što se nije izvršila deblokada Sarajeva. Sve kategorije ispitanika, s obzirom na njihov obrazovni i socijalni status, kao i s obzirom na status u Armiji RBiH (vojnici, podoficir, oficir), dali su slične odgovore (69% do 80%) o negativnom utjecaju embarga na osposobljenost Armije RBiH da izvrši deblokadu Sarajeva.

5. Uloga međunarodne zajednice

Međunarodna zajednica je agresiju na RBiH površno sagledavala ne ulazeći u suštinu i težinu političkih i sigurnosnih problema. To je bila

pasivna, posmatračka pozicija glavnih sudionika međunarodne zajednice. Priznali su državu BiH i deklarativno se izjašnjavali u korist njenog teritorijalnog integriteta, ali nisu poduzimali efikasne mjere radi zaustavljanja genocidne zločinačke prakse nad građanima BiH, posebno nad Bošnjacima. U vezi s tim, najveći grijeh međunarodne zajednice je bio embargo na uvoz oružja za potrebe snaga odbrane države BiH. Ustvari, embargo na oružje, kao mjera međunarodne zajednice, imao je smisao teške, morbidne ironije, zato što se formalno odnosio na sve zemlje nastale raspadom bivše SFRJ, dok se stvarno odnosio samo na državu BiH i njene snage odbrane. Morbidnost primijenjenog embarga ogleda se u glavnoj njegovoj posljedici otvaranja većih prostora za agresorsku genocidnu vojnu i policijsku praksu nad civilnim stanovništvom u BiH, posebno nad Bošnjacima, odnosno u posljedici da se snagama odbrane BiH suzi mogućnost da, braneći državu BiH, zaštite sve njene građane i narode. Ustvari, embargo na oružje u slučaju BiH svojom morbidnošću može se smatrati ohrabrenjem za agresora koji je na posljedicama embarga gradio strategiju svojih vojnih uspjeha. Da embargo nije zaveden, odnosno da su snage odbrane BiH mogle neometano pribavljati naoružanje, municiju i ostalu vojnu opremu, agresor bi bio prinuđen da reducira zločinačku praksu te bi žrtve agresije bile mnogo manje. Zato se embargo u slučaju BiH može smatrati mjerom pomaganja agresoru da uspješnije zlostavlja i ubija građane BiH.

Cijela 1992. godina protekla je u pasivnosti međunarodne zajednice, što je apsolutno išlo naruku JNA da izvrši okupaciju i opsadu Sarajeva. Vijeće sigurnosti UN-a je donosilo rezolucije o ratnim dešavanjima u BiH, a vojne snage UN-a, angažirane u BiH, dobile su mandat neutralnog posmatrača, bez mandata da upotrebom borbenih efektivna zaštite ugroženo stanovništvo.

I tokom 1993. godine UN su donosile rezolucije, a agresorske snage su nastavljale izvršavati najteže oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava uključujući i genocid. Sve rezolucije donesene nakon Rezolucije 836, od 4. juna 1993, definiraju, upućuju ili potvrđuju sigurnosne zone, implementaciju odluka i potrebu zračne podrške. Međutim, komandanti snaga UN-a na terenu vješto su izbjegavali njihovu realizaciju, pa se, između ostalog, moglo zaključiti da u korist agresora osiguravaju dugotrajnost rata kako bi se ostvarili monstruozni planovi uništenja države BiH, posebno bošnjačkog naroda.

Politički karakter embarga na uvoz oružja za potrebe odbrane BiH

Neke mjere međunarodne zajednice u vezi sa sukobima između država na Balkanu nisu bile doprinos pravednoj zaštiti ugroženih ljudi, naroda i države RBiH, već su bile ohrabrenje za agresorsku nepravednu politiku koja se koristila izrazito surovim, zločinačkim i genocidnim metodama ratovanja. U takve mjere spada embargo na uvoz naoružanja. Zaveden je za zemlje koje su dobijale svoju nezavisnost kroz proces raspada SFRJ. Pri tome je najvažnija činjenica da se zavedenim embargom nisu sprečavali agresori na BiH da iz raznih vanjskih izvora dolaze do naoružanja i vojne opreme, čega su i bez uvoza imali u dovoljnim količinama. U uslovima potpunog, strateškog vojnog okruženja, embargom se isključivo onemogućilo da oružje iz vanjskih izvora bude nabavljeno za potrebe slabo naoružanih i opremljenih snaga odbrane BiH. *“Embargo je praktički lišavao naoružavanja samo bosansku armiju.”*⁴

Takav zaključak potvrđuju i rezultati istraživanja, jer su se ispitanici – vojnici, podoficiri i oficiri Armije RBiH ujednačeno izjasnili da je zavedeni embargo nanio najveću štetu državi BiH (33,93%), Bošnjacima (32,12%) i Armiji RBiH (18,50%). Samo njih 6,02% dali su drugačije odgovore, a 6,21% su se izjasnili da ne znaju kome je embargo nanio najveću štetu, pri čemu je bitno da su među takvima više zastupljeni vojnici nego oficiri i podoficiri. U vezi s tim treba imati u vidu da je među vojnicima, više nego među podoficirima i oficirima, bilo bez završenih škola i bez dovoljnog razumijevanja o suštini zavedenog embarga na uvoz oružja za snage odbrane BiH.

Samim tim što je zavedenim embargom međunarodna zajednica nanosila štetu snagama odbrane RBiH, koje su djelovale na osnovama pravedne politike i vodile pravedan odbrambeni rat, proizlazi zaključak da je embargo bio nepravedan, u korist nepravedne agresorske politike, zločinačke i genocidne ratne prakse. Embargo je mogao biti *nužan* samo ako se željelo pomagati agresoru koji je vodio nepravedan rat. U slučaju želje da se pomognu ugroženi ljudi, narodi i država BiH, bilo je nužno ukidanje zavedenog embarga. Takav zaključak potvrđuje istraživanje, jer se 85,35% ispitanika, ujednačeno iz svih kategorija, s obzirom na obrazovni nivo,

⁴ Alija Izetbegović, *Sjećanja*, 119.

izjasnilo da embargo nije bio nužan i da nije bio pravedan; 7,27% je odgovorilo potvrdno da je embargo bio pravedan i nužan; a 7,38% da ne zna da li je ili ne embargo bio nužan i pravedan. Neke nelogičnosti u rezultatima odgovora na pitanje *Da li je embargo bio strateški nužan i pravedan?*, najvjerovatnije da proizlaze iz propusta u tehnici anketiranja ili zabune u razumijevanju pitanja, zbog čega je kod nekih ispitanika došlo do inverzije u davanju odgovora, jer procenti od 7,27% potvrdnih odgovora da je embargo bio pravedan i nužan i 7,38% odgovora od strane ispitanika da ne znaju da li je ili ne embargo bio nužan i pravedan, ne proizlazi iz njihovog stvarnog političkog raspoloženja, posebno zbog toga što je među takvima bilo najviše onih koji su završili srednju školu. Čak i u slučaju da nepovoljni procenti u tom smislu proizlaze iz stvarnog političkog raspoloženja tog dijela ispitanika, to ne bi dovelo u pitanje opću ocjenu o nepravednosti embarga, jer se 85,35% ispitanika izjasnilo da embargo nije bio ni nužan ni pravedan.

U svakoj predratnoj, ratnoj i poratnoj situaciji velike sile su svojim politikama involvirane, direktno ili indirektno, kako u pogledu uzroka tako i u pogledu tokova i posljedica ratnih sukoba. Embargo na uvoz oružja za potrebe branilaca BiH nije mogao biti zaveden, niti se režim kontrole zavedenog embarga mogao realizirati bez velikih sila. Ustvari, bez političkog dogovora između velikih sila, kroz institucije međunarodne zajednice nije se ni mogla usvojiti odluka o zavođenju embarga. Prema tome, zavedeni embargo na uvoz oružja za potrebe snaga odbrane RBiH bio je rezultat nagodbe velikih sila.

Nepravednost embarga proizvela je razne posljedice, pored ostalog i u pogledu političkih stavova, o tome ko je bio glavna meta te nepravednosti. U uslovima izrazito teškog, gotovo bezizlaznog stanja ugroženosti, u RBiH su se širila i produbljivala shvatanja da su glavni faktori međunarodne zajednice, koji su najbitnije utjecali da se zavede embargo na uvoz oružja za snage odbrane BiH, imali negativan stav prema državi BiH i njenom najbrojnijem bošnjačkom narodu, te da je taj njihov negativan stav proizašao iz negativnog stava prema islamu. Pri tome, predmet ovog razmatranja nije ocjena o ispravnosti ili neispravnosti takvih shvatanja. Predmet pažnje je zaključak da je međunarodna zajednica svojim nepravednim odlukama proizvodila razne posljedice, od povećanih fizičkih stradanja onih koje je pogađao embargo do *pogrešnih* shvatanja o razlozima i ciljevima zavođenja embarga. Znači, ako međunarodna zajednica zavođenjem embarga

nije bila motivirana negativnim stavom prema Bošnjacima i islamu, ona je odgovorna što je visokim stupnjem nepravednosti svojih odluka uzrokovala *pogrešna* shvatanja da je embargo motiviran antibosanskohercegovačkim, antibošnjačkim i antiislamskim raspoloženjem. Upravo zato, procentualno su ujednačeni odgovori ispitanika da li je (a) odluka o embargu rezultat nagodbe velikih sila (50,71%) ili je (b) rezultat negativnog stava velikih sila prema BiH i Bošnjacima (47,07%). U tom smislu ujednačeno su podijeljeni odgovori svih kategorija ispitanika, s obzirom na njihov obrazovni nivo i s obzirom na njihov status u Armiji RBiH - vojnici, podoficiri i oficiri.

Politički stavovi raznih faktora međunarodne zajednice bili su usmjereni protiv agresora na BiH i imali su značaj podrške pravednoj oružanoj borbi za odbranu RBiH. Politički autoriteti odbrane BiH nisu prihvatili političke teze da je međunarodna zajednica u zavjeri protiv RBiH, posebno protiv njenog najbrojnijeg bošnjačkog naroda, jer bi to značilo da međunarodna zajednica planski, ciljano djeluje u korist agresora. Ratna situacija u RBiH u vezi s ponašanjem međunarodne zajednice bila je vrlo složena. Mnogi ljudi, tragajući za odgovornom na pitanje zašto međunarodna zajednica odlučno ne spriječi zločinačko, genocidno, anticivilizacijsko ponašanje agresora na BiH, nisu mogli pronaći odgovor koji bi zadovoljio kriterije logike, pa su u uslovima očajanja zaključivali da je međunarodna zajednica stala na stranu nepravedne zločinačke politike, te da glavni politički autoriteti međunarodne zajednice jedno govore kad osuđuju agresore a podržavaju odbranu BiH, a praktično djeluju kad pomažu agresoru, u šta spada i zavođenje embarga na uvoz oružja za snage odbrane BiH.

Prema tome, odgovore 77,50% ispitanika da je međunarodna zajednica zavela embargo s ciljem kontrole, odnosno onemogućavanja Armije RBiH u njenom suprotstavljanju agresiji, treba shvatiti upravo kao izraz činjenice što je ponašanje međunarodne zajednice bilo ne samo nepravedno već i nelogično i teško logički objašnjivo, pa se u takvoj nemogućnosti logika nalazila u zaključku da međunarodna zajednica pomaže agresiju na BiH, odnosno da je na sceni zavjera protiv BiH.

Ako bi glavni autoriteti međunarodne zajednice koji su bili aktuelni u ratnom periodu posmatrali rezultate odgovora na pitanje da li je međunarodna zajednica zavela embargo na uvoz oružja s ciljem onemogućavanja Armije RBiH da se suprotstavi agresoru, vjerovatno je da bi oni dali za pravo

apsolutnoj manjini, odnosno onima 5,08% ispitanika koji su dali odričan odgovor. Toj apsolutnoj manjini bi dali za pravo i mnogi relevantni i kompetentni analitičari predratnih, ratnih i poratnih zbivanja u BiH. Međutim, niko od njih ne bi mogao osporiti da je međunarodna zajednica griješila prema BiH i da je ona svojim greškama dovela do toga da većina ljudi u BiH, koja je bila na strani odbrane BiH, posumnja u dobre namjere međunarodne zajednice prema BiH, odnosno da posumnja da se međunarodna zajednica ciljano stavila na stranu agresora. U vezi s tim, treba posmatrati i vrlo visok procent od 17,42% ispitanika koji su se izjasnili da ne znaju da li je međunarodna zajednica zavela embargo na oružje kako bi kontrolirala Armiju RBiH, odnosno kako bi je onemogućila u suprotstavljanju agresiji. Taj procent potvrđuje da je međunarodna zajednica odlukom o zavođenju embarga bila, u najmanju ruku, nejasna.

Pri tome treba imati u vidu da je 12. maja 1994. godine Senat SAD jednostrano izglasao ukidanje embarga BiH, a zatim je to 9. juna učinio i Predstavnički dom SAD. Međutim, predsjednik Clinton je pod pritiskom evropskih saveznika, posebno Engleske, stavio veto na ove odluke.⁵

Zalaganje za embargo prema snagama odbrane BiH prepuno je raznih apsurda koje zdrav razum teško prihvata. Međunarodna zajednica je embargom vezala ruke žrtvi i omogućavala da zločinci budu efikasniji u činjenju zla. Po toj logici, oni koji su poduzimali mjere da embargo bude djelotvoran, kako se žrtvi ne bi pomoglo da oslobodi zavezane ruke, ne mogu se smatrati pravednima, kao ni oni koji su donijeli odluku o uvođenju embarga za branioce BiH. Negativno se kvalificiraju oni koji su, ulazeći u razne rizike, savladavali embargo i tajnim kanalima doturali oružje do branilaca BiH, kako bi pomogli žrtvi zavezanih ruku, a otežali zločincima da ubijaju nevine ljude samo zato što su odlučni da brane svoj dom, svoju porodicu, svoj narod i svoju domovinu kao zajednicu ravnopravnih ljudi, naroda, vjera i tradicija. One ljude koji su se izlagali riziku i savladavajući embargo doturali oružje za branioce BiH treba smatrati herojima. O tome je predsjednik Predsjedništva BiH, pred Generalnom skupštinom UN-a, 25. septembra 1996. godine, rekao: *“Naša zemlja i naš narod prošli su kroz pakao. Svijet je smatrao da ima pravo na embargo na oružje, mi smo smatrali da imamo pravo na samoodbranu. U konkurenciji sa dva prava,*

⁵ Isto, 119.

vjerovali smo i vjerovat ćemo da je naše pravo bilo jače. Stoga se nemam namjeru nikome izvinjavati što smo u toku rata učinili sve da dođemo do oružja i da se odbranimo. Naprotiv, odajem priznanje hrabrim ljudima i zahvaljujem prijateljskim zemljama koje su nam pomogle u ratu ... Zahvaljujem Sjedinjenim Američkim Državama što su pokrenule inicijativu za mir ...”⁶

Embargom spriječena deblokada Sarajeva

Branitelji RBiH imali su visok nivo borbenog morala i spremnosti da istraju u podnošenju napora i žrtava u borbi protiv agresora. U uslovima takvog borbenog raspoloženja borci su bili uvjereni da mogu uspješno deblokirati Sarajevo. Smatrali su da je najveća smetnja u tom pogledu bio nedostatak naoružanja i municije. Kao i borci, toga su bili svjesni svi građani RBiH na strani snaga odbrane, te politički i državni autoriteti RBiH. Diplomatskim putem, od Predsjedništva i Vlade RBiH, kontinuirano, cijelo vrijeme tokom odbrane od agresije, prema autoritetima međunarodne zajednice išle su inicijative da se ukine zavedeni embargo. Pri tome se cijenilo da bi ukidanjem embarga ubrzo nastali povoljni uslovi za deblokadu Sarajeva i poboljšanje vojne i političke situacije uopće. U istom pravcu djelovalo se putem medija i drugim kanalima utjecaja na javnost i glavne političke faktore u svijetu. Pored političkih, borci i građani Sarajeva imali su i jake egzistencijalne motive za deblokadu Sarajeva. Bili su bez hrane, vode, lijekova, energenata, ogrjeva, odjeće, obuće..., a poseban problem je bio osjećaj Sarajlija o poniženosti u koju su dovedeni uspostavom potpune agresorske opsade njihovog grada.

Osim naoružanja i municije za deblokadu Sarajeva su postojali svi ostali najbitniji resursi i uslovi. Oko 80.000 boraca 1. korpusa, u sadejstvu sa susjednim korpusima, predstavljali su sasvim dovoljan ljudski potencijal za uspješnu deblokadu Sarajeva. Uz to je bitno da su snage agresora imale vrlo nizak borbeni moral, što je povoljno, u korist branilaca BiH, utjecalo na odnos snaga na sarajevskom bojištu gdje bi se odvijala operacija deblokade.

Prema tome, sasvim je realan odgovor 78,14% ispitanika da je zavedeni embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva. To je vrlo važno iskustvo u pogledu zaključka da vanjski sudionici ratne

⁶ Isto, 327.

situacije mogu bitno utjecati na tok i ishod rata. U uslovima agresije na RBiH, pored ratujućih strana koje su bile u direktnom oružanom sukobu, kao bitan sudionik rata je bila međunarodna zajednica. Ona nije mogla spriječiti da saveznici agresora pomažu agresorima da uspješnije realiziraju svoje ciljeve, ali je efikasno sprečavala da saveznici snagama odbrane RBiH ispolje utjecaj na tok i ishod rata u BiH.

Vojna blokada Sarajeva je bila apsolutna i vrlo surova. Tako je manji broj pripadnika Armije RBiH (11,68%) smatrao da se Sarajevo ne bi moglo deblokirati, čak ni u slučaju da međunarodna zajednica ukine zavedeni embargo. U istom smislu treba imati u vidu i činjenicu da se 10,18% ispitanika izjasnilo da ne zna da li je embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva.

Bitno je što su se ispitanici raznih obrazovnih kategorija, kao i raznog vojnog statusa (vojnici, podoficiri, oficiri) ujednačeno izjašnjavali pri odgovoru na pitanje da li je zavedeni embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva.

Pokazatelji o odgovoru na pitanje da li bi se Sarajevo moglo deblokirati da je ukinut embargo, analogni su pokazateljima o odgovoru na pitanje da li je embargo imao presudan utjecaj na sprečavanje deblokade Sarajeva. 72,09% ispitanika smatralo je da se Sarajevo moglo deblokirati da je ukinut embargo, dok je njih 13,56 smatralo da se Sarajevo ne bi moglo deblokirati samostalno ni u slučaju ukidanja embarga, a 14,34% se izjasnilo da ne zna da li bi se ili ne Sarajevo moglo samo deblokirati u slučaju ukidanja embarga.

I u odgovoru na ovo pitanje bitno je što su se ujednačeno izjašnjavali ispitanici raznih obrazovnih kategorija, kao i raznog vojnog statusa (vojnici, podoficiri, oficiri).

U konkretnom slučaju, objektivniji odgovor bi se mogao očekivati da je postavljeno pitanje da li bi Armija RBiH samostalno mogla deblokirati Sarajevo u slučaju da je ukinut embargo, nego što je dobiven odgovorom na pitanje da li bi se Sarajevo samo moglo deblokirati. Dijelovi Armije RBiH u Sarajevu i oko Sarajeva nikada ne bi sami išli u operaciju deblokade Sarajeva, jer bi to uvijek morala biti šira operacija, optimalnim angažiranjem, direktno u borbenom poretku za deblokadu i indirektno razvijanjem borbenih dejstava u funkciji deblokade Sarajeva, svih ostalih dijelova Oružanih snaga RBiH.

Pripadnici različitih socijalnih slojeva uglavnom su bili istog mišljenja da je embargo imao presudan utjecaj na nemogućnost deblokade Sarajeva.

Radnici (79,08%), zemljoradnici (80,75%) i službenici (72,07%) su se približno ujednačeno izjasnili da je embargo imao presudan utjecaj na nemogućnost deblokade Sarajeva

Zbog zavedenog embarga međunarodna zajednica je kritikovana, kako zbog onoga što je činila a nije trebala tako i zbog onoga što je trebala učiniti, a nije poduzimala što se očekivalo. Više od polovine radnika (60,17%), zemljoradnika (61,50%) i službenika (63,97%) smatrali su da je međunarodna zajednica svojim **pasivnim** ponašanjem prema ratnoj situaciji u BiH presudno utjecala na nemogućnost deblokade Sarajeva, dok je manje od polovine radnika (40,44%), zemljoradnika (34,76%) i službenika (43,02%) smatralo da je međunarodna zajednica svojim **aktivnim** odnosom, poduzimanjem nepravednih mjera, u šta spada i zavođenje embarga, spriječila da se deblokira Sarajevo.

Ispitanici različitog obrazovnog nivoa, kao i ispitanici različitog vojnog statusa (vojnici, podoficiri, oficiri) slično su podijelili svoja mišljenja, jer je više od polovine njih u svakoj od navedenih kategorija smatralo da je međunarodna zajednica pasivnim odnosom prema ratnoj situaciji u BiH spriječila deblokadu Sarajeva, dok je nešto manje od polovine njih u svakoj od navedenih kategorija smatralo da je međunarodna zajednica svojim nepravednim aktivnostima doprinijela da se Sarajevo ne deblokira.

OPSADA SARAJEVA I ODGOVORNOSTI VIJEĆA SIGURNOSTI PREMA POVELJI UN-A

I

Opsada Sarajeva, koja je trajala dulje od njemačke opsade Lenjin-grada u Drugom svjetskom ratu,¹ otkrila je nesavršenost sustava kolektivne sigurnosti Ujedinjenih nacija (UN). Upravo u razdoblju oružanoga sukoba na području bivše SFRJ ispoljili su se također nedostaci toga sustava u Ruandi i Somaliji. Nasuprot tomu, taj sustav bio je efikasan u suzbijanju agresije Iraka na Kuvajt u 1990. i 1991. godini.²

Temeljem članka 24. Povelje države članice UN povjerile su Vijeću sigurnosti prvenstvenu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i sigurnosti. Odluke koje ono donosi "u skladu s ovom Poveljom" pravno su obvezujuće za sve države članice (članak 25).

Opća skupština, jedini demokratski organ te svjetske organizacije, ima u tome supsidijarnu funkciju onoj Vijeća sigurnosti. Ono u načelu donosi pravno neobvezujuće preporuke.

U situacijama opasnim za međunarodni mir i sigurnost Vijeće sigurnosti može svojim rezolucijama davati *preporuke* državama u pitanju ili svim članicama UN, ili za njih donositi pravno obvezujuće *odluke*. Radi li se u nekoj rezoluciji o preporuci ili odluci može se zaključiti iz analize teksta navoda u pitanju.

Mjere koje ne uključuju upotrebu oružane sile prvenstveno su one ekonomske naravi. Slabost ekonomskih i drugih nenasilnih mjera je što se njihove posljedice pokazuju učinkovitima tek na dulji rok, i to obično kada

¹ Njemačka opsada Lenjingrada trajala je između augusta 1941. i januara 1944. godine. Kroz to vrijeme od gladi i hladnoće umrlo je oko 600.000 civila, a milion ih je nestalo. Opsada Sarajeva trajala je od 5. aprila 1992. do 29. februara 1996. godine.

² Vidi o sustavu kolektivne sigurnosti UN više pojedinosti – V. Đ. Degan, *Međunarodno pravo (treće izdanje)*, Školska knjiga, Zagreb, 2011, 757-775, i tamo navedenu bibliografiju.

je prestao razlog njihova donošenja. Ali one odmah pogađaju civilno stanovništvo u državi u pitanju (uključivši manjine koje mogu biti žrtve njezina opresivnoga režima), a ne i vlastodršce koji su odlučni da produlje sa svojom agresivnom politikom. Te mjere pogotovo nisu sredstvo za brzo okončanje produljenih međunarodnih zločina za koje su ti vlastodršci odgovorni.

U takve mjere ubraja se ustanovljenje obvezujućim rezolucijama Vijeća sigurnosti Međunarodnoga kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju u 1993. i takvoga Tribunala za Ruandu u 1994. godini.

Ako Vijeće sigurnosti smatra da mjere koje ne uključuju upotrebu oružane sile ne bi odgovarale, ili ako se već pokazalo da ne odgovaraju, "ono može poduzeti pomoću zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga takvu akciju koju smatra potrebnom za održavanje ili uspostavljanje međunarodnoga mira i sigurnosti". Dalje se predviđa da: "Ta akcija može obuhvatiti demonstracije, blokadu i druge operacije zračnih, pomorskih ili kopnenih snaga članova Ujedinjenih nacija" (članak 42).

Uz oružane akcije koje Vijeće sigurnosti može izravno poduzeti, ono prema glavi VIII. Povelje može pozvati neki regionalni sporazum ili ustanovu (poput Europske unije ili NATO-a) da poduzme takvu prisilnu akciju ili ju čak može i naknadno odobriti.

Do sada su takve *kolektivne oružane akcije* radi suzbijanja agresije bile poduzete samo protiv Sjeverne Koreje 1950, te protiv Iraka 1990. i 1991. godine.

Ovdje ćemo opisati s više pojedinosti akcije Vijeća sigurnosti protiv Iraka zbog njegove agresije na Kuvajt. Ta oružana intervencija bila je do danas jedina koja je odobrena i vođena na temelju cjeline propisâ iz glave VII. Povelje, iako ne točno onako kako svaka njezina odredba predviđa.

Istoga dana po napadu Iraka na Kuvajt 2. augusta 1990, Vijeće je sigurnosti jednoglasno usvojilo Rezoluciju 660, kojom je osudilo tu invaziju i zatražilo je trenutno i bezuvjetno iračko povlačenje. Rezolucijom 662 od 9. augusta proglasilo je iračku aneksiju Kuvajta ništavom i nepostojećom. Države i međunarodne organizacije bile su pozvane da se uzdrže od bilo kakve akcije ili postupka koji bi se mogli protumačiti posrednim priznanjem te aneksije. Djelujući prema glavi VII. Povelje, Vijeće je sigurnosti u Rezoluciji 664 zatražilo od Iraka da odmah dopusti napuštanje njegova područja državljanima trećih zemalja. U Rezoluciji 667 osudilo je iračke agresivne akte protiv stranih diplomatskih prostorija i osoblja u Kuvajtu, uključivši

otmice stranih državljana iz njih i zatražilo je zaštitu tih diplomatskih prostorija i osoblja.

Ali svjesno da je odnos Iraka prema svim tim rezolucijama i mjerama bio nezadovoljavajući, Vijeće je sigurnosti 29. novembra 1990. usvojilo Rezoluciju 678 kojom mu je dalo posljednju priliku da se povuče iz Kuvajta i izvrši sve te rezolucije. Tom je rezolucijom ono ovlastilo države koje surađuju s vladom Kuvajta (u izgnanstvu) da “upotrijebe sve mjere neophodne za izvršenje Rezolucije 660 i svih kasnijih relevantnih rezolucija i da uspostave međunarodni mir i sigurnosti u tome području”. To je bila formula za ovlaštenje vojne intervencije.

Postavljeni je rok 15. januara 1991. istekao. Koalicija država pod vodstvom Sjedinjenih Država poduzela je sljedećega dana oružanu akciju s kopnenim, zračnim i pomorskim snagama kojom je Iraku nanijela vojnički poraz, izbacila je sve iračke snage iz Kuvajta i privremeno zaposjela dio graničnog iračkoga područja. Ta je akcija izvedena pod nadzorom Vijeća sigurnosti, ali ne i pod njegovim zapovjedništvom. Od 16. januara 1991. njegov Odbor vojnoga štaba, inače previđen člankom 47. Povelje, nije više imao stvarne odgovornosti. Na tome se primjeru pokazalo da kada pet stalnih članica Vijeća sigurnosti surađuje, i oružana akcija temeljem glave VII. Povelje postaje mogućom. To čak u nedostatku sklopljenih sporazuma svih članica UN o stavljanju Vijeću sigurnosti na raspolaganje posebnih kontingenata njihovih oružanih snaga što ih predviđa njezin članak 43. Dakle, moguće je poduzeti intervenciju temeljem članka 42. neovisno o članku 43.³

Nakon svoga vojničkoga poraza, Irak je trebao ispuniti sve teške uvjete koji su mu nametnuti Rezolucijom Vijeća sigurnosti 687 od 3. aprila 1991, da bi došlo do konačnog prekida neprijateljstava. Podrazumijeva se da je ta rezolucija bila također usvojena temeljem glave VII, ali bilo je neobično da je ona tražila i pristanak Iraka na prisilne mjere koje je propisalo Vijeće sigurnosti. Radi se dakle o nekoj vrsti “mirovnoga ugovora”, koji je, poput gotovo svih drugih ugovora te vrste, nametnut pobijeđenoj strani u oružanom sukobu.

³ U doba predsjednika Jeljcina je Ruska Federacija bila kooperativna. Danas se u slučaju zločina protiv civila u Siriji pokazuje da Rusija i Kina ometaju usvajanje takvih kolektivnih akcija.

Rezolucija 687 predviđela je: konačno ustanovljenje i obilježavanje na terenu granice s Kuvajtom; prihvatanje promatrača UN; uništenje cjelokupnog kemijskog i biološkoga oružja i dalekometnih raketa; bezuvjetno odricanje od nuklearnoga oružja pod međunarodnom kontrolom; te plaćanje reparacija putem kompenzacijskoga fonda kojega vodi jedna Međunarodna komisija. Predviđeno je da se taj fond snabdijeva postotkom zarade iz prodane iračke nafte. Ali, iako je Irak prihvatio sve te teške uvjete, on ih je gdje god je mogao opstruirao, sprečavajući rad i povremeno prekidajući suradnju s međunarodnim promatračima.

II

U razvoju prakse Opće skupštine i Vijeća sigurnosti u pedesetim godinama prošloga stoljeća nastale su promatračke i mirovne misije koje Povelja ne predviđa. *Promatračke misije* su relativno malobrojne i imaju za zadaću promatranje i obavještavanje, a ne da se upliću u sukob. Njihovi su članovi snabdjeveni samo osobnim naoružanjem nedovoljnim za bilo kakvu oružanu intervenciju.

Naprotiv, *mirovne misije* sastoje se od oružanih snaga koje se postavljaju između sukobljenih strana na način da bi ponovno izbijanje neprijateljstava bilo moguće jedino ako se napadnu same te snage i time agresor sam sebe otkrije. Ali to razlikovanje nije kruto. Neka prvotno promatračka misija može vojno ojačana potom dobiti ovlasti mirovne misije, poput UNPROFOR-a na prostoru bivše Jugoslavije.

Mirovnim misijama mogu se postavljati i različiti drugi zadaci kojima je cilj smirivanje napetosti na terenu: da vrše privremene upravne funkcije na nekomu području (npr. u Kambodži ili u hrvatskom Podunavlju); da nadgledaju izvršenje sporazuma o poštivanju ljudskih prava i povratku izbjeglica; da nadziru provođenje izbora; da obučavaju lokalne policijske postrojbe; da provjeravaju provođenje sporazuma o miru; da nadziru izvršenje sporazuma o povlačenju trupa i o demilitariziranim (razvojačenim) područjima; da pomažu u akciji deminiranja terena; itd.

Stoga se sve te mirovne misije veoma razlikuju od snaga UN koje se na neko područje šalju temeljem glave VII. Povelje UN, ali s mandatom da suzbiju agresiju. Sve one ovise o pristanku države na području koje su stacionirane ili svih strana u nekom unutarnjem sukobu. One ni u kojemu slučaju

ne mogu spriječiti agresiju, ali ni međunarodne zločine širokih razmjera uključujući tu čak i genocid.⁴

Uspjeh promatračkih i mirovnih misija ovisi o njihovu mandatu i o uvjetima koji vladaju na području na koje se upućuju. Ako neprijateljstva još traju a zaraćene snage nisu razdvojene, mirovne snage ne mogu nametnuti mir. One ne mogu spriječiti niti zločine protiv civilnoga pučanstva, jer silu mogu upotrijebiti samo u samoobrani, a prema svim stranama moraju biti nepristrane i trebaju uživati povjerenje svih. Stoga će oružane snage koje se šalju u mirovnu misiju pretrpjeti neuspjeh tamo gdje treba silom nametnuti mir i spriječiti zločine i gdje je potrebna oružana intervencija temeljem glave VII. Povelje.

Vijeće sigurnosti je politički organ čiji se članovi pri odlučivanju prvenstveno vode interesima država zastupljenih u njemu. To se ponajprije odnosi na pet stalnih članova toga organa (Sjedinjene Države, Ruska Federacija, Kina, Britanija i Francuska) i drugih država koje uživaju posebnu zaštitu neke od njih.

I unatoč svim promjenama nastalima u međunarodnim odnosima nakon Drugoga svjetskog rata, pet stalnih članica Vijeća sigurnosti očuvalo je svoj presudni utjecaj na međunarodna zbivanja i na akcije UN. Pri tome one smatraju da ne snose nikakvu stvarnu odgovornost glede sprečavanja oružane agresije i međunarodnih zločina u širokim razmjerima, uključujući tu čak i genocid. Svaku inicijativu protiv bilo koje stalne članice, ili druge države pod njezinom zaštitom, ta zemlja može spriječiti svojim vetom u Vijeću sigurnosti. Ali ukoliko Vijeće poduzme neku akciju u odsutnosti veta, niti jedna od stalnih članica ne može ju potom svojim vetom obustaviti.

Sve se to, između ostaloga, odrazilo na sukobe najprije u Hrvatskoj, a potom u još pogubnijoj mjeri u Bosni i Hercegovini. U doba neskrivenoga napada bivše JNA u Hrvatskoj (na Vukovar, u drugim dijelovima Podunavlja i u Zapadnoj Slavoniji), Vijeće je sigurnosti Rezolucijom 713 od 25. septembra 1991. temeljem glave VII. Povelje nametnulo opći i potpuni embargo na izvoz oružja u Jugoslaviju, što je značilo u sve njezine dijelove. Embargo je bio dokinut tek koncem 1995. Ta neselektivna mjera ubrzo se pokazala kontraproduktivnom. Ona je pogodovala srpskoj strani u sukobu koja je

⁴ Države članice UN daju svoje postrojbe za te misije sasvim dobrovoljno i u načelu na vlastiti trošak. Ona koja to odbije time ne krši nikakvu svoju obvezu iz Povelje.

protupravno prisvojila najveći dio oružja bivše JNA, a pogađala je njezine žrtve koje često nisu imale nikakvih sredstava za obranu. Zato je taj embargo ustvari produljio sukob u Hrvatskoj, a naročito u Bosni i Hercegovini.

A nakon što su 22. maja 1992. Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija postale punopravne članice Organizacije ujedinjenih nacija, produljenje embarga bilo je suprotno Povelji UN. Njezin članak 2, stavak 4. zabranjuje prijetnju silom ili upotrebu sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke neovisnosti bilo koje države, te time i svih država članica Organizacije. Vijeće sigurnosti trebalo je makar od tada prepoznati agresora u tome sukobu koji je time prestao biti unutarnji. Ono je namjesto nedjelotvornih ekonomskih sankcija trebalo poduzeti djelotvorne oružane mjere po uzoru na one protiv Iraka.

III

Da bi sve te teškoće i promašaji bili jasniji, opisat ćemo akcije Vijeća sigurnosti na području bivše Jugoslavije između 1991. i 1995. godine, a napose na području Sarajeva.⁵

Kako smo prije naveli, u doba neskrivenoga napada bivše JNA u Hrvatskoj, Vijeće je sigurnosti Rezolucijom 713 od 25. septembra 1991. bilo nametnulo opći i potpuni embargo na izvoz oružja u Jugoslaviju, što je značilo u sve njezine dijelove.

U izvršenju sarajevskoga Sporazuma o prekidu vatre u Hrvatskoj od 2. januara 1992, Vijeće sigurnosti je Rezolucijom 743 od 21. februara ustanovilo "Zaštitne snage UN" (*UNPROFOR - United Nations Protection Force*). Prema usvojenom izvješću glavnoga tajnika ta mirovna operacija trebala je biti privremenoga karaktera, da bi se stvorili uvjeti mira i sigurnosti i postiglo cjelovito rješenje jugoslavenske krize. Te su snage zaposjele četiri zone u Hrvatskoj pod srpskom kontrolom (*UNPA-s*), u kojima je prije toga bilo široko obavljeno etničko čišćenje hrvatskoga i ostalog nesrpskog pučanstva (Istočna Slavonija, Zapadna Slavonija, te Krajina podijeljena na sjevernu i južnu zonu). Oružje srpske milicije trebalo je biti uskladišteno i pod kontrolom UNPROFOR-a, a JNA i hrvatski Zbor

⁵ Vidi o tome također – Malcolm N. Shaw, *International Law*, Fourth Edition, Cambridge University Press 1997, 869-872.

narodne garde trebalo je da napuste to područje. S obzirom na to da je taj sporazum bio postignut pristankom svih strana, ta rezolucija nije bila usvojena na temelju glave VII. Povelje.

U sljedećim mjesecima mandat UNPROFOR-a bio je prostorno proširivan. Rezolucijom 762 od 30. juna 1992. UNPROFOR je dobio zadaću nadgledati područja još uvijek pod kontrolom JNA u južnoj Hrvatskoj, a Rezolucijom 779 od 6. oktobra dobio je novu zadaću: da nadgleda povlačenje JNA kod Dubrovnika, kao i demilitarizaciju Prevlake.

Stanje se u Bosni i Hercegovini davno prije toga pogoršavalo, a naročito po proglašenju rezultata referenduma o neovisnosti te zemlje 6. marta 1992. Tada je bilo došlo do otvorene agresije JNA na tu zemlju.

U Rezoluciji 757 od 30. maja ponovo je zatraženo da elementi hrvatske vojske koji su navodno još uvijek bili prisutni u Bosni i Hercegovini poštuju odluku iz Rezolucije 752 od 15. maja. Trebali su se ili povući ili podvrgnuti središnjoj vlasti u Sarajevu. Ali široke ekonomske i druge sankcije bile su nametnute samo SRJ (Srbiji i Crnoj Gori).

Temeljem sljedeće Rezolucije 758 od 8. juna, ojačane snage UNPROFOR-a postavile su vojne promatrače u Sarajevu. Djelujući na temelju glave VII. Povelje, u Rezoluciji 770 od 13. augusta, Vijeće je sigurnosti pozvalo države da poduzmu same, ili putem regionalnih ustanova ili sporazuma, u koordinaciji s UN "sve neophodne mjere" za isporuke pomoći putem humanitarnih organizacija UN, te za drugu humanitarnu pomoć Sarajevu i ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine gdje je to potrebno. Navod "sve neophodne mjere" prema rječniku UN ovlašćivao je upotrebu sile.

Rezolucijom 776 od 14. septembra 1992. mandat UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini je bio proširen i ojačan, i to radi osiguranja konvoja humanitarne pomoći i oslobađanja zatočenih osoba kada to zatraži Međunarodni komitet crvenog križa.⁶ Ali je u izvješću glavnoga tajnika koje je

⁶ Tzv. "humanitarni koridori" bili su invencija francuske diplomacije. U ukazivanju humanitarne pomoći u različitim okolnostima, uz Međunarodni odbor crvenoga križa sve veću ulogu imaju ostale nevladine organizacije (NGO), poput Liječnika bez granica i vjerskih udruga. Njihova je uloga ponekad i veća od one koju obnašaju države. Francuska je inicirala usvajanje više rezolucija u Općoj skupštini, kako bi se te privatne akcije ozakonile. Pred velike sukobe na Balkanu i u Africi, još 8. decembra 1988. Opća je skupština usvojila Rezoluciju 43/131 o "novom međunarodnom humanitarnom porijeku". Ta se rezolucija odnosi jedino na humanitarnu pomoć u prirodnim katastrofama i

prihvatilo Vijeće sigurnosti navedeno da će UNPROFOR slijediti normalna pravila o mirovnim operacijama i da će upotrebljavati silu jedino u samoobrani, te još ako ga se sprečava u njegovoj misiji. Uz to se ta nova rezolucija nije pozvala na glavu VII. Povelje, niti je spomenula “sve neophodne mjere”. Time je taj mandat postao nedovoljan za izvršenje postavljenih zadataka, ali i nedovoljno jasno definiran.

U daljemu razvoju uloge UNPROFOR-a, Rezolucijom 781 od 9. oktobra te godine ustanovljena je “zona zabrane leta” iznad Bosne i Hercegovine. U Rezoluciji 786 od 10. novembra precizirano je da se zabrana odnosi na zrakoplove s nepokretnim i pokretnim krilima. Obje te rezolucije usvojene su temeljem glave VII. Povelje. Na molbu glavnoga tajnika UN nadzor nad tom zonom preuzeli su zrakoplovi NATO-a. Bio je uveden sustav “dvostrukoga ključa”, po kojemu su upotrebu NATO-a u bombardiranju pojedinačnih ciljeva trebali zajednički odobriti zapovjednici UN i NATO-a, a bombardiranje je trebalo biti “u razmjeri s kršenjem obveza”.

Prije toga, rezolucijama 819 od 16. aprila i 824 od 6. maja 1993. ustanovljeno je nekoliko “zaštićenih područja” (“*safe areas*”) u Bosni i Hercegovini s pretežito bošnjačkim življem ali potpuno opkoljenih srpskim snagama, i to u Srebrenici, Sarajevu, Tuzli, Žepi, Goraždu i Bihaću. U toj je rezoluciji glava VII. Povelje bila navedena jedino u kontekstu sigurnosti osoblja UNPROFOR-a. Tako je i u osiguranju tih zona UNPROFOR imao pravo upotrijebiti silu samo u samoobrani. Na zahtjev glavnoga tajnika UN, NATO je ustanovio zone od po 3 kilometra (“*total exclusion zones*”) oko tih zaštićenih područja, s time da je ta zona oko Goražda bila široka 20 kilometara. Oko Sarajeva bila je uspostavljena zona od 20 kilometara iz koje se trebalo evakuirati cjelokupno teško naoružanje (“*heavy weapons exclusion zone*”). Ta su se područja smjela braniti i zračnim napadima, ali je svaku odluku o tome trebalo donijeti po dvostrukom ključu.

nesrećama iste naravi, ali još ne i na onu u oružanim sukobima. U njoj se afirmira načelo slobodnoga pristupa žrtvama, ali ona ujedno insistira i na suverenosti pogođenih država i na njihovoj prvenstvenoj ulozi. Ta je rezolucija, dakle, bila kompromis između različitih težnji. Rezolucija 45/100 od 14. decembra 1990. nadopunjuje gornju. U njezinoj točki 6. predviđa se sklapanje sporazuma između pogođenih vlada, kao i vladinih i nevladinih organizacija o privremenom ustanovljenju “humanitarnih koridora” (*couloirs d'urgence humanitaires*) radi raspodjele medicinske pomoći i hrane. Ali provođenje tih zamisli u unutarnjim sukobima koji su uslijedili dovelo je do sloma i fijaska tih akcija UN, napose u Bosni i Hercegovini i Somaliji.

U preambulama brojnih rezolucija Vijeće je sigurnosti osuđivalo napose agresivne akte i zločine počinjene sa srpske strane, njezino odbijanje predloženoga teritorijalnog uređenja, i potvrđivalo je neovisnost, suverenost i teritorijalnu cjelovitost Bosne i Hercegovine, što ovoj nije mnogo pomagalo. U Rezoluciji 595 od 19. novembra 1994. ono je potvrdilo “važnost očuvanja Sarajeva, prijestolnice Republike Bosne i Hercegovine, kao ujedinjenoga grada i multikulturnog, multietničkog i višereligijskog središta”, i zabilježilo je u tome kontekstu “pozitivan doprinos koji sporazum između stranaka o demilitarizaciji Sarajeva može postići u tu svrhu, u obnovi normalnoga života u Sarajevu, i u poštivanja sveopćega rješenja u skladu s mirovnim planom Kontakt skupine”.

Iako je UNPROFOR u tome sukobu nastojao ostati neutralan i zadržati povjerenje svih strana – a na masakre civila počinjene artiljerijskim granatama u Sarajevu nije ni bio ovlašten reagirati oružanom silom – u proljeće 1995. su se njegovi odnosi sa srpskom stranom bili pogoršali. Srpska je strana prekršila sporazum o evakuaciji teškoga oružja oko Sarajeva i to je dovelo do simboličnih bombardiranja njezinih položaja iz zraka. Kao odgovor na tu simboličnu mjeru srpska je strana potom zarobila kao taoce nekoliko stotina pripadnika UNPROFOR-a, a neke je držala vezane oko svojih vojnih postrojenja koja su bila moguć cilj napada. Nakon oslobođenja tih talaca srpske su snage u julu 1995. osvojile sigurnosnu zonu u Srebrenici, pobile su preko osam tisuća muškaraca, a sve preostalo bošnjačko stanovništvo su izgnale. NATO snage su tek potom bile poduzele ozbiljne zračne napade i u nekoliko su dana uništile srpska sredstva komunikacija. Prije toga, u akcijama “Bljesak” i “Oluja” u Hrvatskoj su oslobođene sve zone, osim one u Podunavlju. Hrvatska i bošnjačka strana su i u Bosni i Hercegovini osvojile široka područja i time su Srbi bili izgubili vojnu nadmoć. Sporazum o primirju, prvi koji je srpska strana poštivala, bio je sklopljen 12. oktobra 1995.⁷

Kao rezultat Dejtonskoga mirovnog sporazuma parafiranog 21. novembra 1995, a potpisanoga u Parizu 14. decembra te godine, u Bosni

⁷ Prije toga, još u martu 1995. mirovne operacije UN na čitavom tome području bile su reorganizirane. UNPROFOR je do svoga ukinuća koncem te godine ostao samo u Bosni i Hercegovini. Na području Hrvatske ustanovljen je UNCRO (*UN Confidence Restoration Operation*) koji je djelovao u Podunavlju. U Makedoniji je ustanovljena mala vojna promatračka misija pod nazivom UNPREDEP (*UN Preventive Deployment Force*), koja tamo i danas djeluje.

i Hercegovini je po ovlaštenju Rezolucije Vijeća sigurnosti 1031 UNPROFOR bio zamijenjen multinacionalnim oružanim snagama pod nazivom IFOR, koji više nije mirovna misija UN. Ali su tamo kao mirovna misija ustanovljene policijske snage UN (*UN International Police Task Force*) sa zadaćom da obučavaju i pomažu lokalnoj policiji.

Glavni uzrok neuspjeha te mirovne operacije UN u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj bio je što su se u situaciji agresije i okupacije područja po nadmoćno naoružanim srpskim snagama, i u uvjetima embarga na oružje, trebale uputiti oružane snage UN s mandatom iz glave VII. Povelje, kakav su imale u suzbijanju iračke agresije na Kuvajtu.

UNPROFOR se iz privremene promatračke misije pretvorio u mirovnu misiju, ali nikada s dovoljnim mandatom. Praktično on nikada nije imao ovlast upotrijebiti oružanu silu izvan samoobrane. Silna flota NATO zemalja je na Jadranu blokirala crnogorsku obalu, ali je nafta pred njezinim nosom ulazila u SRJ kopnenim putem preko Albanije. A da je u jesen 1991. bio pred Dubrovnik upućen samo jedan nosač aviona, sama bi njegova prisutnost vjerojatno spriječila opkoljavanje toga grada, pad Vukovara i tragediju u Bosni i Hercegovini. Borbeni su avioni iz baza u Italiji stalno nadlijetali prostor Bosne i Hercegovine i okupirana područja Hrvatske, ali do augusta i septembra 1995. nisu bili ni od kakve pomoći. Možda ni odlučujući zračni udar na srpska postrojenja ne bi uslijedio da nisu došla u opasnost preostala zaštićena područja i potpuni fijasko NATO-a. Do proširivanja mandata UNPROFOR-a stalno je bilo dolazilo kao posljedica traumatskih događaja, u kojima glavni tajnik UN i neki stalni članovi Vijeća sigurnosti nisu htjeli prepoznati stvarnoga agresora.

Dakle i nakon primanja Bosne i Hercegovine u članstvo UN Vijeće sigurnosti i dalje je uzimalo agresiju na tu svoju državu članicu kao unutarnji sukob u njoj, kojega je htjelo okončati političkim sredstvima. Europska unija nije imala volje, ali ni raspolagala s efikasnom vojnom silom da suzbije tu agresiju, a Sjedinjene se Države u taj sukob na početku nisu htjele uplitati. Tako glede zločina protiv civila i zarobljenih boraca, UNPROFOR je na terenu i dalje u tome pogledu djelovao kao promatračka misija. U tome svojstvu on je često oštro protestirao kod strana koje su izvršile neki zločin, ali su te strane jedino priznavale oružanu silu.

IV

Kada se raspravlja o pravnoj odgovornosti temeljem članka 24. Povelje UN, ta se odgovornost prvenstveno odnosi na sâmo Vijeće sigurnosti kao najvažniji politički organ Ujedinjenih nacija toga zasebnog subjekta međunarodnoga prava i samostalnoga nositelja prava i obveza prema tome pravu. Ali se može, makar apstraktno, raspravljati o odgovornosti država zastupljenih u Vijeću sigurnosti od kojih se deset rotira na rok od po dvije godine. Tu bi najveću odgovornost snosilo pet stalnih članica toga organa. Napokon, sasvim apstraktno bi se moglo raspravljati o odgovornosti vodećih političara iz tih država prema međunarodnom kaznenom pravu.

Pravna odgovornost trebala bi podrazumijevati odgovornost za djela, tj. za akte, ali i za propuste u situacijama kada se očekuje djelovanje kako bi se neki teški zločin u masovnim razmjerima spriječio. U pozitivnom međunarodnom pravu danas na snazi odgovornost za propuste tj. nečinjenje se ne podrazumijeva, ali ju više nije moguće sasvim ignorirati makar na moralnom planu.

Pitanje odgovornosti se tako može postaviti za genocid u Ruandi koji se zbio u kratkom razdoblju točno između 6. aprila i 17. jula 1994. godine. Tada je između pola milijuna i 800.000 pripadnika plemena Tuci i umjerenih Hutua bilo pobijeno, i to muškaraca, žena, djece i staraca. Na početku toga užasnog masakra sedam prisutnih Belgijanaca u svojstvu "plavih šljemova" također je pobijeno. Ni prije toga razdoblja, a ni pri izbijanju masakra, Vijeće sigurnosti nije učinilo više da spriječi genocid ili umanji broj njegovih žrtava. Tek je 17. maja 1994. ono usvojilo Rezoluciju 918 kojom je odobrena operacija "Tirkiz". U toj operaciji 2.500 francuskih vojnika prodrlo je 23. juna te godine iz susjednoga Zaira (danas Demokratske Republike Kongo). Dana 4. jula su zauzeli prijestolnicu Kigali i posljednje uporište palo je 23. jula te godine. Umjesto da učini više za suzbijanje toga masovnoga zločina, Vijeće je sigurnosti Rezolucijom 955 od 8. novembra 1994. osnovalo Međunarodni kazneni tribunal za Ruandu, paralelan onomu za bivšu Jugoslaviju.

U Nizozemskoj se vodila oštra politička rasprava o tome jesu li malobrojne trupe iz te zemlje u sastavu UNPROFOR-a smjele 13. jula 1995. izručiti civile i vojnike koji su bili pod njihovom zaštitom Vojsci Republike Srpske pod komandom generala Ratka Mladića. Žalbeni sud je u julu 2011.

presudio da je nizozemska Vlada odgovorna tek za smrt triju osoba koje navodno nisu trebale biti izručene (kao da su ostale trebale biti).

Dakle, odgovornost Vijeća sigurnosti za održavanje mira i sigurnosti u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj prema člancima 24. i 25. Povelje prvenstveno proizlazi iz njegova propuštanja da poduzme djelotvorne mjere za suzbijanje agresije i međunarodnih zločina u masovnim razmjerima. A s obzirom na nedovoljno jasnu definiranost te odgovornosti uslijed nečinjenja u općem međunarodnom pravu, niti se Vijeće sigurnosti, a ni njegove stalne članice ne osjećaju za te propuste odgovornima.

Ali ni glede samih odluka koje Vijeće sigurnosti usvaja i njihovih posljedica, ne postoji nikakva sudska kontrola. Prema članku 92. Povelje Međunarodni je sud u Haagu glavni sudski organ Ujedinjenih nacija. Prema njezinu članku 7. on je jedan od šest glavnih organa te svjetske organizacije. Ipak taj Sud nema nadležnost da po službenoj dužnosti ocjenjuje da li su usvojene odluke Vijeća sigurnosti, koje su prema glavi VII. Povelje pravno obvezujuće za države članice, u skladu s ciljevima i načelima Ujedinjenih nacija, kako to predviđa članak 24(2). Povelje. Ukoliko bi u nekoj presudi ili u savjetodavnom mišljenju na zahtjev drugoga organa Sud ocijenio neki akt Vijeća sigurnosti, taj sudski nalaz ne bi ga sam po sebi obvezivao.

Ipak smatram da ukoliko bi samo Vijeće sigurnosti zatražilo od Suda savjetodavno mišljenje o nekom pravnom pitanju, tada bi njemu bilo teško ignorirati takav autoritativni nalaz o pravu, donesen u nepristranom sudskom postupku. Ali Vijeće nije nikada od Međunarodnoga suda zatražilo takvo savjetodavno mišljenje u vezi sa situacijom u Bosni i Hercegovini.

Kada su u pitanju odluke samoga Vijeća sigurnosti, najprije se može postaviti pitanje održavanja embarga na izvoz oružja u Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Sloveniju, nakon što su te države postale članice UN s punim pravima.⁸ Produljenje toga embarga možda bi imalo nekoga smisla da je Vijeće sigurnosti bilo u stanju nametnuti Srbiji i Crnoj Gori obvezu raspodjele oružja i streljiva bivše JNA svim državama slijednicama u procesu sukcesije bivše SFRJ. Namjesto toga zbilje se da su žrtve genocida u Srebrenici ubijane oružjem koje je trebalo biti njihovo. Da je ta raspodjela bila stvarno obavljena, možda i ne bi došlo do agresije Srbije i Crne Gore, ali bi svakako broj žrtava zločina bio mnogo manji.

⁸ Makedonija je postala članicom te svjetske organizacije 8. aprila 1993. godine.

Neke razvijene zemlje značajne su izvoznice oružja i vojne opreme, od čega ostvaruju znatne prihode. Ali i privatni trgovci oružjem stvaraju ogromna osobna bogatstva baveći se njegovim krijumčarenjem, i to posebice u zemlje zahvaćene oružanim sukobima. Te osobe nisu bez utjecaja na vlade mnogih država. Dok je embargo na cjelokupnom području bivše SFRJ trajao, pružao je velike mogućnosti stjecanja bogatstava trgovinom oružjem. U borbi za goli fizički opstanak protiv mnogostruko jačega agresora žrtve tih sukoba morale su nabavljati oružje na crnom tržištu. Time su u stanju nužde (*state of necessity*; *état de nécessité*) one bile prisiljene kršiti jednu *mala fide* produljivanu rezoluciju Vijeća sigurnosti. Taj je embargo dokinut tek koncem 1995, a na područjima Bosne i Hercegovine i Hrvatske pod srpskom okupacijom u 1996, dakle nakon što je taj sukob bio okončan, a dalja nabavka oružja postala je nepotrebna.

Također i opsada Sarajeva s više od 300.000 stanovnika u uvjetima svakodnevnih ubijanja i patnje civila između aprila 1992. i početka oktobra 1995. godine pružala je ogromne mogućnosti stvaranja bogatstava krijumčarenjem hrane, droge, oružja i prisilnom prostitucijom. U te prljave djelatnosti bile su uključene manje ili više sve strane u tome sukobu, ali i pojedinci iz UNPROFOR-a i međunarodnih humanitarnih organizacija. Možda je to bio pravi razlog što je opsada toga grada trajala čak dulje negoli opsada Lenjingrada tijekom Drugoga svjetskog rata. Sve su ovo pitanja za buduće historičare.

Pitanje odgovornosti pojedinaca za čine i propuste postavlja se i u *međunarodnom kaznenom pravu*. Kazneni propisi svih civiliziranih država izričito predviđaju da se kaznena djela mogu počinuti i propuštanjem.⁹ Ali znakovito je da se u Rimskom statutu stalnoga Međunarodnog kaznenog suda ne može naći opća odredba o kaznenoj odgovornosti uslijed propuštanja (*commission by omission*). Ovdje se ne radi o slučajnom propustu sastavljača Rimskoga statuta, niti o političkom pitanju o kojemu glavne države sudionice Konferencije u Rimu nisu mogle postići sporazum. Čini se da je konsensus

⁹ Tako Kazneni zakon Hrvatske usvojen 1997. godine predviđa u članku 25: “(1) Kazneno djelo može se počinuti činjenjem ili nečinjenjem. – (2) Kazneno djelo je počinjeno nečinjenjem ako je počinitelj koji je pravno obavezan spriječiti nastupanje zakonom opisane posljedice kaznenog djela to propustio učiniti, a takvo je propuštanje po djelovanju i značenju jednako počinjenju tog djela činjenjem. – (3) Počinitelj koji je kazneno djelo počinio nečinjenjem može se blaže kazniti, osim ako se radi o kaznenom djelu koje se može počinuti samo nečinjenjem.”

tih država bio postignut u tome da propuštanje ne predstavlja kazneno djelo, osim kada se u Statutu izričito predvidi suprotno. Taj veliki izuzetak u propisima Rimskoga statuta je članak 28. glede odgovornosti zapovjednika i ostalih nadređenih osoba koji izričito predviđa kaznenu odgovornost za propuštanje. Vojni zapovjednik i civilni nadređeni po tome su članku kazneno odgovorni za sve zločine iz nadležnosti Suda koje su počinili njihovi podređeni, koji su se zbili "kao rezultat njihova propusta da ispravno obavljaju kontrolu nad njima". Ali se prema Rimskom statutu članak 28. ne smije primijeniti na one nadređene koji njime nisu obuhvaćeni.

Valja se upitati za razloge toga pravnoga uređenja koje odudara od nacionalnoga kaznenog prava većine država. Po mojemu mišljenju time se namjerno htjela isključiti kaznena odgovornost za propuštanje vojnih zapovjednika mirovnih misija koje su upućene u zemlju pogođenu oružanim sukobom, kao i njima politički nadređenih bilo iz njihovih država ili iz UN ili NATO-a.

Zločin genocida u Srebrenici u ljeto 1995. mogao se spriječiti da se NATO snagama prethodno dopustilo da bombardiraju srpske položaje. A moglo se razumno pretpostavljati da će nakon pada te enklave uslijediti stravični zločini. Prije toga, Rezolucijom Vijeća sigurnosti 815 (1993) ta je enklava čak bila proglašena "zaštićenim područjem". Kako smo već naveli, veoma se slična situacija zbila godinu dana prije toga u Ruandi. Da je Vijeće sigurnosti UN uputilo dovoljno interventnih snaga makar nakon što je genocid u toj zemlji otpočeo, mogao se znatno umanjiti broj njegovih žrtava.

Prema odredbama Rimskoga statuta za taj najstrašnji međunarodni zločin odgovorni su samo njegovi neposredni počinitelji i njihovi vojni i politički nadređeni. Naime, nitko drugi nije imao specifičnu namjeru "da se u cijelosti ili djelomično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina". A pošto, osim u primjeni članka 28, Statut ne predviđa počinjenje niti jednoga zločina, pa ni genocida, propuštanjem, to se strani vojni zapovjednici i drugi dužnosnici ne mogu optužiti ni za počinjenje, kao ni za sudjelovanje (participaciju) u takvom zločinu temeljem članka 25(3). Statuta.

Ipak kada je napose genocid u pitanju, čini se da je odsutnost svake odgovornosti vojnih zapovjednika mirovnih snaga za propuštanje u totalnom neskladu s veoma širokom kaznenom odgovornošću vojnih zapovjednika iz članka 28. Statuta.

U brojnim raspravama koje sam objavio kritizirao sam praksu Međunarodnoga kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju, ali i presudu Međunarodnoga suda u Haagu iz 2007. Sud je trebao dosuditi makar djelomično plaćanje odštete žrtvama genocida u Srebrenici i njihovim nasljednicima od Srbije zbog svoga propuštanja da ga spriječi.

Jedan od povoda ove naše konferencije i one koja joj je prethodila su laži i "nove istine" sa srpske strane, koja se vrijeđa čak ako se spomenu opsada Sarajeva, srebrenički genocid i drugi zločini. Oni to predstavljaju kao udarac na Dejtonsku Bosnu i Hercegovinu i položaj Republike Srpske u njoj.

Mišljenja sam da te objede ne trebaju mnogo uzbuđivati javnost. Žrtve opsade Sarajeva bili su stanovnici svih četiriju vjeroispovijedi, uključujući pravoslavce, ateiste i agnostike, iako je broj muslimana bio nerazmjerno najveći. I kao što normalan Nijemac danas ne preinačuje istinu o holokaustu i drugim nacističkim zločinima počinjenima u Drugom svjetskom ratu, ni normalni Srbi ne žele imati ništa zajedničkoga sa zločinima koje su navodno u njihovo ime počinili Slobodan Milošević i oni koji ga danas slijede. Isto se treba odnositi na Hrvate i Bošnjake za zločine, pljačke i druga nedjela koje je netko drugi počinio navodno u njihovo ime. Veoma je pri tome važno ne preuveličavati zločine druge strane protiv vlastitih sunarodnjaka. Ta preuveličavanja uvijek su povod za revanš u nekim budućim sukobima kojima time nema kraja, a koji pogađaju gotovo isključivo nedužne osobe.

Osnovne činjenice o onome što se događalo u opkoljenom Sarajevu između 1992. i 1995. godine utvrđene su u presudama Međunarodnoga kaznenog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Te su činjenice utvrđene za razdoblje između septembra 1992. i augusta 1994. u prvostupanjskoj presudi Stanislavu Galiću, zapovjedniku Sarajevskog romanijskog korpusa Vojske Republike Srpske, izrečenoj 5. decembra 2003. One su u cijelosti potvrđene presudom Žalbenoga vijeća od 30. novembra 2006, kada mu je zbog težine zločina kazna od 20 godina zatvora preinačena u doživotni zatvor. Za razdoblje od augusta 1994. do novembra 1995. činjenice su utvrđene u presudi prvostupanjskoga vijeća nasljedniku Galića, generalu Dragomiru Miloševiću od 12. decembra 2007. Žalbena vijeće Tribunala u konačnoj presudi od 12. novembra 2009. smanjilo mu je kaznu zatvora sa 33 na 29 godina i oslobodilo ga je krivnje za zločine u njegovoj odsutnosti kada se nalazio na

liječenju. Ali je ono potvrdilo sve činjenice utvrđene u prvostupanjskoj presudi i iz tih razdoblja.

Oba ta generala bila su potčinjena generalu Ratku Mladiću, dok je vrhovni zapovjednik Vojske Republike Srpske bio Radovan Karadžić. I njih obojicu čeka suđenje u Haagu, a u presudama koje će biti izrečene protiv njih sigurno će biti još više pojedinosti o događanjima u Sarajevu pod opsadom.

Velika je nepravda što se za ogroman broj pojedinačnih zločina sudi samo najvišim zapovjednicima Vojske Republike Srpske. Zločine po naređenju počinili su gotovo svi njihovi potčinjeni u zapovjednom lancu. Oni su ubijali i ranjavali civile iz snajpera, ispaljivali su minobacačke granate, kao i modificirane avionske bombe s osobito razornim i nediskriminirajućim učinkom. Ali je takva priroda stvari, jer smo prisiljeni da živimo u nesavršenom svijetu.

Glede činjenica koje su se događale pri opsadi Sarajeva nije dovoljno na brzinu pročitati sažetke presuda pripremljene za novinare. Treba čitati čitave njihove opširne tekstove i koncentrirati se na opise u njima utvrđenih činjenica. Mi pravni stručnjaci možemo u našim raspravama podvrgavati kritici neke pravne kvalifikacije Tribunala, osnovu odgovornosti pojedinaca, možda ne sasvim dosljednu primjenu načela *nullum crimen sine lege*, i neka druga pitanja. Ali te naše kritike ne utječu na nalaze činjenica u izrečenim presudama. Dakle, svatko tko tvrdi nešto suprotno neka pokuša opovrgnuti te sudske nalaze, utvrđene u kontradiktornom postupku, koji su daleko iscrpniji od onih u Nürnberškoj presudi iz 1946. godine. A tko u tome na uvjerljiv način ne uspije time legitimira samoga sebe.

DIPLOMATSKA BORBA ZA ODBRANU SARAJEVA

Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu odvijala su se dva, naizgled odvojena, ali usko povezana i međuzavisna procesa. Nacionalističke politike susjednih država cijenile su da su se, u uslovima globalnog procesa raspada socijalističkog modela i disolucije Jugoslavije, stvorile povoljne prilike za ostvarivanje sna o velikim nacionalnim državama osvajanjem novih teritorija na račun Bosne i Hercegovine. Za te projekte uspjele su pridobiti značajne dijelove pripadnika njihovih nacionalnih korpusa u BiH. Projekti su ostvarivani kako otvorenom vojnom agresijom tako i osmišljavanjem, poticanjem i pomaganjem uspostavljanja separatističkih paradržavnih tvorevina na tlu Bosne i Hercegovine sa ciljem rušenja njenog unutrašnjeg ustavnog poretka.

Drugi proces odvijao se u okviru međunarodne zajednice koja je pokušavala kreirati mirovna rješenja za područje bivše Jugoslavije i, posebno, Bosne i Hercegovine. Diplomatskim aktivnostima i navodno neutralnim, ograničenim i neučinkovitim vojnim sredstvima nastojao se zaustaviti rat i uspostaviti odgovarajuće političko i ustavno rješenje krize. Ti su se procesi, manje ili više koordinirano, odvijali u okviru Ujedinjenih naroda, Evropske zajednice ili putem ad hoc uspostavljenih multilateralnih tijela ili saveza. U ovome su involvirane velike sile i susjedne zemlje više brinule za osiguranje vlastitih geostrateških i drugih interesa nego što su rješenja tražile na bazi međunarodnih demokratskih standarda i principa međunarodnog prava. Sudionici ovih procesa, iako su priznali Republiku Bosnu i Hercegovinu kao suverenu državu, mirovni proces su od samog početka degradirali. Umjesto da pregovore vode s predstavnicima legalne i legitimne vlasti, za pregovarački sto su doveli predstavnike odmetničkih struktura koje su jedino raspolagale vojnom silom i podrškom odgovarajućih susjednih i nekih drugih država. Rezultat toga je bio da se od samog početka pa do okončanja mirovnog procesa nisu identifikovali ni uzroci, niti karakter rata, pa tako nisu prepoznate vrijednosti za koje su se borili istinski branitelji i domoljubi, niti su stigmatizovani agresori.

U ovim okolnostima bile su krajnje otežane i vojna i diplomatska borba za odbranu i očuvanje suverene, multietničke i demokratske države

Bosne i Hercegovine. U tome je odbrana Sarajeva imala ključni značaj i ulogu simbola. Branitelji Sarajeva, kao i predstavnici Republike Bosne i Hercegovine u mirovnim pregovorima, bili su svjesni da se borbom za Bosnu i Hercegovinu brani i Sarajevo, ne samo kao njen glavni grad nego i kao simbol vjekovne državno-pravne tradicije, multikulturalnosti, zajedničkog života i civilizacijskih dostignuća. I obrnuto, herojska odbrana Sarajeva snažno je jačala pregovaračku poziciju patriotskih snaga u diplomatskoj borbi za odbranu Bosne i Hercegovine. Na simboličkoj ravni, velike sile i drugi relevantni faktori međunarodne zajednice, i prijatelji i neprijatelji, visoko su cijenili, ili su barem morali uzimati u obzir ključno opredjeljenje legitimnih predstavnika vlasti da, i u najtežim uslovima opsade i ratnih dejstava, nisu pomišljali na dislokaciju iz Sarajeva na druge dijelove slobodne teritorije. To je davalo snažnu moralnu dimenziju braniteljima i uveliko doprinijelo – kako su isticali ključni međunarodni akteri, uključujući Richarda Holbrookea - očuvanju državnosti i cjelovitosti Bosne i Hercegovine.

Prije otvorene vojne agresije na Bosnu i Hercegovinu, u okviru njene pripreme, odvijao se programirani proces rušenja njenog ustavnog uređenja. Ilegalno i nasilno uspostavljanje separatističkih paradržavnih tvorevina, od tzv. srpskih opština, preko SAO krajina, do tzv. Srpske republike Bosne i Hercegovine i Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, predstavljalo je unutrašnju agresiju. Ove su tvorevine, uz ostalo, od početka osporavale poziciju Sarajeva kao glavnog grada. Tako je Odlukom o uspostavi HZ HB, donesenoj u Grudama 18.11.1991, navedeno da je sjedište ove zajednice u Mostaru. U Deklaraciji o proglašenju Republike srpskog naroda u BiH, donesene 9.1.1992, navedeno je da je sjedište organa Republike u Sarajevo, ali je nakon uspostave opsade Sarajeva premješteno na Pale.

Odredbе Povelje UN-a obavezivale su ovu organizaciju da se u slučaju Bosne i Hercegovine jasno odredi da se radi o agresiji na suverenu državu i njenu članicu i da napadnutoj zemlji pruži svaku pomoć, uključujući i vojnu, da se odbrani. Umjesto toga, zahvaljujući različitim interesima, prije svega velikih sila, stalnih članica Vijeća sigurnosti, takva podrška je izostala. Naprotiv, djelovanje ove organizacije svelo se na zauzimanje neutralne pozicije u sukobu, na osiguranje dostave humanitarne pomoći, na kontraproduktivno uspostavljanje zona sigurnosti za Sarajevo, Tuzlu, Žepu, Goražde, Bihać i Srebrenicu, te na uspostavljanje mirovnih snaga s nejasnim mandatom i minimalnim učinkom. Uvođenjem embarga na

uvoz oružja ova se organizacija, zapravo, svrstala na jednu stranu jer je onemogućavala legitimnu odbranu Bosne i Hercegovine.

Ovakva pozicija UN-a reflektovala se i na Sarajevo. Analizirajući 13 rezolucija Vijeća sigurnosti donesenih tokom rata, koje su se, u manjoj ili većoj mjeri, odnosile na Sarajevo, može se zapaziti da se čak njih 8 odnosi na dostavu humanitarne pomoći, posebno u prvim mjesecima agresije. O nesposobnosti UN-a da adekvatno odgovori na ovakve krizne situacije simbolična je Rezolucija broj 752 od 15. maja 1992. godine u kojoj se konstatuje prisustvo regularnih vojnih formacija Savezne republike Jugoslavije i Republike Hrvatske na teritoriji BiH, dakle direktno potvrđuje agresija, ali se, umjesto preduzimanja učinkovitih mjera za njeno otklanjanje, od generalnog sekretara "traži da aktivno nadgleda mogućnost zaštite programa međunarodne humanitarne pomoći i osiguranja sigurnog pristupa Sarajevskom aerodromu" (tačka 9).

Slična je situacija i s uspostavom tzv. zaštićenih zona i zona isključenja teškog naoružanja i njegovom grupisanju pod kontrolom UN-snaga. Na terenu je situacija bivala upravo suprotna. Isključivanje teškog naoružanja, posebno kod vojske bosanskih Srba, nikad nije efektivno ostvarivana, a tzv. sigurnosne zone, posebno Sarajevo, neprekidno su bile izložene djelovanju teškog naoružanja. Suočeno s takvom situacijom, Vijeće sigurnosti samo nemoćno konstatuje da je "duboko zabrinuto zbog kontinuiranih napada srpskih paravojnih snaga na više gradova u RBiH... Naglašava da se glavni grad RBiH Sarajevo i drugi gradovi Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać i Srebrenica trebaju tretirati od svih strana kao sigurnosne zone u kojima neće biti oružanih napada ili bilo kojih drugih neprijateljstava" (Rezolucija 824(1993) od 6.5.1993. godine). Nesposobnost UN-a da osigura suštinsku provedbu ideje o sigurnosnim zonama samo je produžila patnje i stradanja stanovništva gradova, navodnih sigurnosnih zona, da bi sve kulminiralo genocidom nad Bošnjacima Srebrenice. Zato je predsjedavajući Predsjedništva BiH Alija Izetbegović u svom Programu od dvanaest tačaka za mir u BiH, od 18.8.1995, bio izričit kada je zahtijevao da "u sklopu obuhvatnog mirovnog plana mora biti riješeno pitanje Sarajeva. Nakon Srebrenice i Žepe mi nismo spremni predati Sarajevo na upravljanje UN-u".

Poziciju koju Sarajevo treba da ima u državnom uređenju i u simboličkoj ravni u društvu Ujedinjeni narodi prepoznaju tek u odmaklom vremenu od početka agresije. Tako se u Rezoluciji broj 859 od 24.8.1993.

godine, između ostalog, ističe da Vijeće sigurnosti “potvrđuje da rješenje sukoba mora biti u skladu sa Poveljom UN-a, te i dalje potvrđuje relevantnost ... ostanka Sarajeva kao glavnog grada, kao ujedinjenog grada, te kao multikulturalnog, multietničkog i multireligijskog centra”. Gotovo dvije godine kasnije (31.3.1995. Rezolucijom 982) Vijeće potvrđuje ovu konstataciju naglašavajući da ostvarivanje takvog statusa Sarajeva može doprinijeti sveukupnom rješenju za Bosnu i Hercegovinu u skladu s planom Kontaktne grupe.

Evropska zajednica (od 1993. godine Evropska unija) pokušavala je, od ljeta 1991. godine, da se diplomatskim aktivnostima uključi u rješavanje najprije jugoslavenske krize, a zatim i rata u Bosni i Hercegovini. Nakon neuspjeha njenog projekta (Haag, oktobar 1991) da se očuva Jugoslavija u kakvom-takvom obliku, otpočeo je definitivni raspad te države. Evropa nije prepoznala stvarne uzroke disolucije Jugoslavije, niti se, nakon agresije na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, odredila prema karakteru tih ratova. U proljeće 1992. godine Evropa je znala za odmakle vojne i druge pripreme za agresiju na Bosnu i Hercegovinu kao i za uspostavljanje paradržavnih tvorevina i otvoreno rušenje ustavnog poretka zemlje. Umjesto da se suprotstavi tim procesima, Evropa im, tzv. Kutiljerovim planom, daje vjetar u leđa. Predlaže rekonstrukciju ustavnog uređenja podjelom zemlje na tri nacionalne tzv. konstitutivne jedinice.

Na Londonskoj konferenciji o bivšoj SFRJ (27.8.1992. godine) u posebnoj Izjavi o Bosni i Hercegovini, sudionici, između ostalog, “osuđuju neprekidno nasilje u BiH i nastojanja da se steknu teritorije upotrebom sile, odbacuju kao nehumano i nezakonito protjerivanje civilnog stanovništva iz njihovih domova kojima se želi izmijeniti etnički sastav ma kojeg područja...”. Nakon ovakvih eufemističkih termina iza kojih se ne prepoznaje ni ko je agresor a ko žrtva, Evropa ih izjednačava pozivajući “...sve strane da odmah i bez prethodnih uslova nastave pregovore o budućem ustavnom uređenju...”. Samo četiri mjeseca ranije Evropska zajednica i njene države članice priznale su BiH kao suverenu i nezavisnu državu, uključujući i njene legitimne i legalne državne institucije, da bi nakon toga rušitelj te države postavila u ravnopravnu poziciju za pregovaračkim stolom. Kada su u pitanju gradovi, uključujući i Sarajevo, Konferencija je podržala odluke UN-a o njihovoj demilitarizaciji i grupisanju teškog naoružanja pod međunarodnom kontrolom.

U ovakvim okolnostima Evropa je, zajedno s UN-om, kreirala još dva neuspjela mirovna plana (Vance-Owenov i Owen-Stoltenbergov plan). Situacija se unekoliko promijenila kada su SAD preuzele mirovnu inicijativu i Vašingtonskim sporazumom zaustavile sukob Armije BiH i HVO-a, da bi, u saradnji s ostale četiri velike sile, članice Kontaktne grupe, konačno zaustavile rat i uspostavile novo ustavno uređenje.

Borba za cjelovitu, demokratsku i multietničku Bosnu i Hercegovinu, kao i za njen nepodijeljeni multietnički glavni grad, odvijala se u izuzetno teškim unutrašnjim i međunarodnim okolnostima. Ova su dva aspekta bila međuzavisna i uslovljena. Kada su branitelji zapadali u velike teškoće ratujući na više frontova, kada je nepravedni embargo na isporuke oružja uveliko otežavo njihove akcije i kada su se suočavali s drugim teškoćama, prijedlozi u mirovnim planovima su bivali sve nepovoljniji. Kulminacija nepovoljnih vojnih i diplomatskih okolnosti dešavala se u ljeto i jesen 1993. godine. Osim s vojskom bosanskih Srba, Armija BiH je u tom periodu vodila najteže borbe s jedinicama HVO-a i s oružanim formacijama tzv. Autonomne pokrajine zapadna Bosna. U tim okolnostima međunarodna zajednica, kroz Owen-Stoltenbergov plan, prihvata tzv. mirovnu inicijativu Tuđman-Milošević i predlaže uspostavljanje triju nacionalnih država s međunarodnim subjektivitetom, nestanak države Bosne i Hercegovine i uspostavljanje labave unije te tri nacionalne državnice.

Predložena rješenja za Sarajevo u mirovnim planovima pratila su ove opće tendencije. Tako, što je predlagana dublja podjela zemlje po nacionalnoj osnovi manje se spominjalo Sarajevo. Vance-Owenovim planom najprije se izričito predviđala demilitarizacija Sarajeva i uspostava Gradskog vijeća u koje će "zaraćene strane" imenovati vijećnike srazmjerno nacionalnoj strukturi stanovništva po popisu iz 1991. godine (Sporazum o privremenom uređenju za Bosnu i Hercegovinu, New York 25.3.1993). Kasnijim Owen-Stoltenbergovim planom o Savezu republika BiH (Ženeva, septembra 1993. godine) Sarajevo je trebalo biti distrikt izvan triju republika s privremenom upravom UN-a u trajanju najduže dvije godine u kojem se roku "strane" mogu drukčije dogovoriti. UN-upravitelju trebalo je pomagati savjetodavno tijelo sastavljeno od predstavnika triju naroda i jednog predstavnika manjina. Veličina područja Sarajeva u ovom planu nije precizirana. Tako bi svakom nacionalnom republikom samostalno upravljala svaka strana, dok bi se strane dogovarale o konačnom modelu upravljanja distriktom

Sarajevo. Zgrade institucija Saveza republika bile bi na području Sarajeva, ali pod upravom Saveza.

Ova najnepovoljnija rješenja za BiH i za Sarajevo, zahvaljujući vojnoj i diplomatskoj borbi branitelja, nikad nisu realizovana. To je bio kraj neuspješnog evropskog liderstva u pokušajima diplomatskog rješavanja krize na području bivše Jugoslavije i, posebno, Bosne i Hercegovine.

U nastavku diplomatskih aktivnosti međunarodne zajednice leadersku ulogu preuzimaju Sjedinjene Američke Države. Tri naredna mirovna plana – Vašingtonski sporazum; Plan Kontakt-grupe i Dejtonski sporazum – zaokružuju diplomatski paket koji je doveo do zaustavljanja rata, ali koji je nametnuo brojna kompromisna rješenja koja otežavaju, pa i onemogućavaju, stabilan, samoodrživ, demokratski razvoj Bosne i Hercegovine. Ovim planovima su, ipak, afirmisane neke ključne vrijednosti kao što su: očuvanje državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta BiH, njenog međunarodnog kontinuiteta, nominalno garantovanje najviših međunarodnih standarda ljudskih prava, proklamovana prava prognanih na njihov dostojanstven povratak i vraćanje imovine i dr. Nagodbama velikih sila u okviru Kontakt-grupe izvršena je, međutim, podjela BiH na dva entiteta, prihvatanjem Republike Srpske nagrađena su vojna osvajanja i prednosti ostvarene etničkim čišćenjem. Tek nakon stravičnog genocida u Srebrenici, velike sile su se odlučile na ograničeno vojno djelovanje prema odabranim ciljevima vojske bosanskih Srba.

Zahvaljujući vojnim uspjesima branitelja i diplomatskim naporima predstavnika Republike Bosne i Hercegovine, spomenutim planovima reafirmisana je i pozicija Sarajeva kao glavnog grada Federacije BiH i države Bosne i Hercegovine. Nažalost, i na ovom pitanju su napravljeni neprincipijelni kompromisi. U političkim izjavama i diplomatskim aktivnostima često se, kao jedan od ključnih ciljeva, isticao zahtjev za očuvanjem jedinstvenog Sarajeva kao multietničkog, multikulturalnog i multireligijskog grada. Ipak, povlačenjem međuentitetske linije razgraničenja urušena je urbana, ekonomska i kulturološka cjelina grada. Agresor je nagrađen dijelovima gradskog područja, opravo onim s kojih je godinama ubijao njegove stanovnike i uništavao njegove vrijednosti.

Za cijelo vrijeme opsade Sarajeva međunarodna zajednica se pokazivala nesposobnom da zaustavi ne samo neprekidno granatiranje i snajpersko djelovanje nego i iscrpljivanje stanovništva prekidom snabdjevanja struje,